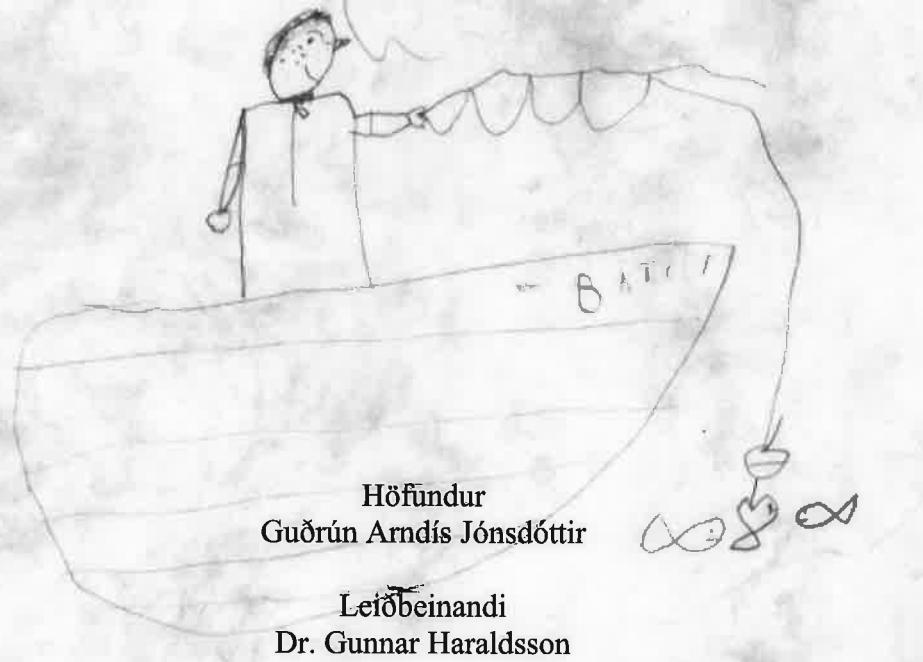

Launakerfi íslenskra sjómanna

Lokaverkefni til M.Sc. -gráðu
í viðskiptafræðum

Háskólinn á Bifröst

Viðskiptafræði
Lokaverkefni til M.S. -prófs
við Háskólann á Bifröst
Vormisseri 2007

Launakerfi íslenskra sjómanna

Ritgerð til M.S. -prófs

Höfundur
Guðrún Arndís Jónsdóttir

Leiðbeinandi
Dr. Gunnar Haraldsson

Útdráttur

Sjávarútvegur hefur stundaður á Íslandi allt frá landnámi og sjómönum hefur lengst af verið greitt með hlut. Meginmarkmið þessarar rannsóknar var að skoða launakerfi sjómanna á Íslandi, hlutaskiptakerfið, og athuga hvort ástæða sé að endurskoða það vegna breyttrar stöðu sjávarútvegs eftir að fiskveiðistjórnunarkerfi með framseljanlegum aflaheimildum var innleitt. Aðalástæða þess að notuð hafa verið hlutaskipti við greiðslur launa sjómanna er áhætta vegna lélegrar fjárhagsstöðu atvinnugreinarinnar og vegna veðurs, sjólags og eftirlits á vinnu starfsmanna. Aðferðir sem notaðar voru eru að mestu hlutlægar og magnbundnar þar sem unnið er úr tölum fengnum meðal annars frá Hagstofu Íslands og þær bornar saman við fyrri rannsóknir meðal annars á sviði hagfræði og mannauðsstjórnunar. Fyrri rannsóknir sýna að þegar fjárhagsstaða fyrirtækja batni muni þau frekar kjósa að greiða launþegum föst laun eða nota annarskonar launakerfi en hlutaskipti. Helstu niðurstöður voru að þegar nýtt fyrirkomulag við stjórnun fiskveiða var innleitt á Íslandi á níunda áratug síðustu aldar og á árunum þar á eftir breyttist rekstrarumhverfi sjávarútvegsins verulega, svo og veiðimynstur á botnfiski og fiskiskipaflotinn tæknivæddist. Fjárhagur batnaði að mun til dæmis fór eiginfjárstaðan úr 5% í rúm 30% á árunum 1988 til 2004. Því hefur sá hvati að deila áhættu vegna lélegs fárhags minnkað verulega, sjómönum hefur fækkað og áhætta vegna veðurs og sjólags hefur minnkað verulega vegna tæknivæðingar. Laun og launatengd gjöld hafa hækkað og talið er að sjómenn taki enn óbeint þátt í kaupum á aflaheimildum. Því er niðurstaðan sú að útgerðir og sjómenn ættu alvarlega að hugsa um að taka núverandi launakerfi til heildarendurskoðunar.

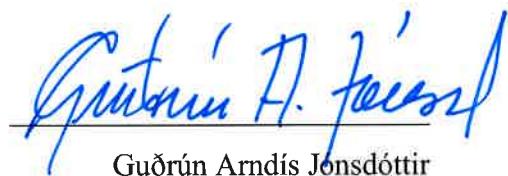
Lykilorð: Hlutaskiptakerfi, sjávarútvegur, framseljanlegar aflaheimildir, fjárhagur og tæknivæðing.

Formáli

Rannsókn þessi er lokaverkefni í viðskiptafræðum til M.S. prófs við Háskólann á Bifröst. Vinnsla hennar fór að mestu fram á fyrrihluta árs 2007. Viðfangsefnið er rannsókn á launakerfi sjómanna, hlutaskiptakerfinu, hvernig það hefur þróast samhliða breyttu fiskveiðistjórnunarkerfi í fiskveiðum og hvort ástæða sé til breytinga. Rannsóknin er að mestu byggð á athugunum sem gerðar voru á tölulegum gögnum frá Hagstofu Íslands, fyrilliggjandi rannsóknum, kenningum á sviði auðlindahagfræði, starfsmannamálum og fleiru sem að gagni kemur.

Ástæða er til að þakka þeim fjölmörgu aðilum sem aðstoðuðu á einn eða annan hátt við rannsóknina. Þakka ber starfsfólki Hagstofunnar fyrir veitta aðstoð við að safna saman tölulegum gögnum. Sérstakar þakkir fá Ólöf Inga Sigurbjartsdóttir og Ragnheiður R. Magnúsdóttir fyrir yfirlestur og Erlu Dís Ólafsdóttur, Daníel Má Hreiðarssyni og Ólafi Pálma Guðnasyni fyrir hönnun á kápu. Að lokum ber að nefna Dr. Gunnar Haraldsson leiðbeinenda verkefnisins, en hann fær sérstakar þakkir fyrir veitta aðstoð.

Akureyri, 6. ágúst 2007

Guðrún Arndís Jónsdóttir

	Efnisyfirlit
Yfirlit yfir fylgiskjöl, myndir og töflur.....	iii
1 Inngangur	2
2 Aðferðir.....	5
2.1 Rannsóknaraðferð	5
2.2 Rannsóknarspurning og markmið	6
2.3 Framkvæmd rannsóknar	7
2.4 Gagnaöflun	8
3 Fræðilegur rammi rannsóknar	9
3.1 Hagfræði.....	9
3.2 Mannauður.....	9
3.3 Náttúruauðlindir.....	10
3.4 Hagsaga	11
3.5 Lög tengd launum sjómanna.....	12
4 Auðlindahagfræði.....	13
4.1 Mannauður og launakerfi.....	13
4.1.1 Kjarasamningar	14
4.1.2 Lög tengd launum sjómanna	15
4.1.3 Hlutaskiptakerfi	16
4.1.4 Launakerfi í öðrum löndum en á Íslandi	26
4.2 Náttúruauðlindir	27
4.3 Framseljanlegar aflaheimildir	29
4.4 Fjármunir	30
4.5 Eignir og afkoma.....	31
4.6 Samantekt	31
5 Ágrip af sögu sjávarútvegs á Íslandi	33
5.1 Ágrip af sögu sjómannalauna á Íslandi	35
5.2 Ágrip af sögu fiskveiðistjórnunar á Íslandi.....	38
5.3 Fiskveiðiflotinn	42
5.5 Samantekt	43
6 Kjarasamningar sjómanna á Íslandi í dag	44
6.1 Útreikningur launa sjómanna á Íslandi	44
6.2 Samantekt	47
7 Greining á þróun í fiskveiðum	49
7.1 Veidiðimynstur og verðmæti	49
7.2 Fjöldi sjómanna og sjómannalaun	53
7.3 Fjármunamyndun og tækni	55
7.4 Afkoma í fiskveiðum	56
7.5 Greining tölulegra gagna	58
7.6 Samantekt.	60
8 Niðurstöður og umfjöllun	62
9 Lokaorð	67
Heimildaskrá.....	68

Skrá yfir fylgiskjöl, myndir og töflur

Fylgiskjöl

Fylgiskjal 1

Veiðimynstur þorsks- og heildarbotnfiskafla á árabilinu 1976 til 2006

Fylgiskjal 2

Kennitölur úr efnahag: Eiginfjárlutfall, veltufjárlutfall og hagnaðarhlutfall

Fylgiskjal 3

Fjármunaeign og fjármunamyndun og brúttótonnastærð skipa

Fylgiskjal 4

Aðhvarfsgreining

Fylgiskjal 5

Sýnishorn af ráðningarsamningi

Myndir

Mynd 2.1 Aðferðir og nálganir

Mynd 4.1 Óskilvirkni hlutaskipta

Mynd 7.1 Heildarbotn- og þorskafli áranna 1974 til 2006

Mynd 7.2 Heildaraflamagn og heildarverðmæti áranna 1974 til 2006

Mynd 7.3 Þorskafli áranna 1976, 1981, 1989 og 2006 eftir mánuðum

Mynd 7.3 Botnfiskafli áranna 1976, 1981, 1989 og 2006 eftir mánuðum

Mynd 7.5 Störf í fiskveiðum og heildaraflri frá 1974 til 2006

Mynd 7.6 Fjármunamyndun og fjármunaeign áranna 1980 til 2006

Mynd 7.7 Þróun eiginfjárlutfalls og veltufjárlutfalls áranna 1987 til 2004

Mynd 7.8 Hreinn hagnaður í fiskveiðum sem hlutfall af tekjum

Mynd 7.9 Heildaraflri og fjármunaeign áranna 1980 til 2005

Töflur

Tafla 4.1 Launakjör sjómanna erlendis

Tafla 5.1 Launagreiðslur sjómanna á 18. öld

Tafla 5.2 Þróun fiskveiðistjórnunar við Ísland

Tafla 6.1 Hlutaskipti á íslensku fiskiskipi

Tafla 6.2 Skiptahlutföll og olíuverðsviðmiðun

Tafla 7.1 Fjöldi starfsmanna og laun og launatengd gjöld, heildaraflri og verðmæti

Tafla 7.2 Lýsandi niðurstöður talnagreiningar

Tafla 7.3 Niðurstöður aðhvarfsgreiningar

1 Inngangur

Upphaf þessarar rannsóknar má rekja til þess að ég hef um langt árabil unnið í sjávarútvegi og hef fylgst með umræðunni um atvinnugreinina. Fyrir nokkrum árum urðu miklar umræður og deilur um hvort áhafnir gætu samið sérstaklega við útgerðarmenn óháð stéttarfélögum því vaknaði sú spurning hvort tími væri kominn á að breyta launakerfi sjómanna sem hefur um langt árabil byggst á hlutaskiptum. Sjómenn og útgerðarmenn hafa oft tekist hart á um kaup og kjör og oftar en ekki hafa verið sett lög á kjaradeilurnar. Í upphafi síðustu aldar voru þær aðstæður í sjávarútvegi að reksturinn gekk illa og áhætta var mikil en það virðist hafa orðið breyting á eftir að tekið var upp eignarréttarkerfi á fiskveiðiauðlindinni.

Í þessari ritgerð er þeirri spurningu velt upp hvort og þá hvernig kjör sjómanna hafa þróast samhliða núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi. Því til stuðnings er athugað hvort taka eigi upp annað fyrirkomulag við greiðslur launa. Spryja má hvort séreignaréttur á fiskveiðiauðlindinni tryggi betur afkomu útgerðar og sjómanna og hvort þurfi að endurskoða löggjöfina sem tengist launum sjómanna?

Markmið rannsóknarinnar er að komast að því hvort rétt sé að taka upp annað launakerfi við greiðslu launa til sjómanna með tilliti til breytra aðstæðna í sjávarútvegi eða eftir að núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi með séreignarfyrirkomulagi framseljanlegra aflaheimilda var tekið upp.

Rannsókn þessi kemur inn á kenningar hagfræði, mannaúðsstjórnunar og lögfræði og tölfræði.

Notast er að mestu leytí við gögn á bókasöfum, veraldarvefnum og á Hagstofu Íslands. Úrvinnsla þeirra var með þeim hætti að fyrri rannsóknir voru flokkaðar og greindar og unnið úr þeim það efni sem að gagni kom við skrif skýrslunnar. Töluleg gögn um afkomu fiskveiða, mannafla og veiðimynstur voru flokkuð á þann hátt að unnar voru upp úr gögnum Hagstofunnar töflur um veiðimynstur bolfisks áranna 1974 til 2006 frá mánuði til mánaðar og skoðað hvort mynstrið hafi breyst eftir að komið var á kerfi framseljanlegra aflaheimilda. Einnig voru skoðaðar breytingar á eiginfjárlutfalli og veltufjárlutfalli áranna 1987 til 2004. Athugað var hvernig fjöldi starfa í fiskveiðum

hefur breyst á þessum árum hvort fjármunaaukning hafi orðið og hver framleiðninaukeningin hafi verið á tímabilinu. Eftir flokkun gagna var unnið úr tölulegum upplýsingum í Excel og SPSS tölfræðiforritum. Ályktanir voru svo dregnar af þeim niðurstöðum og bornar saman við fyrri rannsóknir.

Niðurstöður og umræður

Fyrri rannsóknir sýna að helstu rök fyrir hlutaskiptakerfi við greiðslu launa eru dreifing áhættu milli atvinnureknda og launþega og eftirlit með starfsmönnum. En þegar fyrirtæki standa orðið vel fjárhagslega og hafa hagrætt í rekstri og með aukinni fjármunamyndun vegna tæknibreytinga þá eiga þau frekar að greiða starfsmönnum sínum föst laun með bónus en hlut. Hvati til áhættudreifingar verður mun minni ef þau hafa betri afkomu og með aukinni tækni (Stigliz, 1974, Þráinn Eggertsson, 1990). Einkavæðing náttúruauðlinda verður einnig hvati til hagræðingar hjá fyrirtækjunum (Ragnar Árnason, 2001). Einnig er talið að rök fyrir því að nota hlutaskiptakerfið sé að eftirlit með störfum sjómanna er erfitt og kerfið hvetji til vöruvöndunar og samvinnu (Platteau og Nugnet, 1992, Þórólfur Matthíasson, 2003). En önnur afkastahvetjandi launakerfi ættu líka að geta tekið á þessum þáttum jafn vel og hlutaskiptakerfið (Ásgeir Danielsson, 1994, Beardwell og Claydon, 2007). Það hefur líka verið vitað um langt skeið að frjáls aðgangur að fiskveiðiauðlindum leiðir til offjárfestingar í skipaflota en einn megin tilgangur fiskveiðistjórnunar er að finna út hagkvæmustu stærð fiskveiðiflota (Þórólfur Matthíasson, 1996). Því hagkvæmari sem flotastærðin er því betri afkomu skilar hann.

Ragnar Árnason (2001) sýnir fram á í rannsókn sinni að á því tímabili sem hefur liðið frá því að kvótakerfi með framseljanlegum aflaheimildum var innleitt að útgerðin hefur hagrætt mikið í rekstri, hún hefur fjárfest mikið í tækni sem hefur leitt til þess að framleiðni hefur aukist mjög bæði á hvern sjómann og á þá fjármuni sem settir hafa verið í sjávarútveginn og að sjómönnum hefur fækkað. Eiginfjárlutfall sjárvatnungsins hefur hækkað úr um 5% í 30% á tímabilinu og veltufjárlutfall mun hærra nú en áður. Því hefur fjárhagsleg áhætta minnkað mikið. Hins vegar hefur það magn á botnfiski sem leyfilegt er að veiða minnkað um 30% ef miðað er við árin 1981 og 2005 (Hagstofa Íslands, 2007) og fjármunir hafa aukist verulega á tímabilinu þar sem fjárfest hefur verið í nýrri tækni en

fylgni er greinileg á milli aukinna fjármuna og minnkandi veiðiheimilda samkvæmt tölfræðigreiningu.

Laun og launatengd gjöld hafa hækkað mjög þótt sjómönum hafi fækkað verulega og þrátt fyrir að kjarasamningar hafi lítið breyst á tímabilinu. Þó náðist árangur í síðustu samningum þar sem skiptaprosenta lækkar og fækka má í áhöfn ef ný skip eru keypt eða breytingar verða á skipum sem leiða til vinnuhagræðingar (Kjarasamningar Landsambands íslenskra útvegsmanna og Sjómannasambands Íslands, 2004). Olíuverð er tengt inn í skiptaprosentuna en það er ekki neinn hvati í hlutaskiptakerfinu til að fara sparlega með olíu og annar breytilegur kostnaður er ekki tengdur inn í kerfið.

Þrátt fyrir að lög hafi verið sett til að koma í veg fyrir þátttöku sjómanna í kaupum á aflaheimildum þá er ýmislegt sem bendir til þess að óbeint taki sjómenn enn þátt í þeim (Sjávarútvegsráðuneytið, 2000). Ef annað launakerfi væri notað þá væri ekki eins mikill hvati til þess að sjómenn tækju þátt í þeim.

Í hlutaskiptakerfinu og kjarasamningum sjómanna er lítill hvati til þess að umbuna mönum sérstaklega fyrir reynslu og starfsaldur og mikill munur er á skiptingu hluta milli skipa og veiða á einstökum tegundum.

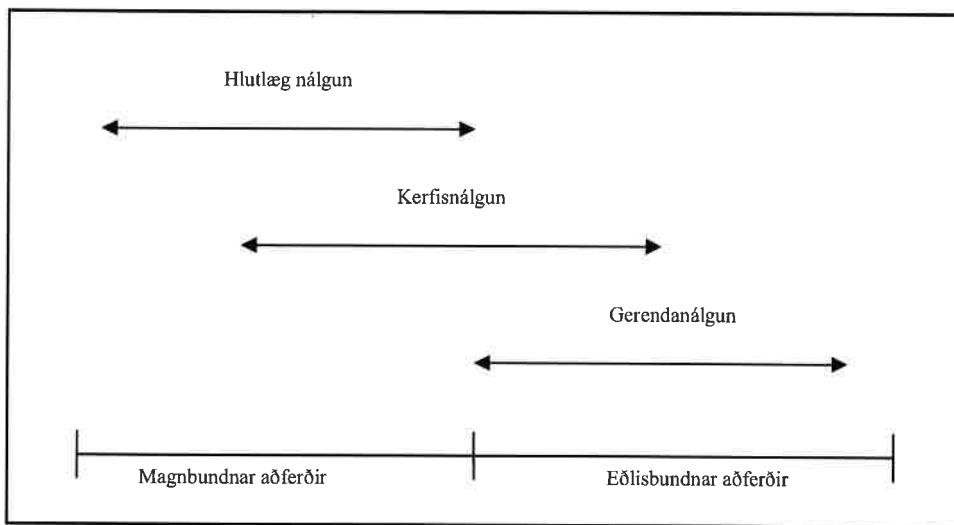
Allt bendir þetta til þess að sjómenn og útgerðarmenn ættu því að íhuga það að taka núverandi launakerfi til endurskoðunar með það í huga að taka upp annars konar launakerfi svo sem föst laun og bónus eða reyna að endurbæta núverandi kerfi all verulega og tengja til dæmis breytilegan kostnað meira inn í það en gert er með olíuverðstengingunni.

Skipulag rannsóknar

Rannsóknin er þannig uppbyggð að farið er yfir helstu kenningar og fyrri skrif sem stuðst er við síðan er fjallað almennt um auðlindir, launakerfi og annað sem að gagni kemur. Að því loknu er rakin saga sjávarútvegs á Íslandi bæði almenn saga og yfirlit yfir þróun kvótakerfis, þá er farið yfir kjarasamninga sjómanna því næst er greining á þróun veiðimynsturs, sjómannalauna og afkomu fiskveiða. Í lokin er umfjöllun og helstu niðurstöður dregnar saman.

2 Aðferðir

Þær aðferðir sem notaðar eru við vinnslu verkefnisins eru að mestu hlutlægar og magnbundnar þar sem stuðst er við fyrri rannsóknir og önnur fyrirliggjandi gögn svo sem afkomutölur og veiðimynstur.

Mynd 2.1 Aðferðir og nálganir
Heimild: Arbnor og Bjerke, 1997

2.1 Rannsóknaraðferð

Í rannsókninni er tekið fyrir launakerfi sjómanna á Íslandi, hlutaskiptakerfið og athugað hvort forsendur fyrir því hafi breyst eftir að fiskveiðistjórnunarkerfi með framseljanlegum aflaheimildum var innleitt. Spurningin sem lá fyrir í upphafi rannsóknarinnar var: Hvernig hafa kjör sjómanna þróast meðfram framseljanlegum aflaheimildum. Er ástæða til breytinga? Leidd eru rök fyrir því strax í upphafi að forsendur fyrir því að nota hlutaskipti hafi breyst.

Við vinnslu rannsóknarinnar er að mestu stuðst við hlutlæga nálgun og magnbundnar rannsóknir þar sem notaðar eru tölur um heildarbotn- og þorskafla á tímabilinu 1976 til 2006, tölur um starfsmenn í fiskveiðum og laun þeirra á þessu árabili, fjármunamyndun, fjármunaeign og kennitölur úr efnahagsreikningum sjávarútvegsins ásamt fleiri tölulegum gögnum sem borin eru saman í tímaröðum. Þar að auki er stuðst við viðtöl sem tekin

voru við framkvæmdastjóra útgerðarfyrirtækisins Ramma hf. á Siglufirði og spurningar lagðar fyrir framkvæmdastjóra útgerðarsviðs Samherja hf. á Akureyri.

Til að styðja við rannsóknina eru skoðaðar fyrri rannsóknir og kenningar úr fræðunum og þeim beitt til að styðja við niðurstöður úr tölulegri greiningu gagna.

2.2 Rannsóknarspurning og markmið

Hvernig hafa kjör sjómanna þróast samhliða framseljanlegum aflaheimildum? Er ástæða til breytinga? Til að styðja við spurningarnar þá þarf að skoða eftirfarandi atriði.

Hvernig hafa framseljanlegar aflaheimildir í íslenskum sjávarútvegi þróast og haft áhrif á kjör sjómanna?

Hvað þarf að gera til þess að launakerfi sjómanna standi betur undir þeim kröfum sem sjómenn og útgerðarmenn gera til þess?

Er hægt að taka upp fastlaunakerfi og vinnustaðasamninga í bland við hlutaskiptakerfi og hvernig er þá best að gera það?

Hvernig er hægt að tengja breytilegan kostnað útgerðarinnar við launakerfið meira en gert er í dag?

Hvernig getur betur skilgreindur eignaréttur útgerðarinnar á fiskveiðiauðlindinni tryggt betur afkomu útgerðar og sjómanna?

Parf að endurskoða vinnulöggjöfina og sjómannahöggin ásamt starfsemi stéttarfélaga?

Markmiðið með rannsókninni er að reyna að varpa ljósi á og leita svara við því hvort launakerfi sjómanna sé að einhverju leyti úr sér gengið og það standi ekki lengur undir þeim kröfum sem bæði sjómenn og útgerðarmenn gera til þess.

Ég hafði þær hugmyndir í upphafi verkefnisins að ástæða væri til að taka til endurskoðunar núverandi launakerfi sjómanna, það væri að hluta til orðið úrelt og að ýmislegt hafi breyst eftir að lög nr. 38/1990 um fiskveiðistjórnunarkerfið tóku gildi. Eftir að hafa hlustað á og rætt við sjómenn og útgerðarmenn sé ýmislegt við launakerfi sjómanna sem þurfi að skoða. Til að mynda tengingu kostnaðar við launin því eins og staðan er í dag geta sjómenn hagnast á því að eyða meiri olíu en minni og sjómenn og

útgerðarmenn eru í auknum mæli farnir að íhuga vinnustaðasamninga og ráðningu til fyrirtækis en ekki á skip.

2.3 Framkvæmd rannsóknar

Við framkvæmd rannsóknarinnar kynnti ég mér hvað aðrir fræðimenn hafa skrifad um, launakerfi, starfsmannamál, sjávarútveg, kvótakerfi og fleira sem við kemur verkefninu.

Ég lagði fram rannsóknartillögu þar sem skýrt var frá viðfangsefni rannsóknar og helstu þáttum og kenningum sem lagðar eru til grundvallar rannsókninni. Tekið var viðtal við framkvæmdastjóra Ramma hf. á Siglufirði og spurningar lagðar fyrir framkvæmdastjóra útgerðarsviðs Samherja hf. Þegar leið á rannsóknina þá var horfið frá því að taka viðtöl við fleiri útvegsmenn og sjómenn heldur ákveðið að byggja hana að mestu leyti á tölulegum gögnum sem aflað var á bókasöfnum, veraldarvefnum, Hagstofu Íslands og hjá Fiskifélagi Íslands. Ennfremur var ákveðið að leggja áherslu á afkomu sjávarútvegsins og þó einkum útgerðarinnar, veiðimynstur og breytingar í starfsmannamálum frekar en lagalega þætti og starfssemi stéttarfélaga. Ekki reyndist unnt að fá kennitölur úr efnahag sem eingöngu voru byggðar á afkomu útgerðarinnar heldur efnahagur sjávarútvegsins í heild skoðaður.

Úrvinnsla gagna var með þeim hætti að fyrri rannsóknir voru flokkaðar og greindar og unnið úr þeim það efni sem að gagni kom við skrif skýrslunnar. Töluleg gögn um afkomu fiskveiða, mannafla og veiðimynstur voru flokkuð á þann hátt að unnar voru upp úr gögnum Hagstofunnar töflur um veiðimynstur bolfisks áranna 1974 til 2006 frá mánuði til mánaðar og niðurstöðurnar bornar saman til að sjá hvort mynstrið hefði breyst eftir að komið var á kerfi framseljanlegra aflaheimilda við fiskveiðistjórnun. Einungis voru afla- og verðmætatölur botnfisks athugaðar vegna þess að hann er hægt að veiða allt árið og þær eru og þó sérstaklega þorskurinn þær tegundir sem mest áhersla hefur verið lögð á að vernda með núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi.

Athugað var hvernig fjöldi starfa í fiskveiðum, hefur breyst á þessum árum hvort fjármunaaukning hafi orðið og hvort framleiðniaukning hafi orðið á tímabilinu. Skoðað var hvernig eiginfjár- og veltufjárlutfall í sjávarútvegnum hefur breyst milli áranna 1987

og 2004 til að greina breytingar á fjárhagslegnum styrk. Eftir flokkun gagna voru upplýsingar unnar í Excel og SPSS tölfraeðiforritum. Ályktanir voru svo dregnar af niðurstöðunum og þær bornar saman við fyrrí rannsóknir.

2.4 Gagnaöflun.

Leitað var fanga á bókasöfnum og á veraldarvefnum. Einnig er að miklu leyti stuðst við töluleg gögn sem Hagstofa Íslands hefur safnað um aflamagn áranna 1974 til 2006, fjölda starfa í fiskveiðum, verðmæti botnfiskafla og afkomutölur fiskveiða úr rekstri og efnahag svo eitthvað sé nefnt ásamt gögnum frá Fiskifélagi Íslands. Viðtal var tekið þann 3. nóvember 2006 við framkvæmdastjóra Ramma hf. á Siglufirði og spurningar lagðar fyrir framkvæmdastjóra útgerðarsviðs Samherja hf. eins og þurfa þótti.

3 Fræðilegur rammi rannsóknar

Við vinnslu verkefnisins eru notuð ýmis fyrirliggjandi gögn, skriflegar heimildir sem hafa verið gefnar út á sviði hagfræði, mannauðsstjórnunar og lögfræði ásamt öðru sem að gagni kemur.

3.1 Hagfræði

Auðlindahagfræðin almennt fjallar meðal annars um hvernig takmarkaðir framleiðsluþættir eru nýttir til að framleiða vörur og þjónustu. Með framleiðsluþáttum er átt við allt sem nýtt er í slíkri starfsemi, svo sem vinnu, þekkingu, náttúruauðlindir og fjármagn (Ekelund og Tollison (1991)).

3.2 Mannauður

Samkvæmt kenningum mannauðstjórnunar er mannauður sú þekking og þeir hæfileikar sem starfsfólk fyrirtækja býr yfir og nauðsynlegt er að fyrirtæki og stofnanir móti sér skýra starfsmannastefnu, geri áætlanir og setji sér markmið (Shuler, 1994). Eitt af aðalatriðunum í starfsmannastjórnun eru kjör starfsmanna það er hvernig þeir fá greitt fyrir vinnu sína, eiga þeir að fá föst laun, bónusa, greitt eftir akkorði, hlutaskiptum eða eftir einhverjum öðrum umbuna- og frammistöðukerfum og mjög mikilvægt er líka að launakerfi falli vel að starfsemi viðkomandi fyrirtækja (Beardwell og Claydon, 2007).

Hlutaskiptakerfi í launum sjómanna eru afkastahvetjandi og tilgangur þeirra er meðal annars að deila áhættu með útgerðinni því áhætta er talin meiri í fiskveiðum heldur en í öðrum atvinnugreinum. Áhættan er meðal annars meiri vegna veðurs, sjólags, verðs afurða, tjóns á veiðarfærum og mannskaða (Platteau og Nugent, 1992). Þórólfur Matthíasson (2003) heldur því fram að launakerfi sjómanna þurfi að vera vinnuhvetjandi því útgerðarmenn hafi takmarkaða möguleika á eftirliti á störfum sjómanna á hafi úti og önnur ástæða fyrir því að fyrirtæki eiga að nota hlutaskipti sé að það sé hagkvæmara fyrir fyrirtæki sem eru bæði í veiðum og vinnslu. Hlutaskiptasamningar geta verið hagstæðir bæði launþegum og atvinnurekendum vegna einfaldleika þeirra og samræmast vel hugmyndum um hvatningu starfsmanna um að gera betur (Bhattacharyya og Lafontaine, 1995). Eswaran og Kotwal (1985) halda því hins vegar fram að með aukinni tækni við framleiðsluna verði minni þörf á eftirliti og Markús Möller (1997) telur að hagræðing í

fiskveiðum leiði til þess að sjómönum fækki og hún muni ýta afgangs vinnuafli út í aðrar greinar.

Það að deila áhættu er ein megin ástæða þess að sjómönum er greiddur hlutur er mat McConnell og Price (2006) en hagfræðingarnir Stiglitz (1974) og Þráinn Eggertsson, (1990) halda því fram að ekki sé hagkvæmt að nota hlutaskipti við launagreiðslur þegar fyrirtæki standi orðið vel fjárhagslega eða þegar tæknibreytingar hafa orðið sem leiða til framfara. Það sé ekki besti kosturinn hvorki fyrir fyrirtækin, launþega eða samfélagið í heild þar sem allir muni tapa. Ásgeir Danielsson (1994) heldur því fram að sjómenn taki þátt í kvótakaupum og lækki þar með laun sín því þau eru tengd verði afurðanna og þrátt fyrir að sett hafi verið lög sem eiga að koma í veg fyrir þetta þá sé þátttaka í kvótakaupum enn til staðar (Sjávarútvegsráðuneytið, 2000), einnig er talið að engin hvatning sé fyrir sjómenn að fara sparlega með olíu (Ólafur Marteinsson, 2006, Kristján Vilhelmsen, 2007).

Um laun sjómanna er samið milli stéttarfélaga og atvinnurekenda og þeir nái til allra sjómanna sem vinna á félagssvæði félaganna. Í kjarasamningum eru ákvæði um laun, vinnutíma, yfirvinnu, orlof, veikindarétt og fleira. Sjómönum er tryggður skattaafsláttur samkvæmt lögum en megin rökin fyrir honum í dag er mikil fjarvera sjómanna frá heimilum (Friðrik J. Arngrímsson, 2003). Lögformlegur samningsaðili að kjarasamningi er stéttarfélag enda hafi félagið í samþykktum sínum ákveðið að láta starfsemi sína taka til slíkra málefna (Lára V. Júlíusdóttir, 1993 og 1994, Kjarasamningar Landsambands íslenskra útvegsmanna o.fl., 2004).

3.3 Náttúruauðlindir

Fiskveiðiauðlindir eru auðlindir sem í eru lifandi verur sem ekki virða landamæri og mikið hefur verið um rætt hvernig best sé að stýra nýtingu þeirra (Permann, Mc, MaGilvery og Common, 2003). Að mati Ragnars Árnasonar (2001 og 2004) er séréignarétturinn á fiskveiðiauðlind forsenda fyrir sem bestri nýtingu hennar þar sem eigandinn/handhafinn sér til þess að hún gefi sem mest af sér sem leiði nánast örugglega til aukinnar landsframleiðslu. Fiskafli verður veiddur með minni tilkostnaði og því með minni notkun framleiðslubátta og það skapast svigrúm fyrir útgerðir til þess að einbeita sér að því að nái sem mestu verðmæti úr aflahlutdeildum sínum (Ragnar Árnason, 1992).

Það er álit Rögnvaldar Hannessonar (2006) og Þórólfs Matthíassonar, (1997 og 2001) að séreignarétturinn og framseljanlegar aflaheimildir stuðli að hagkvæmari fjárfestingu í fiskiskipum og eitt af markmiðum fiskveiðistjórmunar sé að forðast offjárfestingu í fiskveiðiflotanum. Það leikur enginn vafi á því að fiskveiðistjórnunarkerfi með framseljanlegum aflaheimildum minnkar sókn í auðlindina og tækniframfarir eru meginástæða fyrir þeirri aukningu sem orðið hefur í íslenskum sjávarútvegi ekki vöxtur fiskistofna að mati Ásgeirs Danielssonar (2001) og með skiptingu á sameiginlegri auðlind minnkar notkun á vinnuaflí og fjármagni (Rögnvaldur Hannesson, 2001). Því hagkvæmari sem flotastærðin er því betri afkomu skilar hann er mat Þórólfs Matthíassonar (1996).

3.4 Hagsaga

Hagsaga Íslands lýsir þróun íslenska hagkerfisins frá því fyrr á öldum og til dagsins í dag. Einn þáttur sögunnar er þróun íslensks sjávarútvegs sem var á síðustu öld og er jafnframt enn í dag einn af máttarstólpum íslensks hagkerfis. Sjávarútvegur í einhverri mynd hefur verið stundaður af íslensku þjóðinni frá upphafi en var afar frumstæður í fyrstu og varð þróaðri eftir því sem aldirnar liðu (Jón Þ. Þór, 2002 og 2003). Skip landsmanna voru lengst af árabátar og handfæri eina veiðarfærið en vélbátar og togaraar leystu þá síðar af hólmi (Sigurður Snævarr, 1993).

Lengst af hefur sjómönnum verið greitt með hlut og voru hlutaskiptin eftir fyrirfram ákveðnum reglum en þó eru þess dæmi að þeim hafa verið greidd föst laun. (Lúðvík Kristjánsson, 1985). Gísli Pálsson, (1991) greinir frá því að góðir sjómenn hafi gjarnan verið kallaðir sjósóknarar eða sjóvíkingar og að tíðkast hafi að greiða aukaprósentur ofan á laun yfirmanna en frá árinu 1960 hefur það hlutaskiptakerfi sem við þekkjum verið við líði (Þórólfur Matthíasson (1997). Í grein Ásgeirs Danielssonar (2004) kemur fram að hlutdeild vinnuafls í sjávarútvegi hafi minnkað verulega á síðustu áratugum og sjávarútvegur hafi minna vægi í þjóðarbúskapnum en áður.

Íslenskur sjávarútvegur hefur gengið í gegnum miklar umbreytingar á síðustu áratugum en á árum áður var fiskveiðiauðlindin að mestu án eftirlits (Ásgeir Danielsson, 2004). Þórólfur Matthíasson (1997) og Ragnar Árnason (1995) greina frá því að fyrstu vísbendingar um vandamál vegna fiskistofna hafi komið fram í upphafi síðustu aldar og í

lok fjórða áratugar tuttugustu aldar var meira en 55% af afla við Íslandsstrendur veiddur af erlendum flota. Aflakvótar á skip voru fyrst teknir upp á áttunda áratugnum en síðan þróaðist kerfið í átt að núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi með framseljanlegum aflaheimildum sem tekið var upp 1990 (Ragnar Árnason, 1995).

3.5 Lög tengd launum sjómanna

Í tengslum við launakerfi sjómanna og fiskveiðistjórnunarkerfið hafa verið innleidd lög sem hjálpa til við framkvæmd við að ná þeim markmiðum sem sett voru með fiskveiðistjórnunarkerfinu og til að vernda réttindi sjómanna. Má þar nefna Sjómannalögin nr 35/1985, Lög um Verðlagsstofu skiptaverðs og úrskurðarnefnd sjómanna og útvegsmanna nr. 13/1998. En þau kveða á um að hægt sé að vísa deilumálum sem upp geta komið vegna uppgjörs á launum sjómanna til Verðlagsstofu. Ekki höfðu verið til nein heilstæð lög um skiptaverðmæti fyrr en með lögum nr. 24/1986, en tilgangur þeirra er að einfalda allan útreikning og fella niður sjóði sem staðið höfðu utan skipta (Leó Örn Þorleifsson, 2006). Lög um stjórn fiskveiða nr. 38/1990 og nr. 116/2006 kveða á um séreignaréttinn og framseljanlegar aflaheimildir. Fleiri lög má nefna svo sem lög um stéttarfélög og vinnudeilur nr. 80/1938, lög um tekjuskatt nr. 90/2003 þar sem í er að finna ákvæði um sjómannaafslátt, lög um lögskráningu sjómanna nr. 43/1987 ásamt lögum starfskjör launafólks og skyldutryggingu nr. 55/1980. Síðast en ekki síst má nefna Stjórmarskrá Íslenska lýðveldisins (1944) nr. 33 frá 17. júní þar sem meðal annars er að finna skýr ákvæði um eignaréttinn.

4 Auðlindahagfræði.

Það gilda sömu lögmál innan hagfræðinnar og almennt gilda við rekstur og stjórnun, það er hvaða, hvernig og fyrir hvern vörur og þjónusta er framleidd og þar ráða lögmál framboðs og eftirspurnar þar sem grundvallarþættir eru takmarkaðar auðlindir; fjármagn, vinnuafli og náttúruleg gæði (Ekelund og Tollison, 1991). Auðlindir og mannauður lúta sömu lögmálum og almennur rekstur. Það er hvert er framboðið og eftirspurnin á starfsfólki, náttúrurulegum gæðum og fjármagni og hvernig á að stjórna starfsfólki og nýtingu á öðrum auðlindum.

4.1 Mannauður og launakerfi

Eitt af lykilatriðum í rekstri og stjórnun fyrirtækja er mannauðurinn eða það fólk sem starfar innan þeirra og sú þekking sem það býr yfir. Mannauðurinn er einn af stóru framleiðsluþáttunum en hinir eru; fjármagn, land og náttúruleg gæði. Stjórnun mannauðs snýst um að stjórna starfsfólki á eins skilvirkan hátt og mögulegt er til hagsbóta fyrir það sjálft, fyrirtækið og samfélagið allt og aukin framleiðni starfsmanna og fjármagns er eitt af megin markmiðum hvers fyrirtækis. Því má segja að mjög nauðsynlegt sé að fyrirtæki og stofnanir móti sér skýra starfsmannastefnu, geri áætlanir og setji sér raunhæf markmið (Shuler, 1994).

Einn þáttur í starfsmannastefnu eru launin eða það sem starfsmenn bera úr býtum fyrir vinnu sína og laun í skilningi kjarasamninga eru endurgjald fyrir vinnu í hvaða formi sem greitt er. Til eru ýmis form þar sem ýmist er samið um föst laun, tímakaup, vikukaup eða mánaðarlaun en þar að auki er víða samið um viðbótargreiðslur sem tengdar eru afköstum eða árangri og eru þær þá tengdar afköstum hópsins í heild eða einstaklingsins. Kaupauka- og bónussamningar hafa líka verið gerðir hjá tilteknum starfshópum svo sem í fiskvinnslu þar sem ekki er aðeins greitt fyrir afköst heldur einnig fyrir nýtingu og meðferð á hráefni (Lára V. Júlíusdóttir).

Launa- og bónuskerfi eru gjarnan notuð til að móta þau launaviðmið¹ sem eru notuð innan fyrirtækja og stofnana og vinnuafköst hvers og eins hjálpa til við að halda utan um innri mál og grunnlaun eru viðmið út á við. Við hönnun á launakerfum verður að taka

¹ Orðskýring: Launaviðmið er það viðmið sem notað er þegar ákvarða skal laun til dæmis við aðrar stéttir launþega og starfsmenn um kaup og kjör sbr. (Mörður Árnason, 2002).

tillit til mismunandi þekkingar og reynslu starfsmanna og þess hvers er krafist af þeim til að þeir geti leyst störfin af hendi (Shuler, 1994).

Í nýlegri rannsókn Beardwell og Claydon (2007) kemur fram að sífellt fleiri eru á þeirri skoðun að umbuna- og frammistöðukerfi muni skila meiri árangri en eldri form launakerfa þegar horft er til þeirra markmiða sem fyrirtæki setja sér. Grunnlaun sem taka mið af þekkingu og reynslu starfsmanna eiga að vera undirstaðan í launastefnunni og með þeim á að setja ákveðna línu til að tryggja réttlæti meðal starfsmanna. Til viðbótar við grunnlaunin eiga fyrirtæki og stofnanir svo að þróa umbuna- og frammistöðutengda bónusa sem taka mið af árangri hvers og eins. Þessi frammistöðutengdu launakerfi þurfa að ganga þvert á starfsmenn fyrirtækja og vera mjög sveigjanleg til að geta fylgt eftir þegar breytingar verða á rekstri og tækni.

4.1.1 Kjarasamningar

Kjarasamningar eru samningar um kaup og kjör sem gerðir eru milli stéttarfélaga og atvinnurekenda og þeir ná til allra launamanna sem vinna á félagssvæði þeirra. Í kjarasamningum eru ákvæði um laun, vinnutíma, yfirvinnu, orlof, veikindarétt og fleira. Kjarasamningur bindur bæði félagsmenn þess stéttarfélags sem hann gerir og alla þá sem vinna þau störf sem samningur tekur til á félagssvæðinu. Efni flestra kjarasamninga má skipta í þrjá þætti, það er bein launaákvæði, önnur kjör sem lúta að kjörum launamannsins og ákvæði um samskipti samningsaðila (Lára V. Júlíusdóttir, 1994).

Lögformlegur samningsaðili að kjarasamningi er stéttarfélag enda hafi félagið í samþykktum sínum ákveðið að láta starfsemi sína taka til slíkra málefna. Þó getur einstakur atvinnurekandi gert kjarasamning við stéttarfélag svokallaðan vinnustaðasamning. Vinnustaðasamningar eru gerðir á tilteknum vinnustað, annað hvort með aðstoð stéttarfélags eða ekki. Aðild stéttarfélags að slíkum samningi skiptir máli um það hvaða gildi hann hefur. Ef stéttarfélag hefur átt aðild að gerð vinnustaðasamings og undirritað hann hefur hann gildi sem kjarasamningur og hefur gildistíma eins og greint er frá í 6. gr l. nr. 80/1938 um stéttarfélag og vinnudeilur. Ef samningur hefur ekki komist á fyrir tilstilli stéttarfélags hefur hann einungis gildi sem ráðningarkjör þeirra starfsmanna sem undir hann falla og er þá eins konar ráðningarsamningur (Lára V. Júlíusdóttir, 1993).

Þegar fólk er ráðið til vinnu er það gert með samkomulagi milli atvinnurekanda og starfsmanns og gerður ráðningarsamningur, en ráðningarsamningur er persónubundinn samningur þar sem annar aðilinn launþeginn skuldbindur sig til þess að starfa hjá hinum aðilanum atvinnurekandanum undir stjórn hans og á hans ábyrgð gegn greiðslu í peningum eða öðrum verðmætum. Oftast eru mjög nái tengsl milli ráðningarsamnings og kjarasamnings og samkvæmt starfskjarylögum geta aðilar með ráðningarsamningi því ekki samið um lakari kjör en kjarasamningar kveða á um. Ákvæði í ráðningarsamningi um lakari rétt launamanna eru ógild samkvæmt sbr. lög nr 55/1980 um starfskjör launafólks og skylduttryggingu lífeyrisréttinda (Lára V. Júlíusdóttir, 1993).

4.1.2 Lög tengd launum sjómanna

Ýmis lög hafa verið sett vegna kjaramála og launa sjómanna. Má þar nefna meðal annars lög nr. 80/1938 um stéttarfélög og vinnudeilur, Sjómannalögin nr. 35/1985, lög um skiptaverðmæti og greiðslumiðlun innan sjávarútvegsins nr. 24/1986 og lög um Verðlagstofu nr. 13/1998.

Árið 1938 voru sett lög nr. 80 um stéttarfélög og vinnudeilur. Þau kveða á um rétt manna til að ganga í stéttarfélög, rétt félaga til að gera kjarasamninga, um rétt til að skipa trúnaðarmenn, um vinnustöðvanir og um sérstakan dómstól í vinnuréttarmálum. Þau lúta aðallega að starfssemi stéttarfélaga og samskiptum stéttarfélaga við atvinnurekendur fremur en samskiptum milli einstakra starfsmanna og atvinnurekenda (Lára V. Júlíusdóttir, 1993). Í lögum um stéttarfélög og vinnudeilur nr. 80/1938, kemur meðal annars fram að stéttarfélög séu lögformlegur samningsaðili um kaup og kjör meðlima sinna. Stéttarfélög skulu opin öllum í hlutaðeigandi starfsgrein á félagssvæðinu.

Sjómannalögin nr. 35/1895 gilda um alla sjómenn á íslenskum fiskiskipum. Þau fjalla meðal annars um lágmarksaldur, um læknisskoðun, um almenna reglu á skipi og greiðslu skaðabóta, um varnir gegn slysum og heilsutjóni um viðurværi og hreinlæti, hvíldar og matartíma, agavald skipstjóra og fleira. Þau taka á ráðningarsamningum, kaupi skipverja, starfstilhögun og fleiru (Leó Örn Þorleifsson, 2006).

Lög um skiptaverðmæti og greiðslumiðlun innan sjávarútvegsins nr. 24/1986 taka til fiskafla og sjávarafurðaframleiðslu. Fram að þeim tíma höfðu ekki verið til nein heilstæð lög um þessi málefni og ríkt hafði ákveðinn vandi í sjávarútveginum við útreikning á

skiptaverðmæti afla. Megintilgangur laganna var að einfalda þennan útreikning og fella niður alla sjóði sem staðið höfðu utan skipta og koma sem flestu undir skipti til að gera kerfið gegnsærra (Leó Örn Þorleifsson, 2006).

Lög um Verðlagsstofu skiptaverðs og úrskurðarnefnd sjómanna og útgerðarmanna eru nr. 13/1998. Henni er ætlað að starfa í nánum tengslum við úrskurðarnefnd sjómanna og útvegsmanna. Helsta hlutverk Verðlagsstofunnar er að fylgjast með fiskverði og uppgjöri á aflahlut sjómanna og stuðla að réttu uppgjöri til sjómanna. Hlutverk úrskurðarnefndarinnar er að ákveða fiskverð sem nota skal við uppgjör á aflahlut einstakra skipa. Verðlagstofa, samtök sjómanna og útvegsmanna geta skotið málum til nefndarinnar (Leó Örn Þorleifsson, 2006).

Í lögum um lögskráningu sjómanna nr. 43/1987 er að finna ákvæði um að sjómenn skulu vera lögskráðir á skip við brottför og afskráðir þegar þeir koma í land. Í lögum um tekjuskatt nr. 90/2003 er að finna ákvæði um sjómannaaflsátt en sjómenn njóta umframafsláttar af tekjuskatti í formi sérstaks afsláttar og er þá miðað við ákveðna upphæð fyrir hvern úthaldsdag meðan þeir eru lögskráðir á skip.

4.1.3 Hlutaskiptakerfi

Það hefur tíðkast víða um heim að greiða fólk með hlut af þeim afrakstri sem fyrirtæki bera úr býtum þar sem launþegar deila áhættu af rekstri með vinnuveitendum. En mjög misjafnt er hvaða skoðanir fræðimenn hafa á þessu launafyrirkomulagi. Það kemur fram í rannsókn (Stiglitz, 1974) að það sé frekar greiddur hlutur þar sem atvinnurekstur er vanþróaður og illa stæður því fyrirtæki vilja þá gjarnan deila áhættunni með launþegum. Fyrirtæki sem eru betur stæð fjárhagslega kjósa frekar föst laun því þau geta þá frekar tekið á sig alla áhættu.

Skilgreining á hugtakinu hlutaskipti er þannig samkvæmt íslenskri orðabók: „Þáttur í sameign eða sameiginlegum feng,” (Mörður Árnason, 2002) og því er það sem átt er við með hlutaskiptum í launum sjómanna að þá er verðmæti aflans sem skip koma með að landi skipt eftir ákveðnum hlutföllum milli útgerðar og sjómanna. Áhættan er tvíhliða eða bæði sjómanna og útgerðarmanna, byggja hlutaskiptin á frekar einföldum reglum og

línulegir² samningar eins og hlutaskipti geta verið hagstæðir bæði launþegum og atvinnurekendum, í heildina litið verið ákjósanlegir vegna einfaldleika og samræmst vel hugmyndum um hvatningu starfsmanna um að gera betur (Bhattacharyya og Lafontaine, 1995).

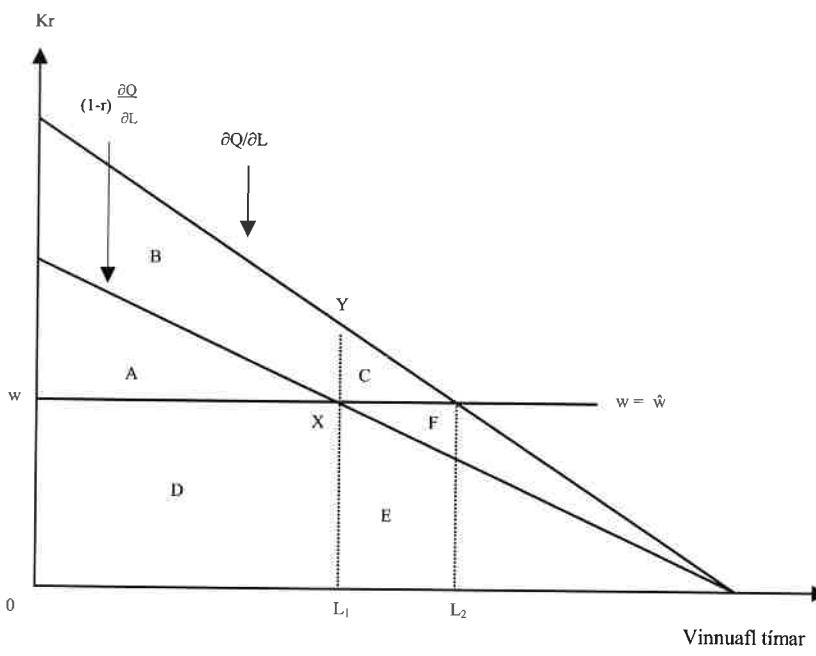
Aðrir eru á þeirri skoðun (McConnell og Price, 2006) að hlutaskiptakerfið sé algerlega ósveigjanlegt þegar þurfi að bregðast við hugsanlegum óvissuþáttum. Hlutaskipti byggi meðal annars á því að um borð í fiskiskipum sé gæðahandbók sem taki á öllum þáttum framleiðslunnar og sjómenn þurfi því algerlega að fylgja þeim reglum sem hún kveður á um og fá greitt samkvæmt því. Einnig geri hlutaskiptakerfið ekki ráð fyrir því að greiða launþegum miðað við reynslu og þekkingu. Mörg önnur launakerfi geri hins vegar ráð fyrir þessu.

Þráinn Eggertsson (1990) bendir á að hagfræðingar hafi lengi haldið því fram að hlutaskipti séu mun óskilvirkari en fastar greiðslur eða blandaðir samningar og að hagfræðileg niðurstaða hlutaskipta geti ekki staðið fyrir jöfnuði til langa tíma.

Jafnframt heldur hann því fram að kenningar í hagfræðinni geri ráð fyrir að lægri tekjur fyrir hverja landekru vegna hlutaskipta í landbúnaði sé ekki það sem atvinnurekendur/landeigendur kjósi. Hann telur líka að há laun vegna hlutaskipta samanborið við föst laun leiði til ójafnvægis á vinnumarkaði ásamt ójafnvægis á markaði á landi einnig muni samfélagið í heild tapa ef hlutaskipti eru viðhöfð vegna greiðslu launa.³ Þetta sést betur á meðfylgjandi mynd.

² Orðskýring: Línulegt er einhverjar stærðir sem eru í beinu hlutfalli hver við aðra sbr. (Mörður Árnason, 2002). Linulegir samningar eins og hlutaskipti eru þá samningar sem skiptast eftir einhverjum gefnum hlutföllum á milli samningsaðila það er launþega og atvinnurekenda í þessu tilviki.

³ Þessu hafa meðal annars haldið fram hagfræðingarnir Adam Smith og Alfred Marshall og hagfræðingar okkar tíma tengja hlutaskipti við stöðnuð hagkerfi þriðja heimsins (Þráinn Eggertsson, 1990).

Mynd 4.1 Óskilvirkni hlutaskipta í nýklassísku hagfræðilíkani

Heimild: Þráinn Eggertsson, 1990.

Munurinn á því að greiða föst laun og hlutaskipti er sýndur í mynd 4.1. Þegar fyrirtæki standa frammi fyrir því að ákveða hvaða fyrirkomulag fyrirtæki eigi að velja vegna greiðslu launa getur verið um að velja hlutaskipti r , eða einskonar fasta samninga w . Ef atvinnurekandi velur að greiða launþegum fast kaup w (eða vinnur sjálfur við fyrirtækið með fasta greiðslu á vinnustund), mun hann hámarka hagnað með því að bæta við vinnuafli (eina breytilega þættinum í módelinu) þar til jaðar kostnaður er jafn jaðar afrakstri. Þetta gerist í punkti L_2 , þar sem leiga á landi er jöfn þríhyrningnum $[A+B+C]$ í myndinni og föstu launin þá jöfn $[D+E+F]$ (Þráinn Eggertsson, 1990).

Atvinnurekandi getur líka kosið hlutaskipti þar sem launþeginn fær hlut r , af afrakstrinum. Launþeginn/leiguliðinn mun þá leitast við að jafna kostnað og afrakstur með því að bæta við vinnustundum þar til jaðarafköst vinnunnar, $[(1-r)\partial Q/\partial L]$, eru jöfn laununum (kostnaði leiguliðans). Á mynd 4.1, er hagstæðasti launakostnaður í punkti L_1 , og fækkun á vinnustundum er þá jöfn $[(A+B+C+D+E+F) - (A+B+D)] = [C+E+F]$. Á myndinni má einnig sjá að jaðarframleiðsla í punkti L_1 er meiri en jaðar kostnaður eða samsvarandi XY , sem leiðir í ljós að hlutaskiptasamningar standast ekki nútíma kenningar

hagfræðinnar um skilvirkni og orsaka tap á greiðslum til samfélagsins sem er jafnt þríhyrningum C í myndinni. Myndin sýnir líka að afrakstur atvinnurekandans hefur lækkað frá $[A+B+C]$ þegar fastir samningar eru viðhafðir í B þegar hlutaskipti eru viðhöfð, þar sem launþegi/leiguliði fær $[A+D]$ við vinnustundafjölda L_1 , en fær aðeins D fyrir L_1 í föstum samningum (Þráinn Eggertsson, 1990).

Af þessu má sjá að ekki er hagkvæmt að nota hlutaskiptakerfi hvorki fyrir atvinnurekendann né samfélagið. Hlutaskipti eru þannig ekki skilvirk hvað varðar framleiðslu en eru gjarnan notað vegna hvetjandi þátta einkum þegar eftirlit er kostnaðarsamt eða óskilvirk og vegna áhættudreifingar. Leigukerfi og föst laun hafa fleiri hvetjandi hagræna þætti hvað varðar verkamanninn og atvinnurekandann. Leiguliðinn ber alla áhættu í leigukerfinu en hirðir jafnframt afraksturinn og greiðir leigu til landeigandans fyrir afnot af landinu. Þar sem föst laun eru greidd til verkamanna ber atvinnurekandinn áhættuna einn og hirðir jafnframt afraksturinn.

Betri nýting og aukning á fjármagni hjá atvinnurekendum og launþegum eykur tækifæri þeirra og þar með minnkari mikilvægi hlutaskipta til að deila áhættu. Með auknu fjármagni í atvinnugreinum mun atvinnurekandi annaðhvort tryggja sig vel með leigu kerfi eða kjósa fastlaunakerfi og aukin tæknivæðing hefur sömu áhrif. Atvinnurekandi mun alltaf reyna að leitast við nota bestu mögulegu tækni sem veldur því að fastur kostnaður eykst í hlutfalli við breytilegan kostnað og því kjósa þeir frekar að greiða launþegum föst laun en hlutaskipti (Þráinn Eggertsson, 1990). Aukning í fjármagni leiðir til þess að fjárfest verður meira í tækni sem leiðir til hagræðingar og minni mannafla og væntanlega verður launakostnaður minni en fastur kostnaður meiri.

Hagfræðingurinn Stiglitz (1974) hefur sett fram kenningar um það hvers vegna ekki ætti að nota hlutaskipti til að mynda þær að þróun og aukning fjármagns bæði hjá atvinnurekendum og verkamönum geti aukið fjölbreytni á afkomu tækifærum og því sé minni hvati til þessa að deila áhættu með hlutaskiptum.

Aukið fjármagn í atvinnugreinum þýði að atvinnurekandi verði að hafa mikið eftirlit með framleiðslunni sem verði best gert með leigukerfi þar sem leigutakinn beri ábyrgð á eftirliti eða á föstum launum þar sem atvinnurekandinn beri ábyrgð á öllu eftirliti. Stærri og fjársterkari fyrirtæki muni kjósa föst laun. Eins munu efnameiri verkamenn kjósa fremur leigukerfi en hlutaskipti (Stiglitz, 1974). Hann heldur því jafnframt fram að þróun

á tækni hafi sömu áhrif og aukið fjármagn í fyrirtækjum hvað varði framleiðslu. Atvinnurekandinn kjósi að nota bestu framleiðslutæki sem völ er á hverju sinni. Hann muni annað hvort hvetja launþegana til að tileinka sér nýja tækni eða nota mikið eftirlit. Tæknibreytingar leiði til breytinga í kostnaðarkúrfunni vegna framleiðslunnar, fastur kostnaður aukist en breytilegur kostnaður minnki.

Í allri framleiðslu er þörf á eftirliti og verkstjórн er hluti af föstum kostnaði. Ef borin eru saman leigukerfi í framleiðslu og föst laun þá þarf atvinnurekandinn ekki að bera neinn kostnað vegna eftirlits leiguliðinn tekur þann þátt á sig en þar sem atvinnurekandinn ræður til sín verkamenn á föstum launum tekur hann á sig allan kostnað vegna verkstjórна og mikil þörf verður á verkstjórн. Ef verkstjórн er mikil þá bera verkamenn minni ábyrgð en í flestum iðngreinum gefur verkstjórн viðbótar afköst og eftir því sem verkstjórн er betri eykur hún skilvirkni verkamanna. Hlutverk verkstjórans er því að fylgjast með því hvernig verkamenn hegða sér og hverju þeir eru að skila af sér undir mismunandi aðstæðum (Stiglitz, 1974). Talið er að nauðsyn á verkstjórн við framleiðslu minnki ef framleiðsla verði tæknivæddari og að minni þörf sé á eftirliti ef starfsfólk er sérhæfðara. Ef tæknistig eykst í atvinnugreinum hækkar framlegð, launakostnaður lækkar og því minnkar áhætta. Þetta leiðir gjarnan til þess að atvinnurekendur kjósa fremur að greiða föst laun en hlutaskipti þegar tæknibreytingar hafa átt sér stað (Eswaran og Kotwal, 1985).

Það er mat Plateau og Nugent (1992) að það séu ríkari ástæður til að nota hlutaskiptakerfi í sjávarútvegi en annars staðar því þar eru aðstæður aðrar en í öðrum atvinnugreinum. Í sjávarútvegi er áhætta meiri vegna veðurs, sjólags, verðs afurða, tjóns á veiðarfærum og mannskaða því þarf að vera mikil samstaða meðal manna og þeir þurfa að vinna meira sem ein heild, eftirlit vegna framleiðslunnar verður betra og áhöfnin vinnur frekar saman sem hópur og sér ávinning í því að koma með sem besta afurð að landi.

Launakerfi sjómanna þarf að vera vinnuhvetjandi því er hlutaskiptakerfi besti kosturinn. Eftirlit með sjómönnum að hálfu útgerðarmanna er takmarkað, skipstjórar og áhöfn muni leggja harðar að sér við vinnu, veiða meira ef laun eru greidd samkvæmt hlutaskiptum fremur en ef greidd væru föst laun eða notuð önnur launakerfi er mat Þórólfs Matthíassonar (2003). Hann segir jafnframt að þetta fyrirkomulag auki

hagkvæmni bæði fyrir sjómenn og útgerðarmenn. Talið sé að meira verði um uppsagnir því sjómenn standi ekki undir þeim kröfum sem til þeirra eru gerðar ef greidd væru föst laun eða bónustengd. Kostnaður útgerðarfyrirtækja verði því mjög hár vegna uppsagna og ráðninga nýrra manna. Ein meginástæða þess að útgerðarfyrirtæki eiga að greiða sjómönnum hlut er að það er hagkvæmt fyrir útgerðir sem bæði reka fiskvinnslu og fiskveiðar vegna þess að þær hafa þá meira svigrúm sem leiði til hagræðingar í rekstri á báðum sviðum og að auki verður framleiðsla og vinnuafli fyrir hverja veiðiferð betur skilgreint (Þórólfur Matthíasson, 2003).

Eins og áður segir er ein ástæða þess að hlutaskiptakerfi er notað er að með því deila menn áhættu. Það er mat McConnell og Price (2006) að þeir útgerðarmenn sem séu áhættufælnir vilji gjarnan tryggja sig með því að deila áhættunni af rekstrinum með áhöfninni og kjósi því hlutaskipti. Þeir benda einnig á að það sé mjög líklegt að ef þeir væru ekki áhættufælnir þá myndu þeir frekar vilja greiða föst laun. Það sé líka mjög ólíklegt að það sé hagstætt fyrir áhafnir að deila áhættu með útgerðarmönnum. Ef fyrirtæki hafa aukið fjármagn sitt og afkoma hefur batnað er líklegra að þau greiði launþegum föst laun. Líklegt er að útgerðarmenn geti þá skipulagt rekstur sinn betur, gert áætlanir fram í tímann og þegar umhverfið er orðið stöðugra muni verða hagstæðara að greiða föst laun.

Þær aðstæður gætu skapast að greiða ætti sjómönnum frekar föst laun en hlutaskipti ef eignarhald á auðlindinni breytist til dæmis ef séreignarréttur er innleiddur (Plattau og Nugent, 1992). Með séreignarrétti á fiskveiðiauðlindinni geta útgerðarmenn frekar gert áætlanir og hagrætt í rekstri því þeir vita frekar hvað þeir hafa og meiga veiða ásamt því að geta selt eða losað sig við á annan hátt veiðiheimildir sem nýtast þeim ekki (Rögnvaldur Hannesson munnleg heimild, 29. ágúst 2006). Hann bendir líka á að ef séreignarrétti í formi framseljanlegra aflaheimilda væri komið á er líklegt að fjárfest verði skynsamlega í tækni og fiskiskipum en þó með þeim fyrirvara að ef áhöfn er greitt með hlut í stað fastra launa þá geti það tæplega orðið raunin því að hlutaskiptin skekkja áhrif þessara leiðréttинга á skynsamlega fjárfestingu og leiða þar af leiðandi til offjárfestinga⁴.

⁴ Þetta gerist vegna þess að sjómenn njóta ábatans af fjárfestingunni að hluta þar sem hlutaskipti eru viðhöfð og útgerðir að hluta, útgerðirnar þurfa hins vegar að greiða að fullu fyrir fjárfestinguna en sjómenn ekkert.

Ein ástæða offjárfestingar á fiskiskipum er sú að tekjur útgerðarmanna sem fjárfesta í nýjum skipum verða ekki fullkomlega endurgreiddar af öðrum skipaeigendum sem leigja kvóta vegna þess að þeir verða að deila sumu af því með sjómönnum sínum (Rögnvaldur Hannesson munnleg heimild, 29. ágúst 2006). Hann bendir hins vegar á að þetta myndi ekki gerast ef sjómönnum væru greidd föst laun því þá fá þeir fyrirfram ákveðna upphæð sem ekki er tengd aflamagni eða verðmæti aflans. Með hækkandi fiskverði eykst fjöldi skipa og þar sem er kvótakerfi með framseljanlegum aflaheimildum ásamt hlutaskiptakerfi er notað verður fjárfesting alltaf meiri en æskilegt er og vegna þess að verðhækkanir á afurðum eru viðvarandi fjölgar skipum sem notuð eru til að ná kvótanum (Rögnvaldur Hannesson munnleg heimild, 29. ágúst 2006).

Hlutaskiptakerfi sjómanna er byggt upp á skiptahlutfalli sem er ákveðin prósenta af óskiptu verðmæti alls afla sem sjómenn koma með að landi en það hlutfall er tengt olíaverði eins og það er á hverjum tíma. Sjómenn taka því þátt í þeim kostnaði sem af olíunni hlýst og áhættu sem því fylgir en það er enginn hvatning til að þeir fari sparlega með olíu innbyggð í kerfið og enginn hvati er til þess að þeir fari sparlega með veiðarfæri því breytilegur kostnaður að öðru leyti en hvað varðar olíuna er ekki tengdur við launin. Það væri hugsanlega hægt auka hagkvæmni og draga úr áhættu með því að innleiða þátttöku sjómanna í breytilegum kostnaði útgerða vegna veiðarfæra (Ásgeir Danielsson, 1994).

Útgerðarmenn telja að olíuverðstengingin við hlutaskiptakerfið geti beinlínis leitt til hvatningar hjá sjómönnum til að eyða meiri olíu og þar af leiðandi meiri kostnaðar því menn geta eitt löngum tíma í siglingar í það að finna og veiða dýrari tegundirnar til að fá meira í sinn hlut (Ólafur Marteinsson munnleg heimild, 3. nóvember 2006). Olíueyðsla hefur engin áhrif á laun sjómanna og enginn hvati er til þess að fara sparlega með olíu heldur er notað það vélarafl, olía, sem til þarf hverju sinni og líklegt er að gefi sem mestan fisk hvort sem er á togi eða á siglingu til að stytta siglingatíma á mið eða á milli miða (Kristján Vilhelmsson munnleg heimild, 1. ágúst 2007). Launakerfi sem hvetur til þess að sem mest sé veitt óháð kostnaðar vegna olíu og veiðarfæra getur því ekki verið hagkvæmasta launakerfið.

Sjómönnum á Íslandi er nánast öllum greitt samkvæmt hlutaskiptum sem byggja á samningum milli útgerðarmanna og sjómanna. Í grunninum eru það hlutaskipti og

kauptrygging, en hún er greidd er ef ekki aflast upp í hlut. Hluturinn er breytilegur til samræmis við tegundir afla og stærð/tegund af skipi. Hann byggir einnig á fjölda áhafnar meðlima á hvert skip og er tengdur markaðsverði á olíu og markaðsverði á afla. Ef verð olíu er lágt þá hækkar hlutur áhafnar og öfugt. Þegar fiskiskip eru í eigu sama aðila og verksmiðjur sem kaupa aflann af þeim þá eru ákveðin viðmið sbr. lög nr. um Verðlagsstofu skiptaverðs og úrskurðarnefnd sjómanna og útvegsmanna nr. 13/1998 og lög nr. 24/1986 um skiptaverðmæti og greiðslumiðlun höfð til hliðsjónar vegna greiðslu til áhafnar (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Það kemur fyrir að sjómenn taki þátt í kvótakaupum með þeim hætti að verðið á kvótanum kemur til frádráttar frá verðmæti aflans áður en til skipta kemur. Þetta gerist gjarnan þegar það er þeirra hagur að auka kvóta þess báts sem þeir eru á. Ef þeir þurfa að velja á milli lægra launaðrar vinnu í landi eða atvinnuleysisi þá er það oft augljóst hagraði fyrir áhöfnina að aðstoða við kvótakaupin. Þetta getur hins vegar verið til skaða fyrir sjómannastéttina í heild og orðið til þess að útgerðarmenn muni búa til viðskipti með kvóta til í þeim eina tilgangi að lækka laun sjómanna (Ásgeir Danielsson, 1995).

Lög um skiptaverðmæti og greiðslumiðlun nr. 24/1986 með áorðnum breytingum sbr 10. gr laga nr. 79/1994 voru sett til að þess að sporna við þátttöku sjómanna í kaupum og kveða á um það að ekki sé heimilt að draga frá heildarverðmæti afla kostnað vegna kaupa á veiðiheimildum en þar segir jafnframt að það eigi ekki við í þeim tilvikum þegar afli er seldur á innlendum og erlendum mörkuðum. Í kjarasamningum útvegsmanna og sjómanna er líka greint frá því að útgerðarmenn tryggi skipsverjum ávallt hæsta gangverð fyrir afla. Til að vernda þetta ákvæði voru sett lög nr. 13/1998 um Verðlagsstofu og úrskurðarnefnd sjómanna og útvegsmanna sem skera eiga úr um deilumál. En enn er deilt um verðmyndun því mismunur á verði afurða í beinni sölu og sölu á ferskfiskmörkuðum er mjög mikill. Það virðist vera að kvótakaup fiskverkenda séu staðreynd þrátt fyrir lögini, þar með eru fiskverðsmál flækt inn í þau og þátttaka í kvótakaupum sjómanna því enn til staðar sem getur leitt til lægri launa hjá sjómönum á þeim skipum sem veiða fyrir fiskverkendur þess vegna virðast lögini sem sett voru um Verðlagsstofu að því leyti ekki hafa náð tilgangi sínum (Sjávarútvegsráðuneytið, 2000).

Með einkavæðingu á fiskveiðiauðlind og frjálsu framsali þá minnkar vinna í fiskveiðum og eykst þar með í öðrum greinum. Vinnufl flyst milli atvinnugreina ef

fiskverð og aflabrogð breytast. Það sama gerist ef tækniframfarir verða við sjósókn (Markús Möller, 1999). Hagræðing í sjávarútvegi leiðir til fækkunar starfa í sjávarútvegi og ýtir vinnuafli út í aðrar greinar þess vegna er líklegt að laun munu lækka í þeim atvinnugreinum.

Þeir sem fá hagnaðinn af því að fiskveiðiauðlind fer í séreign munu trúlega fjárfesta sem mun svo hafa þær afleiðingar að framleiðsla eykst og enn meiri fjárfesting verður. Einkavæðing mun því jafnan leiða til hagvaxtar langt umfram það sem nemur hinum upphaflega ávinningi af einkavæðingu (Markús Möller, 1999). Þó einkavæðing auðlindarinnar hafi þau áhrif í fyrstu að raunlaun lækki með fækkun vinnuafls í sjávarútvegi og þá meira framboði í öðrum greinum geta hin endanlegu áhrif fjárfestingar leitt til þess að áhrifin verði jákvæð það sem aukin fjárfesting muni skila sér í meiri hagræðingu og betri afkomu (Ragnar Árnason, 2001).

Fiskveiðistjórnunarkerfi með framseljanlegum aflaheimildum mun sennilega í upphafi valda lækkun launa og þrýsta launum sjómanna niður á við. Afleiðingarnar eru þær að fiskafli sem er í eðli sínu takmarkaður af náttúrunni, verður veiddur með minni tilkostnaði það er með minni notkun framleiðsluþáttta. Þetta mun hafa svipuð áhrif og ef þjóðfélag fengi skyndilega meira af þeim (Ragnar Árnason, 2001).

Það mun lika að öllum líkindum gerast þegar sameiginlegri auðlind er skipt upp og eignaréttur skilgreindur að notkun vinnuafls og fjármagns mun minnka en það mun samt ekki hafa áhrif á heildarafla sem er þá til hagsbóta fyrir þjóðfélagið í heild (Rögnvaldur Hannesson, 2001). Hvað launakerfið varðar þá skera fiskveiðar sig úr öðrum atvinnugreinum, vegna hlutaskiptanna þar sem fjármagnseigendur fá ákveðna hlutdeild og sjómenn afganginn. Almenna reglan er sú að ef laun á almennum vinnumarkaði eru tiltölulega lág mun það valda þrýstingi á að laun sjómanna lækki. En ýmislegt bendir samt til þess að laun á almennum vinnumarkaði hafi lítil áhrif á laun sjómanna á Íslandi því þau eru töluvert miklu hærri en verkafólks. Ferli til jafnvægis getur tekið mjög langan tíma en gera má samt ráð fyrir því útgerðarmenn muni reyna að minnka þennan mun því hagnaður þeirra verður minni ef hlutdeild sjómanna er meiri (Rögnvaldur Hannesson, 2001).

Hlutaskiptakerfið dregur ekki marktækt meir úr áhættu í fiskveiðum en önnur launakerfi myndu gera og erfitt er að finna ástæðu þess að það sé notað frekar en önnur

kerfi eins og akkorðs- eða bónuskerfi sem hvetja líka til afkasta (Ásgeir Danielsson, 1995). Hann bendir einnig á að ef þessi kerfi eru borin sama við hlutaskiptakerfið þá er erfitt að finna að eitt þeirra henti betur en annað við fiskveiðar. Það sem hins vegar skilur hlutaskiptakerfið frá akkorði og bónus er að sjómenn taka á sig áhættu af sveiflum í verði vörunnar og talið að það hvetji til vöruvöndunar en að það muni líka gerast ef hin kerfin eru notuð.

4.1.4 Launakerfi í öðrum löndum en á Íslandi.

Misjafnt er hvernig sjómönum í öðrum löndum er greitt fyrir vinnu sína og oftast er miðað við verðmæti þess afla sem kemur að landi. Mismunandi er einnig eftir löndum hvort sjómenn taka þátt í breytilegum kostnaði útgerðanna, sjá á töflu 4.1.

Tafla 4.1 Launakjör sjómanna erlendis

Svæði/Tegund skips	Laun sjómanna, hlutur, eða föst laun	Pátttaka í kostnaði veiðiferðar	Pátttaka í öðrum kostnaði
Maine/NC USA	Hlutur 60% af aflaverðmæti	Áhöfn greiðir allan kostnað tengdan veiðiferð	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Noregur stærri skip og bátar	Föst laun og hlutur	Sama hlutfall og hlutur á nokkra þætti kostnaðar	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Ísland	Hlutur breytilegur og kauptrygging	Engin pátttaka í kostnaði	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Túnis	Breytileg laun hlutur	Sama hlutfall og tekjur af hlut	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Sri Lanka hefðbundinn floti	Breytileg laun hlutur	Sama hlutfall og tekjur af hlut	Viðgerðarkostnaður í sama hlutfalli og hlutur
USA rækjuveiðar í Mexico flóa	Breytileg laun hlutur	Sama hlutfall og tekjur af hlut	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Danmörk iðnaðar veiðar	Tekju hlutur 30%-50% af innkomu	Sama hlutfall og tekju hlutur 30%-50%	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Danmörk smærri skip	Tekju hlutur jafn 50% af innkomu og grunnlaun	Engin pátttaka í kostnaði	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Frakkland minni iðnaðarskip	Hlutur 45%-55% af innkomu	Sama hlutfall og af hlut af innkomu	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Frakkland iðnaðarskip	Hlutur af innkomu og lámarks kauptrygging	Engin pátttaka í kostnaði	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Þýski flotinn 85%	Hlutur af innkomu 40%-45%	Pátttaka í kostnaði 40%-45%	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
Þýski flotinn rest	Lágmarkslaun og hlutur	Engin pátttaka í kostnaði	Engin pátttaka í öðrum kostnaði
England lítil skip	Hlutur af innkomu	Sama hlutfall og af hlut af innkomu	Venjulega 0% en er þó til
Skotland lítil skip	Hlutur af innkomu að 50%	Sama hlutfall og af hlut af innkomu	Venjulega 0% en er þó til
England og Skotland stór skip	Breytileg laun og hlutur	Engin pátttaka í kostnaði	Engin pátttaka í öðrum kostnaði

Heimild; Þórólfur Matthiasson, 1997.

Eins og sjá má af töflunni þá er breytilegt eftir löndum hvernig kostnaðarþáttaka sjómanna er. Hlutur er algengasta form í launagreiðslum og í sumum tilfellum er kostnaði deilt milli sjómanna og útgerða. Algengasta form kostnaðarskiptingar er þáttaka í breytilegum kostnaði hverrar veiðiferðar (Þórólfur Matthíasson, 1997).

4.2 Náttúruauðlindir

Auðlindir eru meðal annars þau gæði sem náttúran gefur af sér, en einnig eru til auðlindir í mannaði og fjármagni. Dæmi um náttúruauðlindir eru, steinefni í jörð, dýr, vatn og fleira sem ekki eru búið til af mönnum (Ekelund og Tollison, 1991).

Fiskveiðiauðlindir eru auðlindir sem í eru lifandi verur sem ekki virða landamæri og í gegnum tíðina hefur verið mikil umræða um hvernig best megi nýta þær. Hvernig megi stýra veiðum og verndun þannig að þær gefi sem mest af sér og að endurnýjanlegar auðlindir geti auðveldlega horfið ef skilyrði breytast, þær ofnýttar eða ekki hirt um að halda þeim við (Perman, Ma, MaGilvery og Common, 2003).

Á sumum svæðum er aðgangur að auðlindum óheftur sem þýðir að allir geta nýtt þær en frjáls aðgangur að auðlind er talinn auka óskilvirkni hennar og um leið getur hún ekki staðið undir fjárfestingum sem þarf vegna nýtingar. Ef aðgangur er frjáls nýta menn hana gjarnan þegar verð afurðanna er hæst og fyrirtæki munu nýta hana uns ekki er hagkvæmt að nýta hana lengur. Með þessu fyrirkomulagi er það hvatning fyrir hvert og eitt skip að veiða sem mest og á sem stystum tíma en þarna geta orðið verulegir árekstrar bæði fyrir sjómenn, útgerðarmenn og þjóðfélagið. Fiskurinn verður trúlega ofveiddur og þrátt fyrir að hver útgerð auki hagnaði sinn um stund þá mun hann minnka og jafnvel hverfa við ofveiði og efnahagslegir hagsmunir verða að engu (Perman o. fl., 2003).

Til að stýra sókn í fiskveiðiauðlind hafa verið þróuð ýmis form eignaréttar til dæmis í form framseljanlega aflaheimilda þar sem stuðst er við skilgreindan eignarétt á veiðiheimildum.

Í íslensku stjórnarskránni er hugtakið eign almennt skilgreint þannig að það eigi fyrst og fremst við um réttarstöðu sem fær ákveðnum aðila einkaforræði eða einkaumboð tiltekins verðmætis. Hugtökin eignaréttur og eignarréttindi vísa til þess að rétthafinn hafi einn heimild til umráða og ráðstöfunar verðmæta eða geti krafist framlaga af öðrum (Þorgeir Örlygsson, 1999).

Í Stjórnarskrá lýðveldisins Íslands frá 1944 nr. 33. ár nr. 72 þann 17 júní segir um eignaréttinn:

„Eignarrétturinn er friðhelgur. Engan má skylda til að láta af hendi eign sína nema almenningsþörf krefji. Þarf til þess lagafyrirmæli og komi fullt verð fyrir. Með lögum má takmarka rétt erlendra aðila til að eiga fasteignaréttindi eða hlut í atvinnufyrirtæki hér á landi”. (Stjórnarskrá Íslenska lýðveldisins frá 1944, nr. 33 gr. 72).

Ef eignaréttur er vel skilgreindur verður það til þess að handhafinn mun fylgja lögmálum framboðs og eftirspurnar, hann er betur meðvitaður um hvaða rétt hann hefur og hvernig hann getur nýtt auðlindina. Hann reynir að halda kostnaði niðri eins framast er unnt, auka framleiðni og að fá sem hæst verð fyrir afraksturinn (Ragnar Árnason, 2004).

Vel skilgreindur eignaréttur er líka forsenda þess að auðlind sé nýtt á sem hagkvæmaston hátt bæði hvað varðar það sem auðlindin hefur upp á að bjóða og það hvernig gengið er um hana. Hann verndar auðlindina fyrir því að hún sé rangt nýtt (Perman o. fl., 2003).

Samkvæmt rannsókn Ragnars Árnasonar (2001) mun einkavæðing náttúruauðlinda sem eru í almenningum nánast örugglega leiða til aukinnar landsframleiðslu og hún mun að öllum líkindum bæta hag þeirra sem fá hlutdeild í séreignaréttinum. Því má segja að einkavæðing sameignarfiskveiða með framseljanlegum aflaheimildum leiði til miklu hagkvæmari fiskveiða og þar sem markaðskerfið virkar ætti nýting náttúruauðlindar í fullkominni séreign að vera því sem næst þjóðhagslega hagkvæm (Ragnar Árnason, 2004).

Á Íslandi hafa verið miklar deilur um fiskveiðistjórnunarkerfið þar sem aðalumræðuefnin eru hvernig eigi að úthluta veiðiheimildum og að skapa sem mest verðmæti í sjávarútveginum. Er þá átt við afurðaverðmæti að frádregnum tilkostnaði við mannahald, tæki og aðra framleiðsluþætti sem til þarf. Það er þekkt að frjáls sókn í fisk með sameiginlegu aflahámarki skapar ekki hámarksverðmæti, en hún skapar mikla atvinnu meðan nægur fiskur er til staðar (Markús Möller, 1999). Umræður hafa líka verið miklar um það hvernig verja eigi afrakstrinum af fiskstofnunum og veiðunum og þá hvort fyrirkomulag eignarhalds á veiðiheimildum hafi afgerandi og fyrirsjáanlega áhrif á hvernig afrakstur fiskistofnanna dreifist á endanum um hagkerfið.

Með því að stýra sókninni í fiskveiðiauðlindina um nokkurt árabil með séreignarétti og framseljanlegum aflaheimildum leikur enginn vafi á því að sókn í auðlindina hefur minnkað og verðmæti þess afla sem komið er með að landi hefur aukist mjög (Þórólfur Matthíasson, 2001).

4.3 Framseljanlegar aflaheimildir

Framseljanlegar aflaheimildir⁵ eru ein tegund séreignarréttar og til grundvallar er leyfilegt heildaraflamark⁶ sem síðan er skipt upp til rétthafa, útgerða, eftir fyrirfram ákveðnum reglum og hver og einn handhafi veiðiheimilda landar því magni af fiski sem hann hefur leyfi til. Hann getur einnig framselt þær heimildir sem hann hefur ekki þörf fyrir til annarra sem geta nýtt þær betur til hagsbóta fyrir fyrirtækin og samfélagið allt. Grunvallarmarkmiðið er að leiðréttu og nýta fiskveiðiauðlindina á raunhæfan hátt með hjálp markaðsins.

Með framseljanlegum aflaheimildum í fiskveiðum er átt við að handhöfum aflaheimildanna er heimilt að selja eða leigja frá sér aflamark. Nytjastofnar á Íslands miðum eru sameign íslensku þjóðarinnar og úthlutun veiðiheimilda, samkvæmt 1. gr. laga nr. 116/2006 um stjórn fiskveiðar og mynda ekki eignarétt eða óafturkallanlegt forræði einstakra aðila yfir veiðiheimildum. Leyfður er heildarafla botnfisktegunda er miðaður við hvert 12 mánaða tímabil frá 1. september ár hvert og til 31 ágúst á næsta ári á eftir. Veiðiheimildum á þeim tegundum sem heildarafla er takmarkaður, skal úthlutað til einstakra skipa og fær hvert skip úthlutað ákveðinni hlutdeild af leyfðum heildarafla tegundarinnar og helst hún óbreytt milli ára.

Reynt er með núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi að jafna takmörkuðum afla með sem hagkvæmustum hætti á fiskiskipaflotann (Sigurður Snævarr, 1993). Með því hefur sérhvert fiskiskip rétt á tiltekinni hlutdeild í leyfðum heildarafla. Það skapar því sem næst séreignarétt yfir viðkomandi hluta fiskistofnsins, og þar með er helsta hvatning til umframjárfestingar og ofsóknar fjarlægð og því skapast svigrúm fyrir útgerðarmenn til þess að einbeita sér að því að ná sem mestu verðmæti úr aflahlutdeildum sínum. Í því

⁵Orðskýring: Aflahlutdeild er það magn sem einstök skip fá úthlutað úr heildaraflamarki á hverju tímabili af leyfðum heildarafla sbr. Lög nr. 116/2006

⁶Orðskýring: Heildaraflamark er sá heildarafla sem veiða má á hverju tímabili eða vertið úr nytjastofnum við Ísland. Sjávarútvegsráðherra ríkisstjórnar Íslands ákveður að fengnum tillögum Hafrannsóknarstofuna þann heildarafla sem má veiða sbr. Lög nr. 116/2006.

felst líka það að betra er að lágmarka veiðikostnað og hámarka verðmæti aflans (Ragnar Árnason, 1992).

4.4 Fjármunir

Fjármunir eru þær auðlindir sem ekki lúta að mannauðnum eða náttúruauðlindum. Þetta eru hvers konar byggingar, verkfæri, land, vélar og aðrar eignir sem teljast til fastafjármuna. Vélar og tæki eru dæmi um fjármuni sem notaðir eru til að framleiða vörur og þjónustu.

Fjármunaaukning verður þegar allir þættir fjármuna eflast en minnkun verður þegar hlutfall fyrminga á fjármunum er hærra en hlutfallsleg aukning þeirra (Ekelund og Tollison, 1991).

Tækni og upplýsingar eru líka mikilvægir þættir í auðlindastjórnun og að öllu jöfnu er tækni skilgreind sem hjálpartæki til að ná sem mestu út úr takmörkuðum auðlindum með það að markmiði að geta framleitt meira. Allar framfarir í tækni sem auka framleiðni vinnaufs og fjármuna eru oftast tæknipróun að þakka og leiða til þess að auðveldara verður að nýta takmarkaðar auðlindir (Ekelund og Tollison, 1991).

Fiskiskip eru dæmi um fjármuni sem notaðir eru í fiskveiðum og aukning á þeim bendir til þess að tæknipróun hafi orðið. Hagfræðingar hafa vitað um langt skeið að frjáls aðgangur að fiskveiðiauðlindum leiðir til offjárfestingar í skipaflota. Þessi tilhneying er skýrð með því að breytilegur kostnaður lækkar vegna hækkunar tæknistigs og því freistast menn til að fjárfesta enn meir eða þangað til fjármunirnir hætta að skila arði. En einn megin tilgangur fiskveiðistjórnunar er að finna út hagkvæmustu stærð fiskveiðiflota (Þórólfur Matthíasson, 1996).

Því hagkvæmari sem flotastærðin er því betri afkomu skilar hann. En eftirlit með stærð fiskveiðiflota er dýrt og hefur það áhrif á hvernig aflaheimildum er úthlutað og á hagnýtingu þeirra. Þar sem talið er að margar glufur séu í fiskveiðistjórnuninni og stjórnunarkostnaður er mjög hár og óskilvirkur eru útgerðarfyrirtæki líkleg til að sveiga reglurnar að sínum þörfum og nýta sér þær glufur sem í kerfinu eru til að reyna að auka hlut hvers og eins í auðlindinni, þar með hafa þau tilhneyingu til að stækka fiskveiðiflotann en það getur leitt til þess að hlutur allra fyrirtækjanna mun minnka vegna ofveiði (Þórólfur Matthíasson, 1996).

Þegar fiskveiðiauðlind er einkavædd minnkar það fjármagn sem ekki er þörf fyrir í sjávarútvegi, það eyðist smá saman því fiskiskip verða ekki endurnýjuð og þar með kemst afkastageta flotans niður í það mark sem hámarkar fiskveiðiarðinn (Rögnvaldur Hannesson, 2001).

4.5 Eignir og afkoma.

Fyrirtæki eru gjarnan fjármögnuð bæði með eigin fé og lánsfé og nokkrar kennitölur eru notaðar til þess að skýra út stöðu þeirra.

Eiginfjárlutfall er ein kennitalan og segir hún til um hvað eigið fé er stór hluti af heildarfjármagni félaga. Almennt séð er fjárhagslegur styrkur fyrirtækja meiri eftir því sem eiginfjárlutfallið er hærra. EBITA framlegð er hlutfallið milli rekstrarhagnaðar fyrir afskriftir og rekstrartekna. Hún segir til um hversu háu hlutfalli eða upphæð fyrirtækioð skilar til að standa undir fjarmagnskostnaði, sköttum og hagnaði til eigenda. Rekstrarhagkvæmni fyrirtækja endurspeglast að einhverju leyti í framlegðarhlutfallinu. (Sigurður. B. Stefánsson, 2003).

Veltufjárlutfall er hlutfallið milli skammtímaskulda og veltufjármuna. Veltufjármunir endurspeglar þær eignir sem unnt er að breyta í handbært fé með litlum fyrirvara og skammtímaskuldir endurspeglar þær skuldbindingar sem félag þarf að inna af hendi í náinni framtíð. Mikilvægt er að hlutfallið sé hærra en einn, annars er hætta á að fyrirtæki lenti í greiðsluerfiðleikum þar sem veltufé dugir þá ekki fyrir skammtímaskuldum. Styrkur fyrirtækja er meiri til að standa við skuldbindingar sínar því hærra sem veltufjárlutfallið er. Hagnaðarhlutfall er svo mælikvarði á það hve stór hluti veltu skilar sér sem hagnaður fyrirtækja (Sigurður B. Stefánsson, 2003).

4.6 Samantekt

Þeir starfsmenn og sú þekking sem þeir hafa eru mikilvægir þættir í rekstri fyrirtækja og launin leika þar stórt hlutverk. Til eru mismunandi launakerfi svo sem föst laun, ýmsir bónusar og önnur afkastahvetjandi kerfi. Hlutaskiptakerfi er eitt af þeim launakerfum sem notað er til greiðslu launa í sjávarútvegi á Íslandi og annarsstaðar. Talið er að meginforsenda þess að þetta launakerfi er notað sé sú að þá eru atvinnurekendur og launþegar að deila með sér áhættu svo og sérstakar aðstæður í sjávarútvegi. Launakerfið þurfí að vera vinnuhvetjandi því að útgerðarmenn hafi takmarkaða möguleika á eftirliti.

Hins vegar eru skiptar skoðanir á hvort þetta sé endilega besta launakerfið fyrir sjómenn og vanþróaður atvinnurekstur eða greinar sem eru illa stæðar fjárhagslega noti hlutaskiptin frekar en betur reknar greinar. Ef fyrirtæki hafa bætt fjárhag sinn þá munu þau trúlega frekar kjósa að greiða föst laun en hlutaskipti.

Misjafnt er milli landa hvaða launakerfi er notað í fiskveiðum og hvernig sjómenn fá greitt fyrir vinnu sína. Ýmist eru þeim greidd föst laun og bónus, hlutur án kostnaðartengingar eða með tengingu við kostnað.

Laun sjómanna byggja á kjarasamningum sem gerðir eru á milli útgerðarmanna og samtaka sjómanna. Ýmis lög eru tengd launum sjómanna sem kveða á um þann rétt sem sjómenn hafa.

Náttúruauðlindir eru þær auðlindir sem náttúran gefur af sér og í gegnum tíðina hefur verið mikil umræða um hvernig best sé að nýta þær. Á sumum svæðum er aðgangur að auðlind óheftur þannig að allir geta nýtt sér hana en þá verður hún gjarnan ofnýtt og hverfur. Til að stýra sókn í fiskveiðiauðlind hafa verið þróuð ýmis form eignaréttar til að mynda í formi framseljanlegra aflaheimilda. Einkavæðing sameignarfiskveiða með framseljanlegum aflaheimildum leiðir til mun hagkvæmari fiskveiða. Besta leiðin til að vernda auðlindir er eignarétturinn og að eigendur þeirra hafi full yfirráð með þeim. Ein tegund eignaréttar eru framseljanlegar aflaheimildir þar sem handhöfum heimildanna er heimilt selja eða leigja frá sér aflamark.

Fjármunaaukning verður þegar allir þættir fjármagns aukast. Með tæknivæðingu verður til hagræðing sem oftast nær minnkar vinnuafli eða þá hún verður til þess að framleiðni verður meiri. Fiskiskip eru dæmi um fjármuni sem notuð eru í fiskveiðum og vitað er að frjáls aðgangur að auðlind leiðir til offjárfestingar og þar með sóunar fjármagns. Einn megin tilgangur fiskveiðistjórnunar er að finna út hagkvæmustu stærð fiskveiðiflota til að hann skili sem bestri afkomu.

5 Ágrip af sögu sjávarútvegs á Íslandi

Sjósókn Íslendinga og nýting sjávargæða við strendur landsins hófst með fyrstu landnámsmönnum og talið er að sjósókn á árabátum hafi hafist þegar við landnám. Engin dýr, önnur en fuglar voru fyrir í landinu og því hafa landnámsmenn þurft að lifa á landsins gæðum og sjávarnytjum. Fyrstu verstöðvar tóku að myndast hér á landi á 10. öld og framan af virðist sem öllum hafi verið heimilt að nýta sér fiskinn í sjónum. Sjávarútvegur á Íslandi var frumstæður í byrjun 19. aldar, var að mestu leyti rekinn samhliða landbúnaði og var stundaður sem hliðargrein við hann. Flotinn samanstóð af opnum árabátum og veiðarfærin voru handfæri (Jón P. Þór, 2002).

Á 19. öld urðu umtalsverðar breytingar í sjávarútvegi á Íslandi bæði í tækni og á veiðum. Skútur komu til sögunnar sem breyttu bæði veiðiaðferðum og veiðitímabilum en við lok aldarinnar var þriðjungur heildaraflans sem kom á land afli skútna. Á þessum tíma breyttust einnig línlagnir þær urðu lengri og framleiðni sjávarútvegsins jókst umtalsvert. Að hluta til var þetta meiri tækni við veiðarnar að þakka og að hluta til breyttum markaðsaðstæðum, sjávarútvegur var orðinn sjálfstæð atvinnugrein (Ragnar Árnason, 1995).

Sögu íslensks sjávarútvegs má skipta í þrjú meginskeið; árabátaöld, skútuöld og vélaöld. Árabátaöldin er langst þessara þriggja tímabila og nær frá upphafi byggðar í landinu fram á fyrsta áratug 20. aldar þegar vélbátar tóku að leysa árabátana af hólmi. Skútuöldin hófst á áttunda áratug 18. aldar, en Íslendingar hófu ekki að gera út þilskip að heitið gæti fyrr en um aldamótin 1800 og talið er að hún hafi staðið í tæplega 130 ár. Vélaöldin hófst hins vegar árið 1902 og stendur enn. Tímabilin eru engan vegin einhlít og skarast gjarnan því árabátaöldin stendur alla skútuöldina og bæði þessi skeið ná yfir fyrsta fjórðung vélaaldar (Jón P. Þór, 2002).

Í byrjun tuttugustu aldar þegar vélbátar og síðan togarar höfðu leyst árabátana og þilskipin af hólmi má segja að sjávarútvegurinn hafi verið sú atvinnugrein sem leiddi hagþróun hér á landi. Fyrsti togarinn var smíðaður fyrir Íslendinga árið 1908 og skilaði útgerð togaranna fljótt miklum arði til eigenda sinna. Mikil breyting varð á samfélagit og stéttaskipting gjörbreyttist. Tekjur útgerðarmanna og skipstjóra urðu háar og tekjur togarasjómanna voru miklu hærri en annars ófaglærðs verkafólks (Sigurður Snævarr, 1993).

Fjölgun fiskiskipa á síðustu öld má segja að hafi gerst í fjórum stökkum. Í kjölfar vélvæðingarinnar í upphafi aldarinnar, á 3. áratugnum, á nýsköpunarárunum 1945-1950 og með tilkomu skuttagara upp úr 1970. Á síðustu áratugum 20. aldarinnar hefur síðan verið fjárfest mikið í frystitogurum og öðrum vinnsluskipum. Bátaflotinn stækkar mikið á 7. áratugnum og aftur um miðbik 9. áratugarins í kjölfar kvótakerfisins þegar mikil fjölgun verður í bátum undir 10 brúttórúmlestum (Sigurður Snævarr, 1993).

Porskur og ýsa voru uppistaðan í afla fyrri alda og síldin kom til sögunnar á seinni hluta 19. aldar. Á síðustu 100 árum hefur þeim tegundum sem nýttar eru fjölgæð verulega og má þar einkum nefna ufsa, karfa, skelfisk, loðnu og grálúðu. Auk þess hefur afkastageta fiskveiðiflotans aukist mikið. Allt fram á 19. öld hafði verkunin einkennst af skreiðarverkun og þurrkun hvers konar en í byrjun 19. aldar fóru menn að verka í salt, í lok aldarinnar hófst lýsisframleiðsla og síðar mjölframleiðsla. Í byrjun 20. aldar hófst svo útflutningur á ferskum fiski. Fyrst var byrjað að frysta fisk á fjórða áratug síðustu aldar, jónst frysting á fiski gífurlega á næstu árum og allt fram á þennan dag hefur hún verið helsta verkunaraðferðin (Ragnar Árnason, 1995).

Sjávarútvegsfyrirtæki á Íslandi eru að mestu í eigu einstaklinga og hlutafélaga. Fyrirtækin eru gjarnan smá en þó hefur sú þróun orðið á síðustu árum að þau hafa vaxið og farið á almennan hlutabréfamarkað. Hér áður fyrr voru þau gjarnan í eigu bæjarfélaga (Ragnar Árnason, 1995). Nú á allra síðustu árum hafa þau hins vegar verið tekin af hlutabréfamarkaði.

Hlutar sjávarútvegs í mannafla óx hratt á fyrstu áratugum 20. aldar og nær hámarki 1930, en þá er 23% vinnuafslsins starfandi í sjávarútvegi, en fer svo fækkandi og árið 1990 eru 12% vinnuafslsins starfandi í greininni (Sigurður Snævarr, 1993) en árið 2006 eru um 5% við störf í sjávarútvegi (Hagstofa Íslands, 2006).

Fjöldi sjómanna miðað við afköst er ekki mikill sem þýðir að framleiðni vinnuafslsins er mjög mikil. Árið 1945 voru sjómenn 3300 að tölu en um það bil 5000 árið 1960. Árið 1992 voru sjómenn um það bil 6700 og 4300 árið 2006 (Hagstofa Íslands, 2007) en verðmæti sjávarafla jónst um það bil 600% frá árinu 1945 til ársins 1995 þannig að framleiðni vinnuafslsins hefur aukist gífurlega (Ragnar Árnason, 1995).

Laun sjómanna hafa í langan tíma byggst á hlutaskiptum þar sem byggt er á verðmæti þess afla sem sjómenn koma með að landi.

5.1 Ágrip af sögu sjómannalauna á Íslandi

Í Fóstbræðrasögu sem talin er hafa verið rituð seitnt á 13. öld kemur fram að aflaskipti hafa verið viðhöfð meðal sjómanna. Þar kemur fram að hluturinn skiptist í fjóra staði, þannig að einn fór til þess fiskimanns sem dró, næsti fór til skips, þriðji fyrir öngul og sá fjórði fyrir vað. Því má sjá að svokallaðir dauðir hlutir hafa verið þrír, tveir fyrir veiðarfæri og einn fyrir skipið sá fjórði fór síðan til áhafnar. Einnig voru þekktir formannshlutur og hásetahlutur og auk þess skipshlutur, veiðarfærahlutur og beituhlutur (Lúðvík Kristjánsson, 1985).

Misjafnt var eftir verstöðvum hvernig afla var skipt og því gátu kjör manna verið mismunandi eftir landsfjórðungum. Talið er að mjög snemma hafi myndast eins konar vísir af hlutaskiptum sem hefur þróast yfir í það kerfi sem við nú búum við. Til að mynda í tíðkaðist í sumum verstöðvum að settur var svokallaður aukahlutur á skipin sem kallaður var „Tómur”. Tómur var tekinn af óskiptum afla en hann var afnuminn árið 1685 (Lúðvík Kristjánsson, 1985). Samkvæmt Skipadómi frá árinu 1564 voru skipshlutir tveir af ýsu, steinbít, flyðru, skötu karfa og fl., bæði utan og innan vertíðar en einnig af þorski utan vertíðar. Innan vertíðar átti að haldast skipleiga af þorski eins og að fornu. Teknir voru skipshlutir á vetrarvertíð af fyrrgreindum fiskum en ekki af þorski, því þar kom skipleiga einnig til greina. Ekki er vitað hver skipleigan var eða hvort hún hefur verið sú sama í öndverðu og síðar en hennar er fyrst getið í heimildum frá árinu 1449. Í heimildum frá árinu 1694 er nákvæmlega skilgreint hver skipshlutur skuli vera af skipum og bátum. Af sexæringum og öllum stærri skipum var einn skipshlutur og skipleiga, en hún var sjötti hver fiskur af hlut hvers skipverja. Skipleigan var þekkt frá 15. öld og fram yfir 1800 og þá nær eingöngu í Árnes- og Gullbringusýslu auk Snæfellsness, í öðrum landshlutum virðist hún ekki hafa verið þekkt. (Lúðvík Kristjánsson, 1985).

Fyrr á öldum fóru aflaskipti þannig fram að aflanum var komið fyrir á svokölluðum skiptivelli – skiptifjöru. Þar var honum skipt samkvæmt skiptareglum sem samið hafði verið um en það gat verið misjafnt milli landsfjórðunga hvernig skiptareglur voru. Oftast var það formaður sem sá um skiptin.

Elstu heimildir um formannskaup eru frá því um miðja 16. öld og til er heimild frá árinu 1776 en hún greinir frá formannskaupi í Gullbringusýslu og er það talið í fiskum sem eru mismargir milli stærða á bátum (Lúðvík Kristjánsson, 1985).

Tafla 5.1 Launagreiðslur sjómanna á 18. öld

<i>Skip</i>	<i>Greiðsla</i>
<i>Á teinäringi</i>	120
- áttærindi	96
- sexäringi	72
- fjögurra manna fari	48
- tveggja manna fari	24

Heimild: Lúðvík Kristjánsson, 1985.

Á 17. öld var farið að greiða mönnum svokallað útróðrarkaup í viðbót við hlutinn, vegna vandræða við að fá menn til útróðra en með dómi frá árinu 1563 var þessi greiðsla bönnuð en þó máttu skipseigendur greiða vermanni ábót ef sérstök ástæða þótti til (Lúðvík Kristjánsson, 1985).

Góðir formenn voru kallaðir sjósóknarar eða sjóvíkingar. Góður sjósóknari á Suðurlandi á nítjándu öld var talinn hafa róið 50 sinnum á 100 dögum eða á einni vetrarvertið. Hugmyndin á bak við laun allra sjómanna hlutaskiptin var að meira og minna leyti sú sama. Fjögurra manna far hafði einn formann og þrjá aðra. Á stærri bátum var formaður til viðbótar við þá sem sátu undir árum. Formaðurinn fékk greiddan sama hlut og aðrir í áhöfn en á stærri bátum fengu þeir greitt lámarks kaup, kaupauka frá útgerðinni. Til að mynda fékk formaðurinn greidd 11% ofan á hlutinn á vetrarvertið. Ef formaðurinn átti bát og veiðarfæri fékk hann 33% af óskiptu til sín eða af 12 hlutum fékk hann 4 til sín til að standa straum af kostnaði vegna útgerðar (Gísli Pálsson, 1991).

Það þekktist einnig víða á landinu að menn fengju nokkuð af fiski umfram sinn hlut, svokallaðan aukfiski eða ábata. Snemma á 18 öld voru þess dæmi að menn væru alfarið ráðnir upp á kaup. Upp úr 1890 gerðist það svo að sveitamönnum sem fóru til sjávar fækkaði mikið, þilskipum fjölgði og árabátaútgerð jókst og þá varð mikið um það að sjómenn væru ráðnir upp á kaup. Útvegsmenn kostuðu þá að öllu leyti en áttu afla þeirra (Lúðvík Kristjánsson, 1985).

Hásetar á þilskipum sem stunduðu þorskveiðar voru flestir ráðnir upp á hálfdrætti það er þeir áttu helming af eigin afla. Hinn helmingurinn fór til útgerðarinnar sem keypti allan

eða mest allan afla sjómannanna til viðbótar. Skipstjórar fengu fast kaup og aflaverðlaun, þó þekktist það að góðir aflamenn sömdu um önnur kjör en þessi (Jón P. Þór, 2002).

Í fyrri heimstyrjöldinni og á árunum eftir hana var efnahagsástandið mjög ótryggt. Þá sömdu útgerðarmenn oft við undirmenn til eins árs í senn. Samið var um fast mánaðarkaup og svokallaðan lifrarhlut á botnvörpuveiðum og um ákveðna upphæð fyrir hverja tunnu og/eða mál á síldveiðum. Við yfirmenn á skipum var samið sérstaklega (Jón P. Þór, 2003).

Í byrjun 20 aldarinnar var ekki lengur um það deilt að sjávarútvegur væri undirstöðuatvinnuvegur íslensku þjóðarinnar. Í bæjunum við Faxaflóa stóð og féll atvinnulífið með togaraútgerðinni. Útgerðirnar voru kjölfestan í atvinnulífinu og margfeldisáhrif starfseminnar voru mikil. Rekstur útgerðanna gekk hins vegar illa því fiskverð sveiflaðist til og rekstrarkostnaður var mikill. Íslensk efnahagsstjórn gekk brösuglega og gengi krónunnar var hækkað til að lækka neysluvörur en á móti kom að minna fékkst fyrir sjávarafurðir og af því skorti sífellt rekstrarfé (Jón P. Þór, 2003).

Misjafnt gengi togaraútgerðarinnar á millistríðsárunum hafði verulega áhrif á samskipti sjómanna og útvegsmanna og tíðar deilur urðu milli þeirra. Á þessu tímabili gætti Félag íslenskra botnvörpuskipaeigenda hagsmunu flestra togaraeigenda en samtök sjómanna gættu hagsmunu þeirra. Sjómannafélag Reykjavíkur var stofnað árið 1919 upp úr Hásetafélagi Reykjavíkur. Í upphafi þriðja áratugs 20. aldar er talið að sæmilegur friður hafi ríkt í samskiptum Sjómannafélags Reykjavíkur og útgerðarmanna en í striðslok varð verðhjöðnun á fiskafurðum sem gerði það að verkum að útvegsmenn töldu sig ekki geta greitt sama kaup og áður og fóru því fram á kaup yrði lækkað. Eins og gefur að skilja hlaut það ekki góðar undirtektir og til átaka kom. Með þessu vildu útgerðarmenn að sjómenn tækju þátt í áhættunni sem var útgerðinni samfara og er þetta undanfari að því hlutaskiptakerfi í launum sjómanna sem er enn við líði (Jón P. Þór, 2003).

Hlutaskiptakerfi var svo aftur tekið upp á 4. áratug 20. á vélbátum vegna erfiðrar aðstæðna í efnahagslífi og þróaðist í þá átt sem þekkt er í dag. En frá árinu 1960 hefur verið við líði það kerfi sem enn er í notkun. Á bátum sem eru minni en 500 brúttótonn eða bátum og smærri togurum hefur áhöfnin fengið greitt eftir hlut eingöngu en á stærri togurum, yfir 500 tonn voru greidd föst laun og bónus. Það kerfi hefur hins vegar lagst

af. Þróun hlutaskiptakerfisins hefur svo verið í höndum sjómanna og útgerðarmanna sem hafa samið sín á milli um kaup og kjör (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Hlutdeild vinnufls í íslenskum sjávarútvegi hefur minnkað mikið á síðustu áratugum. Árið 1963 var hún 16,1% en árið 2001, 8,7% og um 5% árið 2006. Hlutdeild greinarinnar í þáttatekjum minnkaði úr 15,4% árið 1973 í 12,0% árið 2001. Tengsl milli aðstæðna í sjávarútvegi annars vegar og gengis og launa hafa einnig veikst mikið. Því valda sveiflur í sjávarútvegi ekki jafn miklum sveiflum í heildareftirspurn í sjávarútvegi og áður. Minna vægi í sjávarútvegi veldur þar trúlega einhverju en sennilega má skýra þetta af minni sveiflum í sjávarútvegi eftir að núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi var innleitt (Ásgeir Danielsson, 2004).

Laun sjómanna hafa að meðaltali hækkað meira en laun verkamanna og því má ætla sem svo að sjómenn hafi fengið hlutdeild í auðlindarentu⁷ í fiskveiðum. Hagnaður í sjávarútvegi hefur leitt til hækkunar launa bæði í sjávarútvegi og öðrum greinum. Þannig dreifist auðlindarentan um efnahagslífið, raunlaun og raungengi verða hærri en ella. Vísbendingar eru þó um að áhrif sjávarútvegsins á tekjumyndum í íslensku efnahagslífi séu nú minni en áður (Ásgeir Danielsson, 2001).

Í gegnum árin hefur gengið á ýmsu varðandi kjarasamninga sjómanna og útvegsmanna og oftar en ekki hafa verið sett lög á verkföll sjómanna og því var um langt árabil engin eða lítil þróun í þeim málum. En í lok ársins 2004 og byrjun árs 2005 náðist loks að ljúka kjarasamningum án íhlutunar stjórnvalda og náðust þá fram talsverðar breytingar sem felast meðal annars í því að ef tæknibreytingar verða sem leiða til verksparnaðar og hagræðingar, ný skip keypt eða eldri skip endurnýjuð má gera um það sérstakan samning og lækka skiptaprósentuna og fækka í áhöfn. Einnig geta áhafnir og útgerðir samið sérstaklega um inniverudaga milli veiðiferða (Kjarasamningar Landsambands íslenskra útvegsmanna o.fl., 2004).

5.2 Ágrip af sögu fiskveiðistjórnunar á Íslandi

Íslendingar nýttu sér auðlindir hafsins í kringum Ísland til að lyfta sér úr sárri fátækt og eru nú meðal ríkustu þjóða. Vægi sjávarútvegsins er enn verulegt en hefur minnkað mikið frá því sem það var um miðja síðustu öld. Innra skipulag sjávarútvegsins hefur

⁷ Orðskýring: Auðlindarenta er greiðsla sem eigendur auðlinda fá fyrir þátt þeirra í framleiðslunni (Mörður Árnason, 2002).

breyst mikið með tilkomu séreignaréttar í formi framseljanlegra aflaheimilda en á samti enn langt í land með að komast í jafnvægi.

Frá miðöldum til ársins 1948 fólst stjórnun á fiskveiðum við Ísland einungis í því að hafa stjórн á notkun á veiðarfærum, línum, sem notuð voru við fiskveiðar til að forðast ringulreið á fiskimiðunum. Á fyrsta hluta tuttugustu aldar var þessari stefnu svo fylgt áfram með takmörkunum á notkun botntrolla og nota á hefðbundnu veiðisvæði smábáta (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Aðgangur að fiskveiðiauðlindinni við Ísland hefur að mestu verið án eftirlits og fiskveiðifloti hvaðanæfa hefur fengið að veiða þar án eftirlits. Á fimmtándu öld er talið að flotar Bretta, Þjóðverja og Hollendinga hafið fiskað við Ísland. Á tuttugustu öld var stór alþjóða floti við veiðar við Íslandsstrendur. Fyrstu vísbindingar um vandamál vegna fiskistofna við Ísland komu fram í byrjun tuttugustu aldar og á þriðja áratugnum fóru fiskifræðingar hafa áhyggjur af viðgangi ungfisks og töldu að hann þyrfti að vernda sérstaklega (Ragnar Árnason, 1995).

Eftir 1948 var mest lagt upp úr því við stjórnun fiskveiða að vernda hrygningar og uppeldissvæði botnfiska ásamt því að hvetja til notkunar öflugri og afkastameiri veiðarfærum við veiðiskapinn. Því hafði stjórnunin breyst þannig að ekki var lengur lögð áhersla á að vernda tilurð smáútgerða með því einungis líta eftir veiðarfæranotkun þeirra til þess að auka nýtingu á botnfiski í miklum mæli (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Í lok fjórða áratugar tuttugustu aldar var meira en 55% alls afla við Íslandsstrendur veiddur af erlendum skipum. Þau hurfu svo af miðunum í seinni heimstyrjöldinni og birtust aftur að henni lokinni með mjög aukinni afkastagetu. Því varð það eitt af meginmarkmiðum íslenskrar fiskveiðistjórnunar að reyna að koma í veg fyrir veiðar þeirra ásamt því að reyna að styrkja íslenska efnahagskerfið. Til að ná þeim var landhelgin færð úr 4 mílum í 12 mílur árið 1958, úr 12 mílum í 50 mílur árið 1970 og úr 50 í 200 mílur árið 1975 (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Árið 1975 birti Hafrannsóknarstofnun Íslands skýrslu um stöðu íslenska þorskstofnsins sem kölluð er „Svarta skýrslan”. Hún staðfesti það að stofninn væri að hruni kominn og myndi hverfa með sama áframhaldi á veiðum. Stuttu seinna var svo lögð fram önnur skýrsla sem fjallaði um nýtingu fiskistofna, kölluð „Bláa skýrslan”. Í henni var sagt frá þeim vandamálum sem skapast við sameiginlegar veiðar í hafinu af sömu

þjóð. Í kjölfar þessarar skýrslu var það lagt til að stjórna þyrfti fiskveiðum á þann hátt að auðlindinni yrði skipt á einhvern hátt milli útgerða. Meginmarkmiðið var að banna togurum að veiða þorsk í tiltekna daga á hverju ári og þegar fjárfest var í nýjum skipum varð að úrelda þau eldri. Árið 1981 var þetta fyrirkomulag enn frekar útfært með sama leyfilegum heildarafla og var við líði þar til ársins 1984 en aflakvótar á skip voru fyrst teknir upp í síldveiðum árið 1976 og gerðir framseljanlegir árið 1979. Það kerfi þótti lofa góðu og var einnig sett á loðnuveiðar árið 1981 og svo á botnfiskveiðar árið 1984 (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Reynslan af þessari fiskveiðistjórnun var samt neikvæð á tvennan hátt. Afkastageta fiskveiðiflotans hélt áfram að aukast því fiskveiðar voru enn hagkvæmar og stjórnmálamenn áttu erfitt með að standast þrýstinginn frá útgerðamönnum um auknar veiðar. Einnig reyndist ómögulegt að framfylgja æskilegu aflamagni með leyfilegum heildarkvóta því samspilið milli afkasta og veiða var ekki til staðar (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Áfram deildu stjórnmálamenn um kvótakerfið og hvernig það ætti að vera og í febrúar árið 1984 var settur aflakvóti á hvert skip eftir sérstökum reglum. Þá var ákveðið að miða úthlutunina við veiðireynslu skipanna frá 1. nóvember 1980 til september 1983. Þessu fyrirkomulagi var haldið áfram árið 1985 en þetta var að mestu bundið við veiðar á þorski. Þessi stjórnun var enn við líði árin 1986 og 1987. Nokkur skref voru tekin í átt að skýrari stjórnun og árið 1988 ákvað íslenska ríkisstjórnin að fiskveiðiauðlindin væri þjóðareign. Það gerðist svo árið 1990 að sett voru lög um framseljanlegar aflaheimildir sem gerðu allt umhverfið stöðugra. Lögin um fiskveiðistjórnun með framseljanlegum aflaheimildum ná til skipa sem eru stærri en 10 tonn (Þórólfur Matthíasson, 1997).

Það voru stigin mörg skref frá því að byrjað var að ræða um kvóta á fiskveiðiauðlindina við Ísland og þar til sett voru lög um framseljanlegar aflaheimilir (Ragnar Árnason, 1995). Þau skref má sjá í meðfylgjandi töflu 5.2.

Tafla 5.2 Þróun fiskveiðistjórnunar við Ísland

<i>Þróun fiskveiðistjórnunar við Ísland</i>	
1965-75	<i>Innþjáðarrækja og veiðar á skel: takmarkaður aðgangur, tilrauna reglur í skelfiskveiðum, kvóti á fiskvinnslufyrirtæki</i>
1969	<i>Síldveiðar: heildarkvóti</i>
1972	<i>Síldveiðar: frestun á verndun</i>
1976	<i>Síldveiðar: kvótar á einstök skip</i>
1976	<i>Heildarkvóti á botnfiskveiðar</i>
1977	<i>Reglur settar um einstaklingskvóta á botnfisk</i>
1979	<i>Síldveiðar: framseljanlegur kvóti settur á</i>
1980	<i>Loðnuveiðar: einstaklingskvótar</i>
1984	<i>Botnfiskveiðar: Einstaklingskvótar</i>
1985	<i>Botnfiskveiðar: Einstaklingskvótar tilraunir kynntar um framseljanlega kvóta.</i>
1986	<i>Loðnuveiðar: framseljanlegir aflakvótar</i>
1988	<i>Kerfi komið á um framseljanlegar aflaheimildir á öllum tegundum af fiski.</i>
1990	<i>Lögum komið á um framseljanlegar aflaheimildir.</i>

Heimild: Ragnar Árnason, 1995.

Núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi á Íslandi byggir á eignarréttarfyrirkomulagi í formi framseljanlegra aflaheimilda einstaklinga og fyrirtækja. Fundinn er út með fiskifræðilegum rannsóknum það heildaraflamark sem má veiða ár hvert sem síðan er deilt út á einstök fiskiskip eftir ákveðnum reglum og geta útgerðir ýmist selt eða leigt frá sér þær heimildir sem þau hafa ekki þörf fyrir. Framseljanlegar aflaheimildir eins og þær eru í dag eru beint framhald af áður settum reglum um verndun smáfisks. Þær reglur kveða á um sérstök veiðarfæri, verndun fiskislóða, og reglur um stærð fiskjar sem má koma með að landi og eru þær reglur enn í gildi meðfram reglum um framseljanlegar aflaheimildir (Ragnar Árnason, 1995).

Megintilgangur framseljanlegra aflaheimilda eða kvótakerfis í íslenskri fiskveiðistjórnun er að auka hagkvæmni í íslenskum fiskveiðum ásamt því að vernda fiskistofna. Fiskistofnar við Ísland eru margir hverjur mjög framleiðnir og ættu að geta skapað mjög miklar tekjur og hagnað. Áður en kvótakerfi með framseljanlegum aflaheimildum var komið á gaf greinin lítið sem ekkert af sér. Hún var rekin með tapi og afrakstur vinnuafslsins var slakur og vinnan mikil og erfið (Ragnar Árnason, 1995).

Kannski má segja að eftirlit með fiskveiðum hafi ekki verið nógu skilvirkт en hefur þó verið talsvert og áður en stækkun landhelginnar varð í 200 mílur var eftirlit með botnfiskafla ekki nógu gott sérstaklega ekki með veiðum útlendinga. En eftirlitið hefur verið að mestu í höndum opinberra stofnana eins og Hafrannsóknarstofnunar, Fiskistofu og Landhelgisgæslunnar.

Íslenskur sjávarútvegur hefur gengið í gegnum miklar umbreytingar á síðustu áratugum og þótt fiskveiðistjórnunarkerfið sjálft sé að mestu fullmótað eru menn enn að læra á það, þróa aðferðir við að ákveða heildarafla og skipuleggja markaði fyrir þær eignir sem kvótakerfið býr til eins og aflamark og aflahlutdeild (Ásgeir Danielsson, 2004).

Framseljanlegar aflaheimildir eru bundnar við eigendur fiskiskipa og því er framsalið og markaðurinn með kvóta takmarkaður. Handhafar aflaheimilda meiga fara fram úr heimildum sem nemur 5% á ári og hafa leyfi til að færa 10% af kvóta milli fiskveiðiára. En vafi leikur á eignarétti á kvóta þar sem fiskveiðiauðlindin er skilgreind þjóðareign í fiskveiðistjórnunarlögunum og getur Alþingi Íslendinga breytt lögunum ef svo ber undir. Því ríkir nokkur óvissa um eignarhaldið (Ragnar Árnason, 1995).

5.3 Fiskveiðiflotinn

Skip Íslendinga voru lengst af árabátar og handfæri eina veiðarfærið en í byrjun 20 aldar og fram eftir þeirri öld fór flotinn ört stækkandi.

Árið 1930 var stærð heildarfiskiskipaflotans um 28 þúsund brúttórúmlestir, þar af voru togarar 42, en í árslok ársins 1992 var flotinn um 120 þúsund brúttórúmlestir og togarar alls 108. Fjölgun togara verður einkum á fjórum tímabilum; í kjölfar vélvæðingarinnar í upphafi 20 aldar, á þriðja áratug þeirrar aldar, á nýsköpunarárunum milli 1945 – 1950 og með tilkomu skuttogara upp úr 1970. Frá miðjum 9. áratug síðustu aldar hefur verið fjárfest mikið í frystitogurum og öðrum vinnsluskipum (Sigurður Snævarr, 1991).

Tækniframfarir eru meginástæða fyrir þeirri miklu aukningu sem orðið hefur í íslenskum sjávarútvegi ekki vöxtur fiskistofna fyrir tilstuðlan skynsamlegrar fiskveiðistjórnunar (Ásgeir Danielsson, 2001).

Talið er að ein ástæða þess að sóun varð á afrakstri á afkomu íslenska fiskveiðiflotans hafi verið sú að offjárfesting varð á íslenska fiskveiðiflotanum sem leiddi til gengdarlausrar sóknar í fiskistofnana. Því varð það eitt að aðalmarkmiðum fiskveiðistjórnunarkerfisins að gera flotann meira skilvirkann (Ragnar Árnason, 1995).

5.5 Samantekt

Allt frá upphafi byggðar á Íslandi hefur sjávarútvegur í einhverri mynd verið stundaður. Framan af var hann rekinn samhliða landbúnaði en hefur til langa tíma verið einn aðalundirstöðuatuvinnuvegur þjóðarinnar. Sögu sjávarútvegs má skipta í þrjú meginkeið það er árabátaöld, skútuöld og vélaöld. Vélbátar komu til sögunnar í byrjun tuttugustu aldar og þá fór verulega að kveða að sjávarútveginum og hófst þá sú hagþróun sem er undirstaða að því hagkerfi sem Íslendingar búa við í dag.

Uppistaðan í afla gegnum árin hafa verið þorskur og ýsa, síldin og loðnan koma seinna til sögunnar ásamt öðrum tegundum. Sjávarútvegsfyrirtæki hafa að mestu verið í eigu einstaklinga og hlutafélaga og hlutur mannafla í sjávarútvegi óx hratt á fyrstu áratugum 20. aldar en fer svo minnkandi eftir því sem líður á öldina.

Laun sjómanna hafa lengst af byggst á hlutaskiptum en misjafnt var milli verstöðva og tímabila hvernig hlutnum var skipt. Grunnurinn að því hlutaskiptakerfi sem notað er enn þann dag í dag var lagður árið 1960. Mikil fækkun hefur orðið á síðustu árum í sjómannastéttinni vegna hagræðingar. Í gegnum árin hefur mikið gengið á varðandi kjarasamninga sjómanna og útgerðarmanna og oft verið sett lög á verkföll sjómanna en loks árið 2004 náðust kjarasamningar og talsverðar breytingar urðu.

Í gegnum aldirnar hefur aðgangur að fiskveiðiauðlindinni verið að mestu án eftirlits en á síðustu áratugum hefur sjávarútvegurinn undirgengist mikla innri skipulagningu. Árið 1975 birti Hafrannsóknarstofnun skýrslu sem leiddi það í ljós að þorskstofninn væri að hruni kominn og upp úr því var farið að stjórna fiskveiðum sem endaði með því að sett voru lög árið 1990 um fiskveiðistjórnun þar sem handhöfum er leyft framsal á veiðiheimildum. Megintilgangur þeirra er að auka hagkvæmni í íslenskum fiskveiðum og koma í veg fyrir ofveiði.

6 Kjarasamningar sjómannna á Íslandi í dag

Kjarasamningar eru samningar milli aðila vinnumarkaðarins um kaup og kjör launþega. Aðilar að samningunum eru stéttarfélög og atvinnurekendur eða samtök atvinnurekenda (Lára V. Júlíusdóttir, 1993).

Í kjarasamningum milli útgerðarmanna og sjómannna fara Landsamband íslenskra útvegsmanna og Samtök atvinnulífisins með samningsréttinn fyrir hönd útgerðarmanna en aðildarfélög sjómannna, Farmanna og fiskimannasamband Ísland, Sjómannasamband Íslands og Félag véltaekni- og málmiðnaðarmanna með samningsréttinn fyrir hönd sjómannna. (Leó Örn Þorleifsson, 2006). Kjarasamningarnir eru að mestu byggðir upp á hlutaskiptakerfinu en sjómönum er jafnframt tryggð í kjarasamningum kauptrygging. Með kauptryggingu er sjómönum tryggð umsamin fjárhæð ef til þess kemur að aflaverðmæti er það lágt að það nær ekki umsamda kauptryggingu.

6.1 Útreikningur launa sjómannna á Íslandi

Við útreikning launa sjómannna er stuðst við skiptaverðmæti afla en með skiptaverðmæti er átt við þá prósentutölum sem kemur til hlutaskipta og aflaverðlauna af því heildarverðmæti sem útgerðin fær fyrir aflann og með hlutaskiptum er þá átt við hvernig skiptaverðmætum aflans er nánar skipt milli útgerðar og sjómannna. Miðað er við verðmæti, fjölda skipverja um borð, hundraðshluta af skiptaverðmætinu, stærð skipa og veiðarfæri (Leó Örn Þorleifsson, 2006).

Tafla 6.1 Hlutaskipti á íslensku fiskiskipi

Staða	Hlutur
Háseti	1
Priðji vélstjóri	1 1/8
Bátsmaður, netamaður á litlum skuttagurum	1 1/8
Bátsmenn og netamenn á öðrum skipum	1 1/4
Matsveinn	1 1/4
Annar stýrimaður og annar vélstjóri	1 1/4
Fyrsti stýrimaður og fyrsti vélstjóri	1 1/2
Skipstjóri	2

Heimild: Kjarasamningar sjómannna og útgerðarmanna, 2005.

Við hlutaskipti skiptaverðmætis er grunnnlutur allra skipsverja sá sami, það er einn hlutur, hásetahlutur, en síðan fá einstakir skipsverjar aukahluti á grunnnlutinn með tilliti til stöðu manna um borð og ábyrgðarhlutverks (Leó Örn Þorleifsson, 2006), sjá töflu 6.1.

Auk hlutaskiptanna eru reiknuð út föst laun á yfirmenn, fæðispendingar, fatapeningar og orlof. Ef sjómaður vinnur í landi eru honum greidd laun samkvæmt tímakaupi. Til grundvallar á útreikning á hlut sjómanna liggur verð á afurðum og olíukostnaður. Skipstjórar á síldar- og loðnuskipum fá undir sérstökum kringumstæðum aukahlut ofan á þá hluti sem þeir fá annars sem er 6,2% af skiptaverðmæti í sinn hlut en þó aldrei minna en 2 hásetahluti (Kjarasamningur Landssambands Íslenskra útvegsmanna og Samtaka atvinnulífsins og Farmanna og fiskimannasambands Íslands, 2004).

Lög um skiptaverðmæti og greiðslumiðlun innan sjávarútvegsins nr. 24/1986 liggja til grundvallar á skiptum hluta til útgerðarmanna og sjómanna. Dæmi um skiptaverð innanlands og á vinnsluskipum samkvæmt olíuverðsviðmiðun má sjá á töflu 6.2.

Tafla 6.2 Skiptahlutföll og olíuverðsviðmiðun

%Innan- lands	Frosin botnfiskur		Frosin rækja		Heimsmarkaðsverð á gasoliu \$ fob/tonn		
	FOB	CIF	FOB	CIF	Lægra en	130	\$
80%	77,00%	71,50%	74,00%	68,50%			
79%	76,50%	71,00%	73,50%	68,00%	130	145,99	\$
78%	76,00%	70,50%	73,00%	67,50%	146	161,99	\$
77%	75,50%	70,00%	72,50%	67,00%	162	177,99	\$
76%	75,00%	69,50%	72,00%	66,50%	178	193,99	\$
75%	74,50%	69,00%	71,50%	66,00%	194	209,99	\$
74%	74,00%	68,50%	71,00%	65,50%	210	225,99	\$
73%	73,50%	68,00%	70,50%	65,00%	226	241,99	\$
72%	73,00%	67,50%	70,00%	64,50%	242	257,99	\$
71%	72,50%	67,00%	69,50%	64,00%	258	273,99	\$
70%	72,00%	66,50%	69,00%	63,50%	274	\$ og hærra	\$

Heimild: Kjarasamningar sjómanna og útvegsmanna, 2005.

Það viðmiðunarverð sem hefur áhrif á skiptaverð miðast við meðaltal á skráðu gasolíuverði á Rotterdammarkaði og er viðmiðunin reiknuð mánaðarlega, skiptaverð um hver mánaðarmót eru svo miðað við það. Skiptaverðið er síðan lagt til grundvallar því hvernig hlutur áhafnar er reiknaður út. Misjafnt er milli fisktegunda, veiðarfæra, skipa og fjölda í áhöfn, hvernig hluturinn er reiknaður út og getur reiknihlutfallið verið frá 26.7%

til 39%. Leyfilegt er að hækka eða lækka það hlutfall sem kemur til skipta fyrir sjómenn eftir fjölda í áhöfn (Kjarasamningar Landssambands íslenskra útvegsmanna o.fl., 2004).

Ef ekki aflast upp í hlut fá sjómenn kauptryggingu sem er lágmarkskaup fyrir hvern mánuð af lögskráningartímanum auk þess að þeim er greitt tímakaup þegar ekki er greiddur aflahlutur eða kauptrygging. Yfirmenn fá greitt starfsaldursálag sem er 2% af kauptryggingu eftir tveggja ára starf og 4% eftir þriggja ára samfellt starf hjá útgerðinni. Útgerðir greiða sjómönum fæðispeninga sem eru fastar greiðslur á hvern sjómann og misjafnt eftir stærð skipa. Fæðisdagar eru jafn margir og lögskráningardagar. Hver almanaksmánuður er sérstakt kauptryggingartímabil. Hjá yfirmönum er uppsagnarfrestur 3 til 6 mánuðir eftir starfsaldri en hjá undirmönum er uppsagnarfrestur undirmanna er allt frá 7 dögum til 4 mánaða eftir starfsaldri (Kjarasamningar Landssambands íslenskra útvegsmanna o.fl., 2004).

Sjómönum er tryggður samkvæmt lögum sjómannaaflsláttur en hann er skattaafsláttur sem einungis þeir njóta og kemur til frádráttar reiknuðum tekjuskatti af þeim launum sem þeir hafa fyrir sjómannsstörf, sbr. Lög um tekjuskatt nr. 90/2003. Sjómannaaflslættinum var á sínum tíma ætlað að koma til móts við sjómenn sem urðu sjálfir að standa straum að fæðis- og fatakostnaði en meginrökin fyrir tilveru hans í dag eru langar fjarvistir sjómannna (Friðrik J. Arngrímsson, 2003). Þó er líka talið að sjómannaaflslátturinn sé enn við líði til að lækka launagreiðslur útgerðarinnar.

Útgerðarmenn hafa umboð áhafnar til þess að selja aflann og skal tryggja hæsta gangverð fyrir fiskinn en þó aldrei lægra en útgerðarmaður fær og ekki má draga frá heildarverðmæti afla kostnað vegna kaupa á veiðiheimildum nema þegar afli er seldur á innlendum eða erlendum uppboðsmarkaði. Útgerðarmaður og áhöfn skulu gera sín á milli samning um fiskverð þegar útgerð selur afla til eigin vinnslu. Áhöfn er heimilt að leita úrskurðar nefndar sem samtök sjómannna og útvegsmanna koma sér saman um að skipuð verði ef ekki nást beinir samningar milli aðila. Ef afli er seldur milli óskyldra aðila og ekki vegna milligöngu innlendra eða erlendra fiskmarkaða er notað það verð sem fæst hverju sinni en sjómenn geta krafist sérstaks samnings ef verð er ekki ásættanlegt. Verðlagsstofa skiptaverðs annast alla útreikninga og framsetningu og sker úr hugsanlegum ágreiningi sem getur komið upp um túlkun á efnisatriðum sbr lög um Verðlagsstofu skiptaverðs nr. 13/1998.

Þegar afli er settur í góma og seldur erlendis skal skiptaverð vera 76% af fyrirfram ákveðnu söluverði með hækjunum og lækkunum sem kveðið er á um varðandi breytingar á olíuverðsviðmiðun og skiptist svo samkvæmt hlutaskiptareglum viðkomandi veiða. Til frádráttar frá skiptaverði skal vera allur flutningskostnaður gámaleiga og vörugjöld innanlands, tollar og erlendur kostnaður. Verði ágreiningur um þessi mál skal honum skotið til sérskipaðrar úrskurðarnefndar (Kjarasamningar Landssambands íslenskra útvegsmanna o.fl., 2004).

Ef nýjar veiði og verkunaraðferðir sem leiða til verksparnaðar og hagræðingar eru innleiddar, ný skip keypt eða eldri skip endurnýjuð má gera um það sérstakan samning og lækka skiptaprósentuna um 10% ef um kaup á nýjum skipum er að ræða eða endurnýjun á eldri skipum og útgerð verður þá að tryggja að aflahlutir séu á heilu ári yfir meðaltali á þeim skipaflokki sem um ræðir. Einnig er leyfilegt að fækka í áhöfn ef tæknibreytingar verða og þar með að lækka skiptaprósentu (Kjarasamningar sjómanna og útvegsmanna, 2005). Hins vegar ef fjölga þarf í áhöfn getur það undir sumum kringumstæðum leitt til þess að hækka þarf skiptaprósentuna. Það að fjölga í áhöfn getur verið nauðsynlegt ef vinna þarf afurðirnar meira um borð til að fá meira fyrir þær og því geta þessir samningar virkað í öfuga átt fyrir útgerðina (Ólafur Marteinsson, munnleg heimild, 3. nóvember 2006).

Þegar skipsverji ræður sig til útgerðar skal útgerðarmaður gera við hann skriflegan ráðningarsamning (sjá fylgiskjal 5), sbr. Sjómannalög nr. 35/1985. Skipsverjar eru ráðnir á skip en ekki til útgerðar og skulu þeir vera lögskráðir sbr. Lög um lögskráningu sjómanna nr. 43/1987, en þar segir að í hvert sinn sem nýr maður er ráðin á skip skal hann lögskráður á skipið og þegar viðveru hans lýkur um borð skal hann afskráður hvort heldur er vegna ráðningarslita, eða um stundarsakir.

6.2 Samantekt

Kjarasamningar eru samningar milli aðila vinnumarkaðarins um kaup og kjör launþega. Landsamband íslenskra útvegsmanna og Samtök atvinnulífsins fara með samningsréttinn fyrir hönd útgerðarmanna en aðildarfélög sjómanna fara með samningsréttinn fyrir sjómenn. Kjarasamningurinn er að mestu byggður upp á

hlutaskiptakerfinu en sjómönum eru jafnframt tryggð lágmarkslaun ef ekki aflast upp í hlut svokölluð kauptrygging.

Við útreikning launa sjómanna er stuðst við skiptaverðmæti afla sem síðan skiptist í hlut milli áhafnar skipa og útgerðar. Skiptaverðmætið tengist heimsmarkaðsverði á olíu á hverjum tíma en það er lagt til grundvallar á því hvernig hlutur áhafnar er reiknaður út.

Útgerðarmenn hafa umboð til þess að selja aflann og skulu þeir tryggja hæsta gangverð fyrir fiskinn hverju sinni. Verðlagsstofa skiptaverðs sker úr um ágreining sem getur skapast milli aðila varðandi skiptaverð. Til frádráttar frá skiptaverði má draga ýmsa kostnaðar liði ef afli er seldur í gánum erlendis.

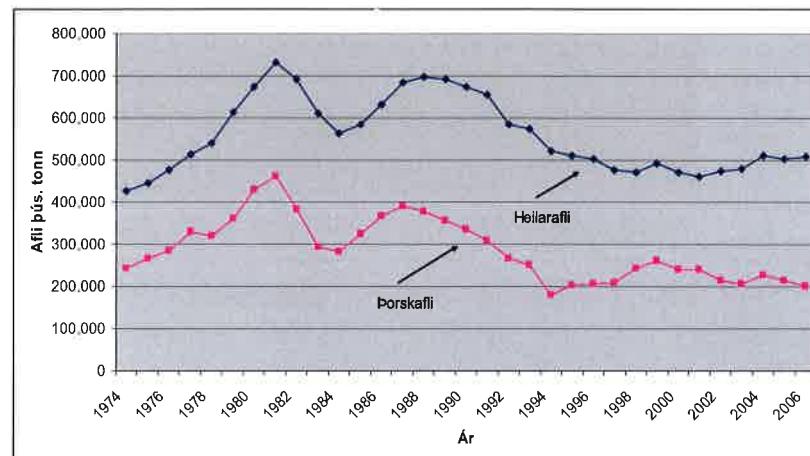
Ef nýjar veiði og verkunaraðferðir sem leiða til verksparnaðar og hagræðingar eru innleiddar og ný skip keypt má lækka skiptaprósentuna um 10% eftir sérstökum reglum. Einnig er heimilt að fækka í áhöfn ef tæknibreytingar verða sem leiða til vinnuhagræðingar. Þegar skipsverji ræður sig til útgerðar skal útgerðarmaður gera við hann skriflegan ráðningarsamning og skipsverjar eru ráðnir á skip en ekki til útgerðar og skal hann lögskráður á skip og afskráður þegar viðveru hans lýkur.

7 Greining á þróun í fiskveiðum

Við greiningu á þróun fiskveiða er veiðimynstur á botnfiski skoðað og athugað hvort það hafi breyst, störf í fiskveiðum og launaþróun athuguð, fjármunir og verðmæti afla ásamt afkomutölum borið saman og metið. Fundin út fylgni milli fjármuna og heildarafla ásamt fylgni milli mannafla í fiskveiðum og heildarafla.

7.1 Veiðimynstur og verðmæti

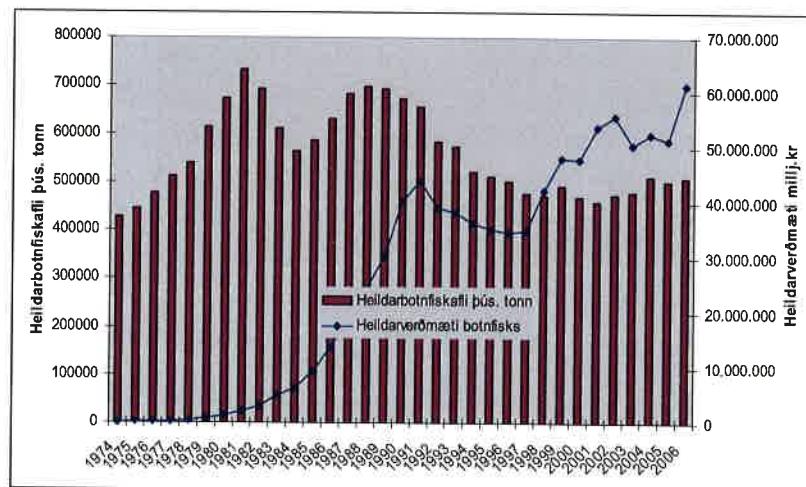
Veiðimynstur botnfishks hefur breyst mikið frá því að kvótakerfið var innleitt. Í upphafi tímabilsins árið 1974 var heildarafla um 430 þúsund tonn og þar af var þorskur um 240 þúsund tonn og hafði farið minnkandi.

Mynd 7.1 Heildarbotnfisk- og þorskafli áranna 1974 til 2006

Því var sett á veiðistýring í formi sóknardaga sem varð til þess að sókn í þorsk fór mjög vaxandi til ársins 1981 og er þorskafli á því ári um 460 þúsund tonn og heildarafla botnfishks var um 732 þúsund tonn en árið 1982 hrynnur svo þorskstofninn og veiðin árið 1983 verður einungis 293 þúsund tonn og heilarafli botnfishks 610 þúsund tonn. Á meðfylgjandi mynd 7.1 má sjá að heildarbotnfiskafli og þorskafli fylgjast að þannig að ekki verður hlutfallsleg aukning í öðrum veiðum þó þorskafli minnki.

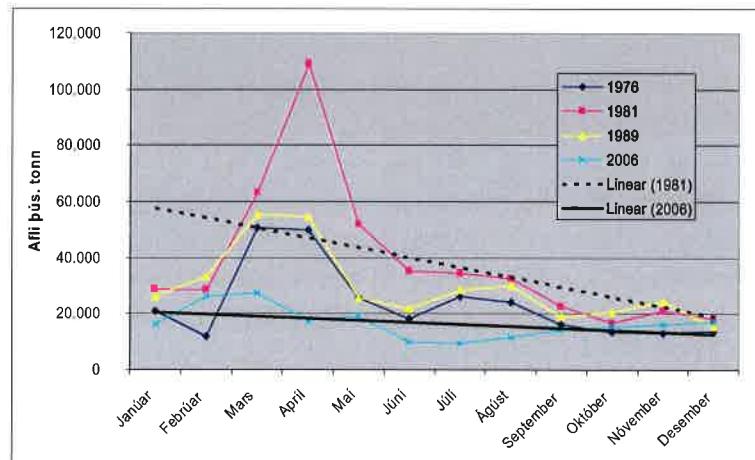
Það má líka sjá á mynd 7.2 að verðmæti sjávarafurða miðað við verðlag hvers árs hefur aukist gífurlega á þessu tímabili þrátt fyrir að aflamagn hafi dregist saman. Árið 1981 var þorskafli 460 þúsund tonn og verðmæti 14,7 milljarðar, árið 1990 var þorskafli 333 þúsund tonn og verðmæti tæpir 20,1 milljarður en árið 2005 var svo þorskaflinn kominn í 212 þúsund tonn og verðmætið 25 milljarðar miðað við verðlag hvers árs. Þróunin í öðrum botnfisktegundum hefur orðið svipuð, sjá mynd 7.2 og töflu 7.1.

Mynd 7.2 Heildaraflamagn og heildarverðmæti áranna 1974 til 2006

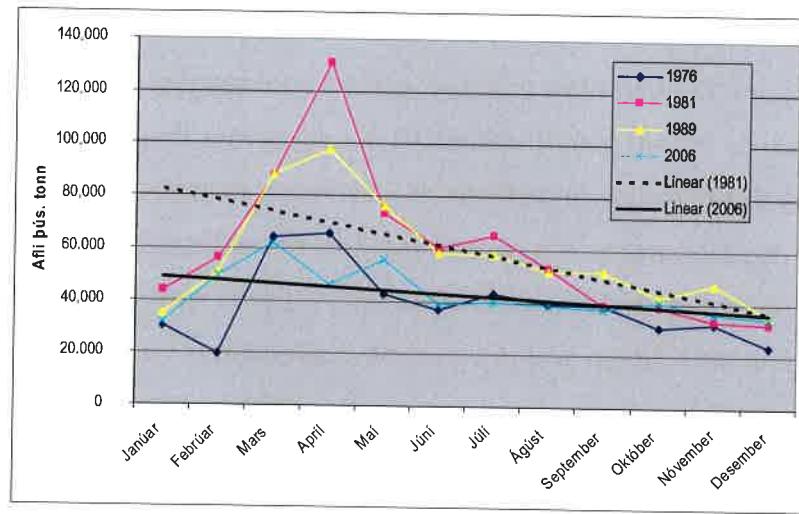
En skoðum nú hvernig veiðimynstur hefur breyst á þessum árum það er frá mánuði til mánaðar. Ef þorskveiðin er skoðuð má sjá að árin 1976 og 1981 er veiðimunstrið svipað það er að meiri hluti aflans kemur á land á fyrri helmingi ársins eða um 62% á árinu 1976, tæp 69% árið 1981 og ef árið 1989 er skoðað sem er árið áður en lögum um framseljanlegar aflaheimildir er komið á má sjá að dreifingin er þannig að á fyrri helmingi ársins koma rúm 61% aflans að landi.

Ef það er svo borið saman við árið 2006 má sjá að 57% aflans kemur á land á fyrri helmingi ársins. Á árunum 1976 og 1981 kemur stærstur hluti aflans á land í mars, apríl og maí eða 44% árið 1976 og 48% árið 1981 og árið 1989 voru það 38%. Á árin 2006 koma hins vegar 32% þorskaflans á land í þessum mánuðum.

Mynd 7.3 Porskafl áranna 1976, 1981, 1989 og 2006 eftir mánuðum

Ef skoðaðir eru mánuðirnir september, október og nóvember má sjá að árið 1976 koma 15% þorskaflans í land á þessum mánuðum, 13% árið 1981, 18% árið 1989 og 23% árið 2006. Af þessu er greinilegt að þorskaflinn sem berst á land dreifist orðið jafnar út árið núna en hann gerði áður en lög um framseljanlegar aflaheimildir voru sett. Samt má sjá að það er enn mestur þorskafl sem berst á land seinni part vetrar eða í febrúar, mars og apríl. En hann dreifist orðið jafnara út allt árið en hann gerði á árunum 1976 og 1981, sjá mynd 7.3 og fylgiskjal 1.

Mynd 7.4 Heildarbotnfiskaflí áranna 1976, 1981, 1989 og 2006 eftir mánuðum

Ef skoðað er veiðimynstur á öllum botnfiski má sjá að enn er veitt mest á fyrrípart ársins en þó virðist vera tilhneying til að dreifa veiðinni meira eftir að kvótakerfi með framseljanlegum aflaheimildum var sett á árið 1990 sjá mynd 7.4 og fylgiskjal 1.

7.2 Fjöldi sjómanna og sjómannalaun

Ef skoðuð eru laun sjómanna og fjöldi á árabilinu 1974 til 2005 má sjá að síðustu ár hefur þeim farið fækkandi sem starfa við fiskveiðar. Einnig má sjá að meðallaun þeirra hafa hækkað talsvert. Í upphafi tímabilsins og allt fram til ársins 1984 er fjöldi sjómanna svipaður eða rúmlega fimm þúsund en þegar kvótakerfið er sett á fjölgar þeim til ársins 1999 upp í 7200 sem trúlega er vegna þess að fjárfest var mikið í nýjum skipum á þessum tíma. Eftir 1990 fer þeim svo fækkandi aftur og eru þeir orðnir 4300 árið 2006 eða um tæp 40%, sjá töflu 7.1 og mynd 7.5.

Tafla 7.1 Fjöldi starfsmanna, laun og launatengd, heildarafli og verðmæti

Ár	Fjöldi starfsmanna	Laun og launatengd gjöld millj.kr	Heildarafli tonn	Verðmæti millj.kr
1980	5.545	779	673.321	1.394.327
1981	5.587	1.187	731.762	2.138.576
1982	5.745	1.518	691.975	3.092.290
1983	5.810	2.400	610.449	5.086.788
1984	5.576	3.561	564.109	6.317.519
1985	6.085	5.500	585.316	9.389.782
1986	6.257	7.878	632.244	13.788.935
1987	6.838	11.236	684.192	18.980.087
1988	6.613	13.586	697.827	24.453.000
1989	6.777	16.073	692.512	30.173.000
1990	7.087	20.225	673.958	40.146.000
1991	6.200	21.252	654.747	43.995.000
1992	6.700	21.121	584.988	39.062.296
1993	6.600	21.964	573.229	38.257.000
1994	6.400	22.423	521.338	36.302.000
1995	7.000	23.229	510.711	35.153.065
1996	7.100	25.102	502.543	34.613.375
1997	6.300	24.591	477.394	35.066.626
1998	6.200	26.107	471.710	42.074.954
1999	7.200	26.997	491.205	48.021.318
2000	6.100	26.258	469.783	47.867.766
2001	6.000	27.229	460.471	53.752.603
2002	5.300	34.356	473.782	55.757.854
2003	5.100	29.505	479.792	50.493.052
2004	4.600	29.837	511.363	52.461.832
2005	5.000	31.200	501.609	51.320.231

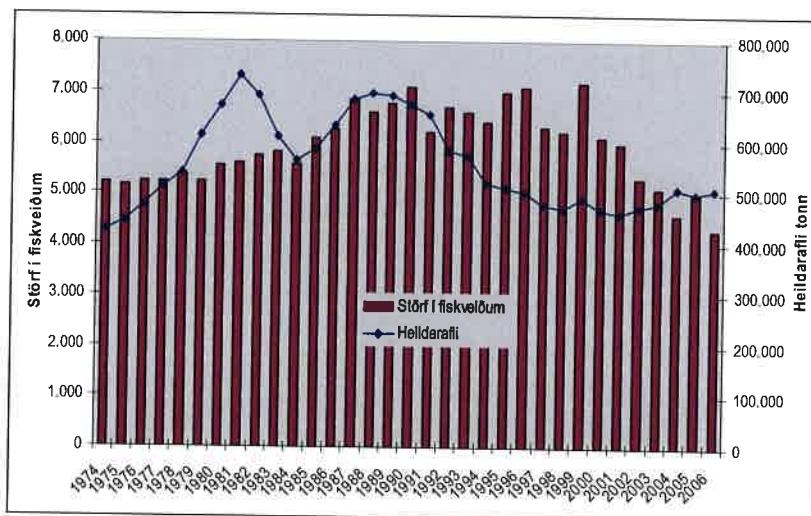
Heimild: Hagstofa Íslands, Landshagir, Útvegur, Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon.

Hlutfall launa af vergum þáttatekjum eru um það bil 80% á þessu tímabili og hlutur fjármagnsins því um það bil 20%. Ef skoðað er hlutfall launa og launatengdra gjalda af

heildartekjum er það 9% árið 1980, rúm 9% árið 1985, rúm 36% árið 1990, 39% árið 1995, og tæp 42% árin 2000 og 2004 (Hagstofa Íslands, 2007).

Framleiðni á hvern sjómann hefur aukist umtalsvert og ef skoðuð er verðmætaaukning á heildarbotnfiski milli ára frá árinu 1974 til 2005 og fjöldi sjómanna kemur í ljós að meðalframleiðniaukning á hvern sjómann hefur verið um 1,21%.

Hins vegar hefur skipum fjölgað á þessum tíma í kringum 1990 eru þau flest eða 996 en þess ber að geta að inni í þessari tölu eru öll skip og bátar sem skráðir eru. Stærð flotans er hins vegar á því ári 119.801 brúttótonn og fer staðkandi til ársins 1998 en þá er hann kominn upp í 193.014 brúttótonn en minnkar í tonnatölu eftir það og er árið 2005 í 177.615 tonnum, sjá fylgiskjal 3. Laun og launatengd gjöld hafa hækkað mjög mikið á þessu tímabili eða um 35% á milli áranna 1990 til 2005 og er þá miðað við fast verðlag hvers árs en heildarbotnfiskafli hefur dregist saman frá árinu 1981 og er árið 2005 30% minni en hann var það ár, sjá töflu 7.1 og mynd 7.5.

Mynd 7.5 Störf i fiskveiðum og heildarbotnfiskafla 1974 til 2006

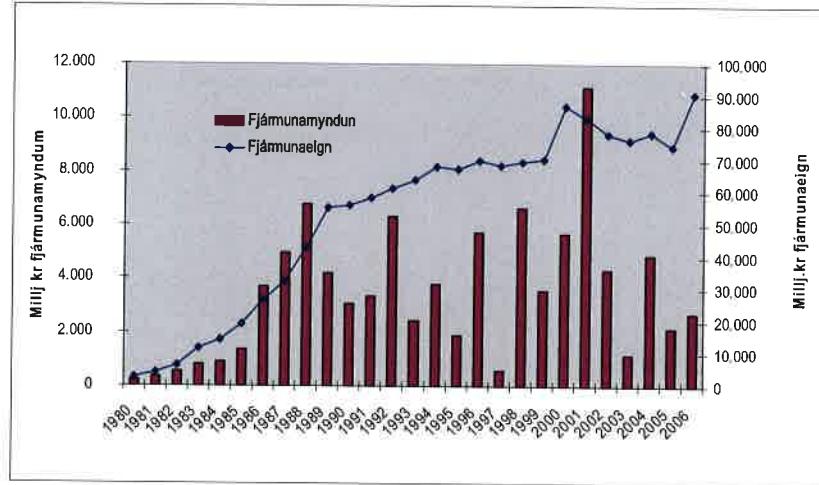
Allt frá árinu 1960 hafa laun sjómanna í grunninn verið eins það er byggt á skiptaprósentum milli útgerðar og áhafnar og verið tengd olíuverði eins og það er á hverjum tíma. Til grundvallar skiptum koma veiðarfæri, stærð báta, tegundir afla, og aflaverð og fjöldi í áhöfn. Sjómenn eru samkvæmt lögum skráðir á skip við brottför og er ráðning þeirra tengd skipum en ekki fyrirtækjum. Samningar hafa lítið breyst þrátt fyrir breytingar í starfsumhverfinu og tækniprórun.

Mörg undangengin ár hefur verið erfitt að ná samningum milli útgerða og sjómannna en árið 2004-5 náðust samningar þar sem gerðar voru breytingar sem meðal annars stuðluðu að því að lækka má nú skiptaprósentu ef keypt er nýtt skip eða verulegar breytingar verða á skipum. Einnig er heimilt að fækka í áhöfn ef tæknibreytingar verða. Auk þess er hægt að semja sérstaklega við sjómannafélög um að breyta inniverum skipa. En að öðru leyti eru kjarasamningar bundnir í samningum og erfitt að semja sérstaklega við hverja og eina áhöfn eða starfsmann.

Þrátt fyrir að sjómönnum hafi fækkað þá hafa laun og launagreiðslur til þeirra hækkað vegna aukinna verðmæta sem skapast hafa vegna markaðsaðstæðna, tæknipróunar og kvótakerfis og eru laun þeirra hlutfallslega miklu hærri en laun fiskverkafólks í landi.

7.3 Fjármunamyndun og tækni

Þegar fiskveiðiflotinn er skoðaður þá óx hann í brúttótonnafjölda frá árinu 1976 til ársins 1998 um 51%. Árið 1976 var hann 97 þúsund brúttótonn en árið 1998 var hann orðinn 193 þúsund brúttótonn.

Mynd 7.6 Fjármunamyndun og fjármunaeign áranna 1980 til 2006

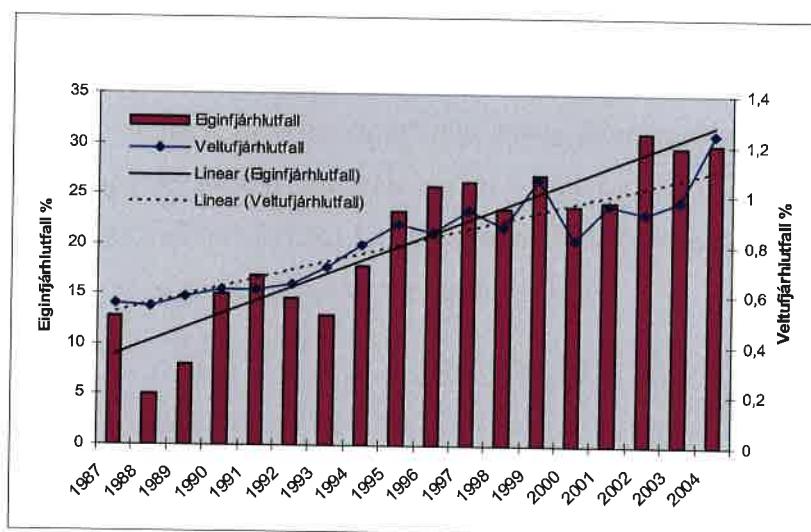
Eftir það fer hann minnkandi og er árið 2006 orðinn 179 þúsund tonn. Ef skoðuð er fjármunamyndun í fiskiskipum milli ára má sjá að hún hefur verið mikil en miðað er við verðlag hvers árs, sjá mynd 7.6 og fylgiskjal 3.

Það er nokkuð ljóst að tæknivæðing hefur orðið mikil og virði flotans aukist verulega. Skipum hefur lítillega fækkað á allra síðustu árum en meðalaldur þeirra hefur hins vegar hækkað, í dag er hann um 22 ár en var árið 1980 um 15 ár (Hagstofa Íslands, 2007).

Lítið hefur því verið um nýsmíðar en flotinn hefur hins vegar gengið í gegnum breytingar til að laga sig að breyttu fyrirkomulagi veiðanna og minnkandi veiðiheimilda. Hafa þær svo leitt til aukinna verðmæta fiskiskipaflotans. Ef skoðuð er framleiðni fjármuna og verðmæti botnfisks milli áranna 1980 og 2005 hefur hún aukist um 1,03% að meðaltali á ári, sjá fylgiskjal 3 (Hagstofa Íslands, 2007).

7.4 Afkoma í fiskveiðum.

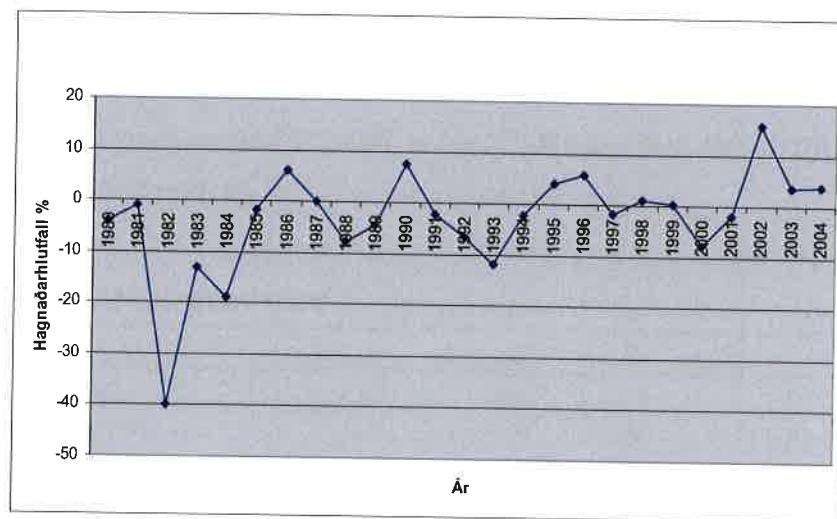
Afkoma sjávarútvegs hefur batnað til muna eftir að sett var á aflamarkskerfi þar sem aflaheimildir eru framseljanlegar. Þegar það gerðist fóru útgerðir að færa til eignar í bókahald sitt aflaheimildir. Því batnaði eiginfjárstaðan verulega.

Mynd 7.7 Þróun eiginfjárhlfalls og veltufjárhlfalls áranna 1987 til 2004

Veltufjárhlfall milli ára varð mun hærra, árið 1987 var það 0,56 en árið 2004 er það orðið 1,24. Því eru fyrirtækin betur í stakk búin til að mæta áföllum og að standa við skuldbindingar sínar. Útgerðin fór að skila hagnaði eftir að hafa verið rekin með tapi um langan tíma (Hagstofa Íslands, 2007). Eiginfjárhlfall hefur aukist frá því að vera 5% árið 1988 í um 30,1% árið 2004 sem skýrist að hluta af því að fyrirtæki fóru að eignfæra

aflaheimildir eftir árið 1990 en á því ári er eiginfjárhlfallið 15 % og hefur hækkað nánast stöðugt síðan því er fjárhagslegur styrkur fyrirtækjanna orðinn mun meiri nú en hann var þá (Hagstofa Íslands, 2007).

Mynd 7.8 Hreinn hagnaður í fiskveiðum sem hlutfall af tekjum

Ef skoðaðar er hagnaðartölur og framlegð má sjá að þær hafa batnað verulega frá fyrri árum. En útgerðin var rekin með tapi á áttunda áratug síðustu aldar en er nú almennt rekin með hagnaði þó að einhver árin hafi hún verið rekin með tapi. Framlegðin hefur einnig aukist verulega milli ára því eru fyrirtækin betur í stakk búin til að skila eigendum sínum arði en áður var og að standa undir fjármagnskostnaði.

7.5 Greining tölulegra gagna

Við greiningu á fjölda starfa í fiskveiðum árin 1980 til 2006 kemur í ljós að fæst eru störfin 4300 árið 2006 en flest 7200 árið 1999 og að meðaltali eru þau 6075. Ef skoðuð er breyting milli ára á fjármunaeign og fjölda starfsmanna sést að breyting að meðaltali er 2.876 millj. kr og meðalfækkun starfa er 49 störf, sjá töflu 7.2 (Hagstofa Íslands, 2007).

Ef litið er á fjármunaeign árin 1980 til 2005 má sjá að lægsta gildi er 2.671 millj kr. árið 1980 en hæsta gildi er 86.752 millj kr árið 2001 og meðaltal 51.782 millj kr. Staðalfrávikið er 27.352 millj kr. miðað er við verðlag hvers árs.

Tafla 7.2 Lýsandi niðurstöður talnagreiningar

Háðar breytur	Lægsta gildi	Hæsta gildi	Meðaltal	Staðalfrávik	Faldí athugana
<i>Störf í fiskveiðum 1980-2006</i>	4.300	7.200	6.075	770	27
<i>Fjármunaeign milla ár 1980-2005</i>	2.671	86.752	51.782	27.352	26
<i>Breyting á fjölda starfsm. milli ára</i>	-1.100	1.000	-49	513	26
<i>Bruiting á fjármunum milli ára</i>	-4.702	16.354	2.876	4.950	25
<i>Fylgiskjal 4</i>					

Við greiningu gagna á fjölda starfa í fiskveiðum annars vegar og heildarbotnfiskafla má prófa þá tilgátu hvort breyting á heildarbotnfiskafla hafi áhrif á fjármunaeign í fiskveiðum þar sem meðaltal háðu breytunnar, fjármunaeignar, er línulegt fall af óháðu breytunni, heildarbotnfiskafla eða $y = a + bx$. Við aðhvarfsgreiningu kom í ljós að 56% af breytingum á fjármunaeign má skýra með breytingum á leyfilegum heildarbotnfiskafla eins, sjá töflu 7.3 og fylgiskjal 4.

Tafla 7.3 Niðurstöður aðhvarfsgreiningar

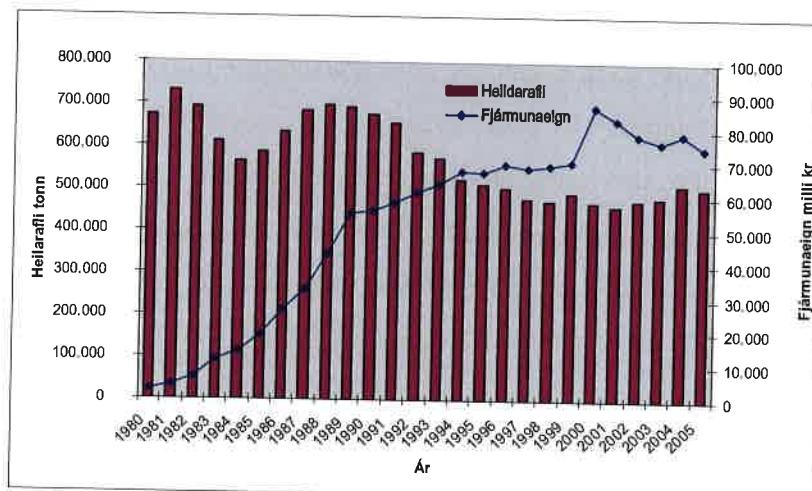
Háðar breytur	R ²	F gildi	F Sig	B gildi	Hallat.	T gildi	P gildi	D. W.
<i>Fjármunaeign 1980-2005</i>	0,56	30,57	0	182.454,96	-0,228	7,631	0	0,264
<i>Störf í fiskveiðum 1980-2006</i>	0,04	1,147	0,294	5.039,27	1,812	1,071	0,294	0,443
<i>Breyting á fjármunaeign milli ára</i>	0,16	4,408	0,047	-9.778,27	2,22	2,1	0,047	1,956
<i>Breyting á fjölda starfsm. milli ára</i>	0,07	1,69	0,205	-893,99	1,491	1,302	0,205	2,778
<i>Fylgiskjal 4</i>								

Þessar niðurstöður eru marktækar hvað varðar gildið á R², F gildið sem er 30,57 og F. Sig er 0,0 en það er greinileg sjálffylgni í gögnunum því D. W. gildið er lágt einungis 0,264 og því er greiningin ekki eins örugg og ef hún væri ekki til staðar.

Skurðpunkturinn við Y ás er við 182.454 millj. kr. Hallatalan er neikvæð en marktæk þar sem gildi t prófsins er 7,631 eða $p < 0,05$ (Newbold, 1991) en vikmörk eru 95% sem segir að fjármunaeign eykst við minnkandi leyfilegan heildarafla.

Þetta virðist styðja þá tilgátu að heildarbotnfiskafla hafi áhrif á fjármunaeign. En þó leikur vafi á að hún geri það vegna sjálffylgni. En ef hins vegar talnaröðin sjálf er skoðuð má sjá að heildarbotnfiskafla minnkar um leið og fjármunir aukast og því er hægt að álykta sem svo að um að breyting á heildarbotnfiskafla hafi áhrif á fjármunaeign, sjá mynd 7.9.

Einnig má prófa þá tilgátu hvort að breyting á fjármunum milli ára og leyfilegum heildarbotnfiskafla hafi áhrif á fjármuni í fiskveiðum og við þá athugum kom í ljós að 16% af breytingum á fjármunaeign milli ára má skýra með leyfilegum heildarbotnfiskafla samkvæmt niðurstöðum úr töflu 7.3 og sjá fylgiskjal 4.

Mynd 7.9 Heildarbotnfiskafla og fjármunaeign áranna 1980 til 2005

Pessar niðurstöður eru marktækar hvað varðar gildið á R^2 , F gildið er 4,408 og F. Sig er 0,0. Það er ekki sjálffylgni í gögnunum því D. W. gildið er 1,95 og því er vel mark takandi á þessum niðurstöðum. Hallatalan er jákvæð 2,22 og marktæk þar sem gildi t prófsins er 2,1 eða $P < 0,05$, vikmörk eru 95% (Newbold, 1991). Því má segja nokkuð öruggri vissu að fjármunaeign aukist við minnkandi leyfilegan heildarbotnfiskafla.

Ef hins vegar er skoðuð fylgni milli starfa í fiskveiðum og leyfilegum heildarafla í botnfiski kemur í ljós að aðeins 4% af breytingum í störfum í sjávarútvegi má skýra með

breytingum á leyfilegum heildarbotnfiskafla. F gildið er lágt eða 1,147 og hallatalan er jákvæð 1,812 en ekki marktæk því t gildið er 1,071 eða $p > 0,05$ en vikmörk eru 95%. Ekki er samt hægt að alhæfa um þessa niðurstöðu því að sjálffylgni er í gögnunum því D. W. gildið er einungis 0,443 (Newbold, 1991) og er því utan viðmiðunarmarka. Niðurstöður þeirrar greiningar er sú að breyting á leyfilegum heildarbotnfiskafla hafi ekki áhrif á fjölda starfa í fiskveiðum ef einungis er horft á R^2 og F gildin og að því leyti hefur breyting á heildarafla ekki áhrif á störf í fiskveiðum. Svipuð niðurstaða verður ef skoðuð er fylgni milli breytinga á fjölda starfa milli ára og leyfilegum heildarbotnfiskafla nema hvað í þeirri greiningu er engin sjálffylgni til staðar. Því má segja með nokkuð öruggri vissu að breyting á leyfilegum heildarafla hafi ekki áhrif á fjölda starfa í fiskveiðum sjá töflu 7.3 og fylgiskjal 4.

7.6 Samantekt.

Veiðimynstur botnfishs hefur breyst talsvert síðan kvótakerfi var innleitt. Í upphafi þess tímabils var heildaraflí 430 þúsund tonn og hluti þorsks var 240 þúsund tonn. Árið 1981 var svo þorskaflí 460 þúsund tonn og verðmætið 14,7 milljarðar á verðlagi þess árs. Eftir að kvótakerfi með framseljanlegum aflaheimildum var sett á hefur botnfishkaflí minnkað mjög en verðmæti hins vegar aukist. Veiðimynstur hvers árs hefur einnig breyst í þá átt að það magn sem berst að landi dreifist jafnar út árið en áður var. En þó má enn sjá þess merki að mestur afli berst á land á fyrri helming ársins það er febrúar, mars og apríl.

Sjómönum hefur fækkað á árabilinu 1974 til 2005 um tæp 40%. Hins vegar hafa laun og launatengd gjöld útgerðarinnar aukist um 35% á milli áranna 1990 til 2005 og er hlutfall launa af heildartekjum er um 42% árið 2004 og hefur verið stöðug þróun til hækkunar allt þetta tímabil. Framleiðni á hvern starfsmann hefur að meðaltali aukist um 1,21% á tímabilinu 1974 til 2005 sé miðað við verðmæti afla og fjölda starfsmanna.

Frá árinu 1960 hafa laun sjómanna verið eins það er byggt á skiptaprósentum milli útgerðar og sjómanna með tengingu við olíuverð og hafa verið bundin af kjarasamningum og lítið sem ekkert hefur verið um vinnustaðasamninga eða sérsamninga við starfsmenn. Þó varð breyting í síðustu samningum sem snýr að fækkun í áhöfn og breyttri skiptaprósentu ef tæknibreytingar verða.

Hvað varðar skipaflotann þá hefur skipum heldur fjöldað og brúttótonnafjöldi jókst til ársins 1998 en eftir það hefur flotinn minnkað og árið 2006 er hann orðinn 179 þúsund tonn. Fjármunamyndun í fiskveiðum hefur aukist mikið á þessum tíma og ljóst er að tæknivæðing hefur orðið gífurleg. Framleiðni fjármuna og verðmæti botnfisks milli áranna 1980 og 2005 hefur aukist um 1,04% að meðaltali á ári.

Afkoma fiskveiða hefur batnað til muna eftir að sett var á aflamarkskerfi með framseljanlegum aflaheimildum. Veltufjárlutfall hefur hækkað verulega og eiginfjárlutfall jókst frá því að vera 5% árið 1988 í 15 % árið 1990 og er komið í 30% árið 2004. Því er fjárhagslegur styrkur orðinn mun meiri.

Við greiningu tölulegra gagna kemur í ljós að fylgni virðist vera milli minnkunar aflaheimilda og fjármunamyndunar en engin tengsl milli fjölda starfsmanna og minnkunar á því magni sem veiða má af botnfiski.

8 Niðurstöður og umfjöllun

Spurningarnar sem lagt var upp með eru: „Hvernig hafa kjör sjómanna þróast samhliða framseljanlegum aflaheimildum? Er ástæða til breytinga”?

Svarið við þessum spurningum er já. Því til stuðnings má nefna að umhverfi sjávarútvegsins hefur breyst all verulega frá því að kvótakerfi með framseljanlegum aflaheimildum var komið á árið 1990. Veiðimynstur botnfishs hefur breyst frá mánuði til mánaðar á árunum 1976 til 2006 þannig að veiðin er orðin jafnari og þar með minni sveiflur í rekstri. Miklar tæknibreytingar hafa orðið og fjárhagsleg staða sjávarútvegs hefur batnað verulega.

Með innleiðingu núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi hefur það gerst að sjómönum hefur fækkað en laun og launatengdar greiðslur til þeirra sem eftir eru í greininni hafa hækkað að mun en ekki hafa orðið neinar verulegar breytingar á launakerfinu sjálfu og kominn er tími til að gera endurskoðun á því með tilliti til breyttra aðstæðna í fiskveiðum. Það ætti að íhuga að taka upp annars konar afkastahvetjandi launakerfi t.d. föst laun og bónus og ástæða er til að tengja breytilegan kostnað meira við launakerfið. Það þarf að skilgreina nýtingaráttinn enn frekar á fiskveiðiauðlindinni því vafi leikur á eignarhaldinu vegna þess að íslenska þjóðin er skilgreind sem eigandi að auðlindinni samkvæmt lögum. Ef eignaréttur væri skilgreindur betur gætu útgerðir skipulagt sinn rekstur enn betur og þeim gert auðveldara fyrir að gera áætlanir fram í tímann markaðir yrðu öruggari sem er bæði til hagsbóta fyrir atvinnugreinina og fyrir sjómenn.

Það hefur tíðkast um aldir að greiða sjómönum á Íslandi með hlut með nokkrum undantekningum þó. Þegar líða tók á öldina og einkum í byrjun fyrrí heimstyrjaldar átti sjávarútvegurinn í miklum erfiðleikum og áhættan var gríðarleg fyrir útgerðarmenn á þessum árum. Þá var farið að semja við sjómenn upp á hlut og allar götur síðan hefur þeim verið greitt eftir slíku kerfi. Hlutaskiptakerfið eins og við þekkjum það hefur verið notað frá því 1960 og lítið sem ekkert breyst þrátt fyrir miklar breytingar í atvinnugreininni.

Meginrökin fyrir því að nota hlut við greiðslu launa voru þau að deila áhættu vegna slæmrar fjárhagsstöðu útgerða, áhættu vegna sjólags, veðurs og fleiru og einnig vegna erfiðleika við eftirlit á vinnu sjómanna. Nú hefur þessi áhætta minnkað verulega hvað varðar fjárhagslegan styrk fyrirtækjanna. Áhættan er þó enn til staðar vegna veðurs og

sjólags en skip hafa breyst mikið eru orðin tæknilega fullkomnari og öruggari en áður var því hefur líka dregið úr þeirri áhættu.

Fyrri rannsóknir sýna að þegar fjárhagur fyrirtækja styrkist þá minnkar áhætta og þau eigi þá frekar að greiða launþegum sínum föst laun eða föst laun og bónus en greiða hlut. Aukning í tækni hefur sömu áhrif, auk þess að tæknivæðing dregur úr þörf fyrir starfsfólk og eftirlit verður minna því með aukinni tæknivæðingu verður starfsfólk sérhæfðara. Fyrri rannsóknir sýna jafnframt að þegar launþegum er greitt með hlut þá verður skilvirkni ekki eins mikil og annars og það geti ekki staðist fyrir jöfnuði til langa tíma. Minna verður greitt fyrir afnot af auðlindinni og að hlutaskiptin leiða til ójafnaðar á vinnumarkaði vegna hárra launa, allt samfélagið mun tapa.

Fjölda starfa í fiskveiðum hefur dregist saman umtalsvert frá því að kvótakerfi var tekið upp eða um 40% en hlutfall launa og launatengdra greiðslna til sjómanna hækkaði á sama tímabili um 35% miðað við verðlag hvers árs þrátt fyrir að heildarbotnfiskaflí sé 30% minni árið 2005. Framleiðni á hvert starf í veiðum á botnfiski miðað við verðmæti hefur aukist um 1,21% að meðaltali á ári milli áranna 1974 og 2006.

Fjármunamyndun og tæknivæðing í fiskiskipaflotanum hefur verið mikil á þessum tíma, flotinn hefur verið aðlagður að breyttu fyrirkomulagi veiða vegna breytrar stjórnunar á fiskveiðum og framleiðni fjármuna hefur aukist að meðaltali um 1,04% á ári milli áranna 1980 og 2005.

Ef fjárhagur fyrirtækja í fiskveiðum er skoðaður kemur í ljós að hann hefur styrkst verulega frá því að kvótakerfi með framseljanlegum aflaheimildum var innleitt. Eiginfjárstaðan var árið 1988, 5%, árið 1990, 15% en er í dag um 30%, veltufjárlutfallið hefur verið undanfarin ár í kringum 1,0 en var árið 1987 0,56, var 1,24 árið 2004 og fiskveiðarnar eru nú almennt reknar með hagnaði. Því standa fyrirtækin mun styrkari hvað þessa þætti varðar en þau voru í upphafi síðustu aldar þegar ein aðalástæðan fyrir hlutaskiptakerfinu var fjárhagsleg áhætta.

Ef litið er til þessara þátta og stuðst er við fyrri rannsóknir sem segja að með bætri fjárhagsstöðu og aukinni tæknivæðingu þá hefur tekist að hagræða verulega í fiskveiðunum og þar með eru fyrirtækin mun betur í stakk búin að greiða starfsmönnum sínum föst laun eða nota annað launafyrirkomulag en hlutaskiptin.

Með bættum fjárhag og aukinni tækni hafa þessir þættir miklu minna vægi en áður. Fyrirtæki í fiskveiðum eru nú miklu betur stæð fjárhagslega og skipin orðin tæknivæddari því er áhættan orðin mun minni. Mælingar á fylgni milli minnkandi aflaheimilda og fjármuna leiða það í ljós að þegar aflaheimildir minnka þá hagræða fyrirtæki í rekstri sem sést á því að fjármunir aukast með minnkandi aflaheimildum. En engin fylgni virðist hins vegar vera á milli minnkandi leyfilegs heildarafla og fjölda starfsmanna sem hægt er að túlka á þann veg að það tekist hafi að tæknivæða skipaflotann, fækka skipum og hagræða. Þess vegna er ekki eins mikil þörf fyrir starfsfólk. Einnig geta fyrirtæki stýrt veiðum betur, nýtt skipaflotann betur, innstreymi tekna verður því jafnara sem gerir þeim auðveldara að standa undir föstum kostnaði og þar með föstum launagreiðslum. Tæknivæðing gerir það einnig að verkum að eftirlit með meðferð aflans verður auðveldara.

Tilgangurinn með því að einkavæða fiskveiðiauðlindina var að vernda fiskistofna í útrýmingarhættu og byggja upp fiskveiðiflotann á sem hagkvæmaston hátt. Þetta er var gert á Íslandi árið 1990 með lögum um framseljanlegar aflaheimildir þar sem leyft var frjálst framsal aflaheimilda. Fyrri rannsóknir sýna að ef slíkt kerfi er tekið upp leiði það til skynsamlegrar fjárfestingar í tækni og fiskiskipum en ef áhöfn er greitt með hlut skekki það myndina og ekki náist hagkvæmasta niðurstaða.

Mikill árangur hefur náðst í rekstri fyrirtækja í sjávarútvegi eftir að séreignarétturinn var tekinn upp. Fyrirtæki hafa hagrætt og breytt veiðimynstri sínu en launahlutfallið eykst sífellt og hlutfallslega verður minna eftir til að standa undir fjármagnskostnaði og öðrum útgjöldum.

Kjarasamningar hafa að mestu leyti verið óbreyttir í mörg ár en í síðustu samningum má segja að viss árangur hafi náðst þar sem tekið var tillit til þess að ef keypt eru ný skip eða tæknivæðing á sér stað má fækka í áhöfn og lækka skiptaprósentu ásamt því að áhafnir og útgerðir geta samið sérstaklega með milligöngu stéttarfélaga um lengd innivera milli veiðiferða. Hins vegar getur þetta virkað í öfuga átt fyrir útgerðina þegar fjölgja þarf í áhöfn vegna breyttra vinnubragða.

Hvað þáttöku sjómanna í breytilegum kostnaði er hún einungis þannig að skiptaprósantan er tengd heimsmarkaðsverði á olíu og hún hækkar og lækkar í hlutfalli við olíuverðsbreytingar. Enginn hvati er í þessu fyrirkomulagi hvað varðar sparnað á

notkun á olíu. Þegar greitt er samkvæmt hlutaskiptum getur það virkað sem hvatning að eyða meiri olíu til að ná í sem bestan fisk hverju sinni vegna verðtengingar afurða við launin. Enginn hvati er heldur í kerfinu til þess að fara vel með veiðarfæri og annað sem tilheyrir breytilegum kostnaði.

Það er talið að hlutaskiptakerfið virki vinnuhvetjandi og gæði afurðanna verði meira því eftirlit sé öflugra, svo er það fjárhagsleg áhætta sem menn deila með sér. Því er líka haldið fram að það sé hagstæðara fyrir útgerðir sem reka bæði vinnslu og veiðar að greiða hlut því þá hafi fyrirtækin meira svigrúm til hagræðingar í vinnslu á báðum sviðum.

Með öðrum afkastahvetjandi launakerfum má líka hafa eftirlit með gæðum og afköstum framleiðslunnar og það virðist vera að sjómenn taki enn óbeinan þátt í kaupum á aflaheimildum útgerðar eða kannski öllu heldur fiskvinnslunnar þrátt fyrir lög sem sett voru til að sporna við þeim. En þar sem fiskvinnsla og útgerð fara saman semja sjómenn og útgerðir sérstaklega um fiskverð sín á milli og skal útgerðarmaður alltaf tryggja skipsverjum hæsta gangverð fyrir aflann og ekki megi draga frá kostnað vegna kaupa á aflaheimildum. Tekið er sérstaklega á þessu í kjarasamningum og í lögum ár 24/1986 en þar eru líka ákvæði eru um að þetta eigi ekki við þegar afli er seldur á erlendum og innlendum uppboðsmarkaði. Það er líka vitað að fiskverð er talsvert lægra þegar samið er beint milli útgerðar og fiskvinnslu en þegar selt er á fiskmörkuðum. Með því að taka upp annað fyrirkomulag við launagreiðslur þá minnkar þessi þáttur einnig eða hann verður að minnsta kosti ekki beintengdur inn í launin ef samið er um föst mánaðarlaun eins og á almennum vinnumarkaði.

Ekki er gert ráð fyrir í hlutaskiptakerfinu að sjómönnum sé greitt starfsaldursálag nema að litlu leyti og þá tengt kauptryggingunni og ekki er gerður greinarmunur á því í kerfinu hvort menn eru vanir sjómenn eða nýliðar. Einnig er mjög mismunandi hvernig laun skiptast eftir veiðiskap og hvernig launin skiptast. Til dæmis hefur skipstjóri á síldveiðiskipi aukahlut umfram skipstjóra sem stunda annars konar veiðiskap. Í dag er það þannig að sjómenn eru ráðnir á skip en ekki til fyrirtækis og ef útgerðir gætu ráðið þá til fyrirtækis en ekki á skip þá væri auðveldara að færa þá milli skipa eftir því sem henta þykir og semja við þá sérstaklega.

Sjómenn njóta umfram afsláttar í skattgreiðslum sem er sjómannaaflislátturinn sem þeim er tryggður með lögum. Má þó líka segja að þetta sé aðferð til að lækka

launakostnað útgerðar. Forsendur fyrir því að hann var lögleiddur á sínum tíma var sá að með honum átti að koma til móts við sjómenn vegna kostnaðar við kaup á hlífðarfatnaði og fæði. Þessi þáttur er löngu horfinn því sjómenn fá nú greidda fata- og fæðispeninga frá útgerðinni. Því má segja að þeir njóti umframhlunninda umfram almennan vinnumarkað. Mikið lagafargan hefur orðið til svo vernda megi réttindi sjómanna til að tryggja þeim réttar launagreiðslur. Ef launagreiðslur færðu fram á annan hátt mætti einfalda þessi lagaatriði og gera þau líkari því sem gerist á almennum vinnumarkaði.

Niðurstaðan er sú að taka eigi launakerfi sjómanna til endurskoðunar og athuga þann möguleika að greiða föst laun með bónus, skoða önnur afkastahvetjandi launakerfi sem hvetja til vöruvöndunar og afkasta, tengja breytilegan kostnað inn í launin meira en nú er gert með olíuverðstengingunni eða að breyta núverandi kerfi all verulega.

Fyrirtæki í sjávarútvegi eru mun betur í stakk búin nú til að taka á sig alla áhættu af rekstrinum heldur en áður var bæði hvað varðar breyttan fjárhag og tækni eftir að tekið var upp núverandi fiskveiðistjórmunarkerfi og þar með að standa undir föstum kostnaði vegna launa. Sveigjanleiki í launagreiðslum er orðinn meiri og gæti annað launakerfi en hlutaskipti því orðið til hagsbóta bæði fyrir útgerðirnar og sjómenn. Umhverfið er allt orðið stöðugra en áður þegar ein aðal ástæðan fyrir hlutaskiptunum var ótryggt rekstrarumhverfi útgerðar og áhætta.

9 Lokaorð

Þetta verkefni er lokaritgerð til M.S. gráðu í viðskiptafræðum við Háskólann á Bifröst. Verkefnið felst í því að rannsaka launakerfi íslenskra sjómanna, hlutaskiptakerfið. Markmiðið með rannsókninni var að komast að því hvort launakerfi sjómanna standi undir þeim kröfum sem sjómenn og útgerðarmenn gera til þess með tilliti til breytinga sem hafa orðið á núverandi fiskveiðistjórnunarkerfi sem innleit var með lögum árið 1990 og hvort það þurfi endurskoðunar við. Til að komast að þessu voru skoðuð töluleg gögn til að sjá hver þróunin hefur orðið frá þeim tíma og til dagsins í dag og fyrri rannsóknir sem gerðar hafa verið á þessu.

Niðurstaða greiningar leiðir það í ljós að endurskoða þurfi launakerfið í heild með tilliti til breyttra aðstæðna í greininni. Þessu til stuðnings hefur fjárhagur sjávarútvegsfyrirtækjanna batnað verulega og mikil tæknipróun hefur orðið því hefur áhættuþátturinn sem var ein helsta forsenda fyrir hlutaskiptakerfinu að mestu horfið. Ýmislegt bendir líka til þess að enn taki sjómenn óbeint þátt í kaupum á aflaheimildum. Varðandi áfarmhaldandi rannsókn á þessu væri áhugavert að skoða hvernig helst ætti að standa að breytingum á launakerfinu.

Það er von míni að þetta verkefni geti orðið innlegg í umræðuna um sjávarútvegsmál og hægt verði að nýta það í atvinnugreininni.

Heimildaskrá

- Arbnor, I og Bjerke, B. (1997). *Methodology for Creating Business Knowledge.* London: SAGE Publications Ltd.
- Ásgeir Daníelsson (1994). Hlutfall launa sjómanna og verkamanna. *Vísbinding, vikurit um viðskipti og efnahagsmál, 12. árgangur, 25,* bls. 2-3.
- Ásgeir Daníelsson (1994). Er hlutaskiptakerfið hagkvæmara? *Vísbinding, vikurit um viðskipti og efnahagsmál, 12 árgangur, 26,* bls 2-3.
- Ásgeir Daníelsson. (2001). Hlutverk sjávarútvegs í tekjumyndun á Íslandi. *Fjármálatíðindi, 48. árgangur, 1,* bls. 35-49.
- Ásgeir Daníelsson. (2004). Íslenskur sjávarútvegur – auðlindin, rentan, arðsemi og hagvöxtur. *Fjármálatíðindi, 51. árgangur, 2,* bls. 100-113.
- Beardwell, J., Claydon, T., (2007). *Human Resource Management. A Contempoary Approach.* (5. útgáfa). Pearson Education Limited: Harlow.
- Bhattacharyya, S., Lafontaine, F. (1995). Double-sided moral hazard and the nature of share contracts. *The Rand Journal of Economics. 26,4,* bls. 761-781.
- Ekelund, Jr. R.B. og Tollison, R.D. (1991). *Microeconomics* (3. útgáfa). HarperCollins Publishers Inc. : New York.
- Eswaran, M., Kotwal A. (1985, júní). A Theory of Contractual Structure in Agriculture. *American Economic Review 75, 3,* bls. 352-367.
- Friðrik J. Arngrímsson. (2003). Sjómannaafslátturinn og stefna Sjálfstæðisflokkssins. *Útvegurinn 12, 4,* bls. 8.
- Gísli Pálsson. (1994). *Coastal Economies, Cultural Accounts Human ecology and Icelandic discourse.* St. Martin's Press, Inc: New York.
- Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon. (Ritstj.) (1997). *Hagsskinna Sögulegar hagtölur um Ísland.* Reykjavík: Hagstofa Íslands.
- Jón Þ. Þór. (2002). *Sjósókn og sjávarfang. Saga sjávarútvegs á Íslandi 1. bindi. Árabáta og skútuöld.* Akureyri: Bókaútgáfan Hólar.
- Jón Þ. Þór. (2003). *Uppgangsár og barningsskeið. Saga sjávarútvegs á Íslandi 2. bindi. Vélaöld.* Akureyri: Bókaútgáfan Hólar.
- Hagstofa Íslands. (2007). *Sjávarútvegur. Talnaefni.* sótt 3. ágúst 2007 af <http://www.hagstofa.is/Pages/71>.

Hagstofa Íslands. (2007). *Þjóðhagsreikningar og fjármál hins opinbera. Talnaefni*. Sótt 3. ágúst 2007 af <http://www.hagstofa.is/Pages/76>.

Kjarasamningur. (2004). Landsambands íslenskra útvegsmanna og Samtök atvinnulífsins og Farmanna og fiskimannasamband Íslands.

Kjarasamningur. (2004). Landssambands íslenskra útvegsmanna og Samtaka atvinnulífsins og Sjómannahandsambands Íslands.

Landshagir (1996 – 2003). Reykjavík: Hagstofa Íslands.

Lára V. Júlíusdóttir. (1993). *Réttindi og skyldur á vinnumarkaði*. Reykjavík: Alþýðusamband Íslands.

Lára V. Júlíusdóttir. (1994). *Stéttarfélög og vinnudeilur*. Reykjavík: Alþýðusamband Íslands.

Leó Örn Þorleifsson. (2006). *Hlutaskiptakerfi sjómanna og útgerðarmanna*. Óbirt kandidatsritgerð til embættisprófs í lögfræði: Háskóli Íslands.

Lúðvík Kristjánsson. (1985). *Íslenzkir sjávarhættir IV*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.

Lög um lögskráningu sjómanna nr.43/1987.

Lög um skiptaverðmæti og greiðslumiðlun innan sjávarútvegsins nr. 24/1986.

Lög um starfskjör launafólks og skyldutryggingu nr. 55/1980.

Lög um stéttarfélög og vinnudeilur nr. 80/1938.

Lög um stjórn fiskveiða nr. 38/1990.

Lög um stjórn fiskveiða nr. 116/2006.

Lög um tekjuskatt nr. 90/2003.

Lög um veiðar í fiskveiðilandhelgi Íslands nr. 79/1997.

Lög um Verðlagsstofu skiptaverðs og úrskurðarnefnd sjómanna og útvegsmanna nr.13/1998.

Markús Möller. (1999). Fiskveiðistjórnun og tekjudreifing. *Fjármálatíðindi*, 46. árgangur, 1, bls. 70-85.

- McConnell, K.E., Price, M. (2006, maí). The lay system in commercial fisheries: Origin and implications. *Journal of Environmental Economics and management*, 51, 3, bls. 295-307.
- Mörður Árnason. (Ritstj.). (2002). *Íslensk orðabók*. (3. útgáfa). Reykjavík: Edda.
- Newbold, P. (1991). *Statistics for business and economics*. (3. útgáfa). New Jersey: Prentice-Hall, Inc
- Perman, R., Ma, Y., McGilvray, J. og Common, M. (2003). *Natural Resource and Environmental Economics*. Pearson: Addison Wesley.
- Platteau, J.Ph., Nugent, J. (1992, April). Share Contracts and their Rationale: Lessons from Marine Fishing. *The Journal of Development Studies*, bls. 386.
- Ragnar Árnason. (1992). Fiskveiðiarðurinn og skipting hans. Í Gísli Pálsson, Ragnar Árnason og Örn D. Jónsson (Ritstj.), *Stjórn fiskveiða og skipting fiskveiðiarðsins*. Háskólaútgáfan: Reykjavík.
- Ragnar Árnason. (1995). *The Icelandic Fisheries Evolution and Management of A Fishing industry*. Oxford: Fishing News Books.
- Ragnar Árnason. (2001). Kvótakerfi í fiskveiðum og tekjudreifing. *Fjármálatíðindi*, 48. árgangur, 1, bls. 3-19.
- Ragnar Árnason. (2004). Náttúruauðlindir, hagvöxtur og velferð. *Fjármálatíðindi* 51. árgangur, 2, bls. 18-32.
- Rögnvaldur Hannesson. (2001). Hagnaðurinn af kvótakerfinu og skipting hans. *Fjármálatíðindi*, 48. árgangur, 1, bls. 20-34.
- Schuler, R.S. (1994). *Managing Human Resources*. New York: West Publishing Company.
- Sigurður Snævarr. (1993). *Haglýsing Íslands*. Reykjavík: Heimskringla Háskólaforlag Máls og Menningar.
- Sigurður B. Stefánsson. (Ritstj.). (2003). *Hlutabréf og eignastýring. Að velja hlutabréf og byggja upp eignir*. Reykjavík: Íslandsbanki.
- Sjávarútvegsráðuneytið. (2000). *Kvótaping, Verðlagsstofa skipaverðs og takmörkun á flutningi aflamarks. Áhrif á sjávarútveg Íslendinga*. Reykjavík: Sjávarútvegsráðuneytið.
- Sjómannalög nr. 35/1985.*

- Stiglitz, J.E. (1974). Incentives and Risk Sharing in Sharecropping. *Review of Economic Studies* 21, 2, bls. 219-256.
- Stjórnarskrá lýðveldisins Íslands* (1944) nr. 33 17. júní.
- Útvegur.* (1976-1997). Reykjavík: Fiskifélag Íslands.
- Útvegur.* (1998-2002). Reykjavík: Hagstofa Íslands.
- Þorgeir Örlygsson. (1999). *Um auðlindir samkvæmt íslenskum rétti.* (Skýrsla auðlindanefndar). Reykjavík: Forsætisráðuneytið.
- Þórólfur Matthíasson. (1996). Why Fishing Fleets Tend to be “Too Big”. *Marine Policy*, 11, bls. 173-179.
- Þórólfur Matthíasson. (1997). Consequences of Local Government Involvement in the Icelandic ITQ market. Þórólfur Matthíasson (Ritstj.). *Six Essays on Resource Rent Sharing.* (bls. 1-35). Oslo: Sosialökonomisk Institutt.
- Þórólfur Matthíasson. (1997). Cost sharing and Catch sharing. Þórólfur Matthíasson (Ritstj.). *Six Essays on Resource Rent Sharing.* (bls. 2-19). Oslo: Sosialökonomisk Institutt.
- Þórólfur Matthíasson. (1997). Sharing of Revenue in Icelandic Fisheries: A Descriptive Account. Þórólfur Matthíasson (Ritstj.). *Six Essays on Resource Rent Sharing.* (bls. 1-45). Oslo: Sosialökonomisk Institutt.
- Þórólfur Matthíasson. (2001). The Icelandic debate on the case for a fishing fee: an non-technical introduction. *Marine Policy*, 25, bls. 303-312.
- Þórólfur Matthíasson. (2003). Fixed Wage or Share: Contingent Contract Renewal and Skipper Motivation. *Tímarit um viðskipti og efnahagsmál. 1.árg*, bls. 89-108.
- Þráinn Eggertsson. (1990). *Economic behavior and institutions.* Cambridge: Cambridge University Press.

Fylgiskjal 1.
Borsk- og annar hotnitskafli áranna 1976 til 2006 eftir mánuðum Meðan og Vatnsmóti

Porsk- og annar botnfiskafli áranna 1976 til 2996 eftir mánuðum. Magn og Verðmæti

Heildið: Hagstóra Íslands, 2007 og Utvegur.												
<i>Afl 1976</i>		<i>Janúar</i>			<i>Febrúar</i>			<i>Mars</i>			<i>April</i>	
Porskur	21.091	11.858	50.720	49.569	25.768	18.225	26.021	24.212	16.186	13.518	13.181	
Heildarbotniskur	30.414	19.816	64.015	65.667	42.849	36.866	43.041	39.270	38.849	30.514	23.459	
<i>Afl 1977</i>	Porskur	22.081	27.662	55.857	50.829	28.751	24.669	30.153	31.135	16.919	14.184	
Heildarbotniskur	30.951	40.598	72.772	63.749	43.856	41.949	47.657	46.627	34.892	28.971	28.608	
<i>Afl 1978</i>	Porskur	21.613	22.947	35.610	60.432	32.743	27.220	39.305	31.548	14.788	8.449	
Heildarbotniskur	30.431	35.682	48.847	92.458	52.772	44.596	55.271	46.912	32.042	26.495	23.793	
<i>Afl 1979</i>	Porskur	22.192	36.561	71.930	51.072	20.824	31.947	37.834	27.779	11.511	12.822	
Heildarbotniskur	35.195	51.412	94.000	73.981	49.381	49.839	59.884	46.242	27.344	28.487	31.617	
<i>Afl 1980</i>	Porskur	31.678	49.919	94.729	58.015	23.222	30.839	25.150	27.705	28.244	18.142	
Heildarbotniskur	42.964	62.097	118.713	84.899	57.131	53.061	44.712	41.115	47.016	35.745	39.179	
<i>Afl 1981</i>	Porskur	28.616	28.514	63.126	108.772	51.738	35.087	34.371	32.274	22.486	16.672	
Heildarbotniskur	43.495	56.295	87.828	130.798	73.283	60.327	65.096	52.906	38.712	38.216	33.280	
<i>Afl 1982</i>	Porskur	15.153	33.939	79.057	67.641	19.343	32.396	30.051	36.427	16.521	14.449	
Heildarbotniskur	25.119	61.028	111.854	95.382	61.689	57.449	60.943	62.623	43.662	39.445	37.500	
<i>Afl 1983</i>	Porskur	19.123	24.886	53.729	43.115	23.200	25.063	31.297	25.100	11.890	8.977	
Heildarbotniskur	30.880	51.812	93.235	79.545	58.260	53.167	55.394	51.448	43.636	29.145	32.120	
<i>Afl 1984</i>	Porskur	12.962	21.629	51.273	25.904	18.556	20.222	30.127	35.067	16.166	14.040	
Heildarbotniskur	27.480	46.571	85.552	60.717	55.596	45.363	58.643	50.676	36.504	34.404	34.801	
<i>Afl 1985</i>	Porskur	22.714	21.049	53.429	39.018	21.809	32.104	43.646	25.321	16.735	13.950	
Heildarbotniskur	36.611	35.614	73.445	75.505	59.393	48.871	67.669	46.516	42.350	34.708	33.413	

Fylgiskjal 1.
Þorsk- og annar botnfiskafli áranna 1976 til 2996 eftir mánuðum. Magn og Verðmæti
Heimild: Hagstofa Íslands, 2007 og Utvegur.

Afl 1986	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	26.404	47.548	48.505	44.076	23.368	32.611	34.450	32.249	19.094	14.744	24.889	17.921	365.859	8.316.916
Heildarbotnfiskur	36.998	69.972	73.526	85.083	56.292	35.769	66.774	49.785	39.826	33.142	35.842	28.309	611.318	13.788.935
Afl 1987	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	22.514	40.773	56.459	40.328	25.873	41.147	45.542	38.877	21.071	15.834	23.488	17.903	389.809	11.140.866
Heildarbotnfiskur	32.058	63.862	81.837	78.441	73.077	66.743	69.219	59.743	43.659	39.622	41.549	33.903	683.713	18.980.087
Afl 1988	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	23.936	33.792	54.192	43.738	30.506	31.812	31.166	37.980	20.207	20.377	31.005	17.254	375.965	12.952.000
Heildarbotnfiskur	36.221	58.250	87.037	79.088	63.972	61.734	58.658	61.485	44.969	44.780	53.159	30.570	679.923	24.453.000
Afl 1989	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	26.170	33.029	55.303	54.542	25.808	21.874	28.246	29.888	18.954	20.712	24.429	15.241	354.196	15.127.000
Heildarbotnfiskur	35.118	50.726	88.393	97.708	76.153	58.506	57.988	51.856	51.846	41.953	46.888	35.544	692.679	30.173.000
Afl 1990	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	23.665	29.501	47.651	40.683	32.418	20.810	38.670	23.911	17.431	15.362	22.167	21.283	333.552	20.093.000
Heildarbotnfiskur	35.646	53.444	78.180	80.236	79.800	54.817	66.768	50.659	42.718	48.356	48.434	36.176	675.234	40.146.000
Afl 1991	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	17.713	28.420	43.686	40.360	21.475	35.443	34.302	21.935	14.432	12.241	16.338	20.324	306.669	21.736.000
Heildarbotnfiskur	33.886	53.537	76.209	80.928	66.841	66.115	65.393	46.752	44.056	45.032	41.847	33.029	653.625	43.995.000
Afl 1992	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	21.403	19.915	42.482	27.491	22.846	22.755	28.362	23.550	14.548	12.606	16.115	14.612	266.685	18.474.278
Heildarbotnfiskur	36.631	38.635	78.808	62.695	57.670	54.569	62.087	44.558	41.203	42.651	43.039	27.991	590.537	39.062.296
Afl 1993	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	18.071	24.597	37.405	19.763	16.791	22.840	23.355	18.895	19.613	13.666	17.473	18.701	251.170	16.488.836
Heildarbotnfiskur	33.718	43.091	73.764	56.417	47.130	63.388	55.857	46.032	43.299	39.300	34.217	36.296	572.509	38.257.000
Afl 1994	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	11.166	26.157	24.760	12.652	15.849	12.949	10.300	9.780	9.314	16.051	15.998	17.720	12.350.071	
Heildarbotnfiskur	19.183	49.970	61.102	54.477	58.710	54.542	46.347	38.846	29.217	31.634	42.250	33.910	520.188	36.302.000
Afl 1995	Janúar	Febrúar	Mars	April	Mai	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Þorskur	14.114	16.305	18.830	11.204	15.931	9.803	13.494	13.139	9.091	17.689	17.140	168.685	11.901.739	
Heildarbotnfiskur	30.637	38.499	52.446	44.692	46.133	26.148	45.710	34.985	30.103	32.343	43.558	34.935	476.189	35.153.062

Fylgiskjálf 1.
Þorsk- og annar botnfiskafli áranna 1976 til 2996 eftir mánuðum. Magn og Verðmæti

þorsk- og annarri bönnuskattaranna 1976 til 2996 eftir manuðum. Magn og Verðmæti Heimild: Haugstofa Íslands. 2007 og Útvegur.

Fylgiskjá 1.
Porsk- og annar botnfiskafli áranna 1976 til 2996 eftir mánuðum. Magn og Verðmæti
Heimild: Hagstofa Íslands, 2007 og Útvegur.

Afli 2006	Janúar	Febrúar	Mars	April	Máí	Júní	Júlí	Ágúst	September	Október	Nóvember	Desember	Samtals	Verðmæti
Porskur	16.012	25.908	27.146	17.497	18.997	9.827	9.660	11.421	14.270	15.327	16.307	17.023	199.395	26.577.814
Heildarbotnfiskur	31.465	49.276	61.722	46.097	55.782	38.740	39.599	38.615	37.267	40.294	35.806	34.245	508.908	61.404.578

Fylgiskjal 2

Ár	Hagnaðarhlutfall %	Eiginfjárhlfall %	Veltufjárhlfall %
1987	0,00	12,8	0,56
1988	-7,70	5	0,55
1989	-4,40	8	0,59
1990	7,70	15	0,62
1991	-2,20	16,8	0,62
1992	-6,60	14,6	0,64
1993	-11,90	12,9	0,71
1994	-2,30	17,9	0,8
1995	4,20	23,3	0,88
1996	5,80	25,9	0,85
1997	-1,70	26,3	0,94
1998	1,10	23,6	0,87
1999	0,20	27	1,06
2000	-7,70	23,9	0,82
2001	-2,10	24,3	0,96
2002	15,80	31,2	0,93
2003	3,50	29,8	0,98
2004	3,80	30,1	1,24

Heimild, Hagstofa Íslands, 2007

Fylgiskjal 3

Ar	Fjármunaeign millj. kr.	Fjármunamyndun millj. kr.	Brúttó tonna stærð skipa
1980	2.671	224	106.487
1981	4.061	380	108.571
1982	6.549	544	111.848
1983	11.805	798	111.772
1984	14.398	886	112.847
1985	18.992	1.360	112.594
1986	26.782	3.688	112.391
1987	32.494	4.952	117.451
1988	42.935	6.788	122.780
1989	55.210	4.216	127.339
1990	56.030	3.046	129.858
1991	58.178	3.336	121.630
1992	61.345	6.316	120.397
1993	63.810	2.444	121.230
1994	67.874	3.800	121.786
1995	67.225	1.914	122.985
1996	69.746	5.715	130.944
1997	68.596	590	124.896
1998	69.496	6.610	193.014
1999	70.398	3.583	189.306
2000	86.752	5.688	180.150
2001	83.018	11.165	191.437
2002	78.316	4.312	191.587
2003	76.336	1.190	183.725
2004	78.747	4.868	191.222
2005	74.574	2.155	181.530
2006	90.488	2.690	179.408

Heimild: Hagstofa Íslands, 2007

Fylgiskjal 4

Aðhvarfsgreining: Heildarbotnfiskafli og breyting á fjölda starfsmanna milli ára

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
Breyting starfsm milli ara	-47,88	513,136	26
Heildaraflí	567612,19	88419,867	26

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,257 ^a	,066	,027	506,146

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,066	1,695	1	24	,205	2,778

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Breyting starfsm milli ara

ANOVA^b

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	434303,66	1	434303,658	1,695
	Residual	6148405,0	24	256183,541	
	Total	6582708,7	25		,205 ^a

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Breyting starfsm milli ara

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Beta	t	Sig.
	B	Std. Error			
1	(Constant)	-893,998	657,379		-1,360 ,186
	Heildaraflí	1,491E-03	,001	,257	1,302 ,205

Coefficients^a

Model	95% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1 (Constant) Heildaraflí	-2250,762 .001	462,766 .004	.257	.257	.257	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Breyting starfsm milli ara

Fylgiskjal 4

Aðhvarfsgreining: Heildarbotnfiskafli og breyting á fjármunum milli ára

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
Breyting fjármunam ára	2876,12	4949,996	25
Heildaraflí	569960,36	89411,919	25

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,401 ^a	,161	,124	4632,025

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,161	4,408	1	23	,047	1,956

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Breyting fjármunam ára

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	94579135	1	94579135,121	4,408	,047 ^a
	Residual	4,93E+08	23	21455652,588		
	Total	5,88E+08	24			

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Breyting fjármunam ára

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Beta	t	Sig.
	B	Std. Error			
1	(Constant)	-9778,272	6097,965	,401	-1,604 2,100
	Heildaraflí	2,220E-02	,011		

Coefficients^a

Model	95% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1 (Constant) Heildaraflí	-22392,874 .000	2836,330 .044	.401	.401	.401	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Breyting fjármunam ára

Fylgiskjal 4

Aðhvarfsgreining: Heildarbotnfiskafli og Fjármunaeign

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
Fjármunaeign	51782,231	27352,19564	26
Heildaraflí	573935,77	89920,034	26

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,748 ^a	,560	,542	18512,53398

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,560	30,575	1	24	,000	,264

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Fjármunaeign

ANOVA^b

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression 1,05E+10	1	10478431215	30,575	,000 ^a
	Residual 8,23E+09	24	342713914,33		
	Total 1,87E+10	25			

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Fjármunaeign

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Beta	t	Sig.
	B	Std. Error			
1	(Constant) 182454,96	23909,380		7,631	,000
	Heildaraflí -.228	.041	-,748	-5,529	,000

Coefficients^a

Model	95% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1 (Constant) Heildarafli	133108,425 -.313	231801,494 -.143	-,748	-,748	-,748	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Fjármunaeign

Fylgiskjal 4

Aðhvarfsgreining: Heildarbotnfiskafli afli og Starfsmenn

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
Starfsmenn	6074,81	770,463	27
Heildaraflí	571527,33	89057,524	27

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,209 ^a	,044	,006	768,296

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,044	1,147	1	25	,294	,443

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Starfsmenn

ANOVA^b

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression 676983,17	1	676983,169		
	Residual 14756971	25	590278,836		
	Total 15433954	26		1,147	,294 ^a

a. Predictors: (Constant), Heildaraflí

b. Dependent Variable: Starfsmenn

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Beta	t	Sig.
	B	Std. Error			
1	(Constant) 5039,271	978,199		5,152	,000
	Heildaraflí 1,812E-03	,002	,209	1,071	,294

Coefficients^a

Model	95% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	Lower Bound	Upper Bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1 (Constant) Heildaraflí	3024,632 .002	7053,909 .005	.209	.209	.209	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Starfsmenn

Fylgiskjal 5

RÁÐNINGARSAMNINGUR

1. Aðilar:

Útgerð: Bifröst., kt. 999990-9999, Hesteyri, 1000 Hestnesi, hér eftir nefnt útgerð og

skipverji: Nafn skipverja: Jón Jónsson Kennitala: 999999-9999
Lögheimili: Merarbraut 18, 1000 Hesteyri Sími: 000-9999, 111-9999
Nánasti aðstandandi eða ættingi: Jóna Jónsdóttir
Sími: 000-9999, 222-9999
gera með sér svohljóðandi samning:

2. Ráðningarfyrirkomulag og ráðningartími.

Skipverji er ráðinn til afleysinga til 31.ágúst 2007 og lýkur ráðningu án uppsagnar við lok afleysingar.

Skipið sem skipverji starfar á sem Háseti er Sigþór ZX-100.

Ráðning hófst þann 19.03.07

3. Vinnutími og laun:

Skv. kjarasamningi.

Laun greiðist mánaðarlega á reikn. nr. 2222-05-009999

4. Stéttarfélag og lífeyrissjóður

Stéttarfélag: Sjómannafélag Hesteyrar Lífeyrissjóður: Gildi

Þegar vitnað er til kjarasamnings er átt við kjarasamning Samtaka atvinnulífsins og Landssambands ísl. Útvegsmanna við Sjómannasamband Íslands.

5. Orlof, frí, veikindi og veikindalaun:

Um orlof, frí og veikindi fer skv. sjómannahögum og kjarasamningi.

Verði skipverji óvinnufær vegna sjúkdóms eða meiðsla og geti ekki mætt til vinnu sinnar ber honum tafarlaust að tilkynna það skipstjóra/útgerð og tilgreina ástæður óvinnufærni. Skal skipverji skila læknisvottorði til útgerðar.

Veikindalaun greiðast í samræmi við vinnufyrirkomulag og fær skipverji greidd laun fyrir þær veiðiferðir sem hann missir af vegna óvinnufærninnar. Verði skipverji vinnufær áður en veiðiferð er lokið komi skipverji að ósk útgerðar til þeirra starfa í landi hjá útgerðinni sem eðlileg geta talist með tilliti til hæfni hans og reynslu.

Útgerð getur farið fram á það að skipverji fari í viðtal til trúnaðarlæknis vegna fjarvista tengdum sjúkdómi eða slysi.

Skipverji telur sig ekki haldinn sjúkdómi eða örorku, sem leitt geti til fjarvista frá vinnu.

6. Meðferð vímuefna

Öll meðferð ólöglegra vímugjafa er stranglega bönnuð í skipum útgerðarinnar. Það varðar fyrirvaralausri brottvikningu úr starfi að eiga, hafa í umráðum sínum eða neyta ólöglegra vímugjafa um borð í skipum útgerðar og að koma til starfa undir slíkum áhrifum.

Óheimilt er með öllu að vera undir áhrifum áfengis þegar komið er til starfa á vakt eða að neyta áfengis við störf. Slíkt getur varðað fyrirvaralausri brottvikningu úr starfi. Af öryggisástæðum er jafnframt óheimilt að skipverjar séu undir áhrifum vímuefna um borð í skipum útgerðarinnar eða við vinnu í landi vegna skipsins.

7. Umgengni og samskipti við samstarfsmenn

Skipverjum ber að sýna kurteisi og tillitssemi í samskiptum við samstarfsmenn og ber að ganga vel um allar sameiginlegar vistaverur skips sem og eigin vistarveru.

8. Annað

Réttindi og skyldur skipverja og útgerðar fara að öðru leyti skv. sjómannalögum og/eða gildandi kjarasamningi. Samningur þessi er gerður í tveimur samhljóða eintökum og heldur hvor sínu.

Staður og dagsetning: Hestnesi 9/8/2007

F.h. útgerðar

Nafn og staða

Skipverji